

Pučki književni fenomen pirovačkoga kraja

Čubrić, Marijeta

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:081120>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za usmenu književnost

PUČKI KNJIŽEVNI FENOMEN PIROVAČKOGA KRAJA

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-a

Marijeta Čubrić

Zagreb, rujan 2024.

Mentorica

Izv. prof. dr. sc. Evelina Rudan

Ime i prezime studentice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj diplomski rad isključivo rezultat mogega vlastitog rada koji se temelji na samostalnim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te da nijedan dio ovoga rada ne krši ničija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Studentica:

Zagreb, _____ 2024.

(potpis)

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Pučka književnost.....	3
2.1.	Pučka <i>književnost</i>	5
2.2.	Usmena književnost i odnos prema pučkoj književnosti.....	7
2.3.	Pučko u odnosu na zabavno, trivijalno i popularno.....	14
2.3.1.	Zabavna književnost.....	15
2.3.2.	Trivijalna književnost.....	16
2.3.3.	Popularna književnost.....	19
3.	Pirovac – mjesto istraživanja.....	21
4.	Provedba istraživanja – sugovornici i intervjui.....	25
5.	Opis pučke građe.....	28
6.	Izvor pučke građe.....	33
7.	Sadržaj pučkih pjesama.....	36
8.	Kontekst izvođenja i zapisivanja pučkih pjesama.....	38
9.	Pučki recipijent i autor.....	42
10.	Analiza pučkih pjesama.....	45
10.1.	Formalno-stilska analiza.....	45
10.2.	Versifikacijska analiza.....	53
10.3.	Pravopisna i gramatička analiza.....	53
11.	Usmeno blago i običaji šibenskog zaleđa.....	55
11.1.	Usmene pjesme.....	55
11.2.	Usmene predaje.....	59
12.	Zaključak.....	70
13.	Prepisane pučke pjesme.....	71
13.1.	Prva skupina pjesama – kraće pjesme.....	71
13.1.1.	Boro i Vera [rukopisna verzija].....	71
13.1.2.	Boro i Vera [pretipkana verzija].....	72
13.1.3.	[Pjesma o atentatu na Tita].....	76
13.2.	Druga skupina pjesama – duže pjesme.....	77
13.2.1.	[Pjesma o vili Jelisavki].....	77
13.2.2.	[Pjesma o Luciji].....	114
14.	Literatura.....	139
15.	Sažetak.....	148
16.	Summary.....	148

1. Uvod

*Kolokacijska baza hrvatskoga jezika*¹ uz natuknicu *pučki* donosi, između ostalih, i ove sveze riječi: pučki pravobranitelj, pučko sveučilište, pučka kuhinja, pučka etimologija, crkveno pučko pjevanje, pučka pobožnost. Pučkome pravobranitelju može pristupiti *svatko*² tko smatra da su mu „ugrožena ili povrijeđena ustavna ili zakonska prava i slobode“ (Zakon o pučkom pravobranitelju). Misija Pučkog otvorenog učilišta u Zagrebu jest pridonositi rastu građana Republike Hrvatske³ obavljanjem djelatnosti osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja odraslih, izvan redovitoga školskog sustava (Zakon o pučkim otvorenim učilištima). Pučke su kuhinje mjesto na kojem građani, ispunjavajući određene uvjete, mogu dobiti topli obrok, s time da postoje i pučke kuhinje otvorene za *sve*. Pučka je etimologija, uz negativan prizvuk, „povezivanje dviju etimološki nesrodnih riječi koje govornici nekoga jezika smatraju značenjski i podrijetlom povezanimi“.⁴ Pučka pobožnost prepoznata je u Katoličkoj Crkvi, koja je i izdala *Direktorij za pučke pobožnosti*, koja se može shvatiti kao popularni katolicizam. Počela je izvirati iz puka kojemu nije odgovarala zacrtanost i nepromjenjivost liturgije (Puljić 2012: 82) te je ona „puna mašte, spontanosti i sentimentalnosti“ (isto: 84). Papa Ivan Pavao II. pisao je kako se pučke pobožnosti ne smije „ni ignorirati niti pred njom biti indiferentan, ili pak imati osjećaj određenog podcjenjivanja i prezira“ (*Vicesimus quintus annus*, 1988, br. 18), ali da bi se trebala očistiti od spektakularnih izvanjkosti.⁵ Danas su pučke crkvene pjesme, pjesme koje iskazuju vjeru puka, raširene i često pjevane. I na kraju – *Hrvatski jezični portal* (HJP) riječ *puk* definira kao „obični ljudi, svijet, široki slojevi, narod“.⁶

Kad bismo stavili crtu ispod opisa navedenih sintagmi sa sastavnicom *pučki* i zapisali zajedničke djelitelje, mogli bismo izdvojiti nekoliko motiva: *svatko*, *svi*, *građani*, *široki sloj ljudi*, *popularno*, *narod*, *običan*, *podcjenjivanje*. Tim bi se riječima mogla opisati i pučka književnost.

¹ http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=pu%C4%8Dki&search_type=basic&page=1

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51024>

³ <https://www.pou.hr/o-ucilistu/o-nama>

⁴ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/pucka-etimologija>

⁵ <https://www.vjerajdela.com/pucke-poboznosti-danas/>

⁶ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dl1iWBQ%3D&keyword=puk

Pučko stvaranje prvo je utilitarno, korisno, želi poučiti i zabaviti. Pučki autor pjeva o događajima važnima za zajednicu, pučki kalendari u sebi nose korisne savjete za seljaka, pučki tekst teži vjerodostojnosti, preciziranju događaja, konkretizaciji. Također, jezik pučke pjesme izravan je i razumljiv, sadržaj se jasno iznosi, čitatelj ili slušatelj ne mora dešifrirati stilske figure – on to čak ni ne želi.

U usporedbi s *priznatom* i *visokom* pisanom književnošću, koristeći njezine pojmove i vrijednosti, pjesme pučke književnosti mogu se okarakterizirati kao pretjerano klišeizirane, dječje, jednostavne, trivijalne, pa čak i – loše (Zečević 1986: 9). Ivan Slamnig upozorava da poneke pjesme⁷ karakteriziramo kao loše, a ne shvaćamo da pripadaju drugoj svijesti, drugom društvenom krugu (1965: 12). Pučku književnost, kad je uspoređuje s umjetnom, opisuje kao „priprostu, prisnu, nestašnu, neuku, jednostavnu, a u nekim razdobljima i prezrenu” (isto: 37). Zbog svega nabrojanog ne možemo se ni previše čuditi stavljanju pučke književnosti na margine. Prva sustavna istraživačica pučkoga književnog fenomena Divna Zečević pučko stvaralaštvo naziva trećim književnim fenomenom (1978: 357) i upozorava da se pučko stvaralaštvo ne može smatrati umjetnošću jer se isti kriteriji ne mogu uzeti za proučavanje pučkog književnog fenomena i one *visoke, umjetničke* književnosti. Zato Zečević ni ne govori o pučkim djelima, govori o pučkim tvorevinama (1986: 36).

Tema je ovoga rada pučki književni fenomen pirovačkoga kraja. Teorijski će se potkrijepiti pojam pučke književnosti, iznijet će se razmišljanja o tome je li pučka književnost uopće književnost, objasnit će se odnosi pučke književnosti i usmene, to jest pisane, visoke književnosti te će se usporediti sa zabavnim, popularnom i trivijalnom književnošću. Donijet će se kraća povijest mjesta Pirovac te će se objasnit kako je tekla provedba istraživanja na pirovačkome području, navest će se osnovne informacije o sugovornicima/kazivačima. Zatim će se, na temelju teorijskih radova, rukopisne pjesme sakupljača Vojimira (Marka) Čubrića iz Pirovca dokazati kao pučke. Pjesme će se opisati, objasnit će koji im je izvor, analizirat će se s obzirom na kontekst izvođenja i zapisivanja te recipijenta i autora. Pjesme će također analizirati s obzirom formalno-stilske, versifikacijske te pravopisne i gramatičke značajke. Iz razgovora s četvero kazivača izvući će se važne informacije za ovaj rad koje će se potkrijepiti teorijskim uvidima istraživača pučke i usmene književnosti, ponajviše Divne Zečević, Maje Bošković-Stulli i Josipe Tomašić.

⁷ Slamnig pjesmu definira kao „svako umjetničko djelo izrađeno govorom, svaku zatvorenu tvorevinu govora” te kao „poetsko djelo” (1965: 14, 16).

2. Pučka književnost

Još je 1844. godine hrvatski pjesnik i etnolog Luka Ilić Oriovčanin (1817–1878) u zbirci *Slavonske varoške pjesme* prepoznao postojanje triju književnih fenomena:

„Jugoslavjani – poleg moga mnjenja – svoje pjesništvo na tri grane djele. Na prvu spadaju: 'Narodne Pjesme', od kojih je četiri svezaka godine 1824. Vuk Karadžić u Beču izdao, a sad znamenitim povećanjem pretiskuje. Na drugu pjesnički proizvodi učenih ljudi, kao što se mnoge u Danici Hrvatskoj (ne spominjuć naše starinske klasičke pjesnike) štampane nahode. Na treću pako spadaju tako zvane kalfinske pjesme, iliti bolje rekuć smješa od prve dvje grane, kakove nazočna sbirka sadržaje“ (Zečević 1978: 384–385).

U tadašnjoj je književnoj proizvodnji prepoznao visoku književnost (*prozvodi učenih ljudi*), usmenu književnost (*narodne pjesme*) te smjesu tih dviju književnosti – pučku književnost koju on naziva kalfinskom.⁸ On je prvi upozorio na „tranzitno svojstvo pučkog književnog fenomena“ (Zečević 1978: 385). Oriovčaninovo zanimanje za pučku književnost ne čudi jer je živio i djelovao u vremenu kad je književnost imala snažnu društveno-prosvjetiteljsku funkciju, koju je pučka književnost ispunjavala potrebom da i zabavlja i poučava (Tomašić Jurić 2014: 12). Zatim je književnik i filolog Fran Kurelac (1811–1874) primijetio da je „često nemoguće odijeliti pučku pjesmu od tradicionalne usmene pjesme“ (Zečević 1978: 385). Književni kritičar Ljubomir Maraković (1887–1959) u 20-im godinama 20. stoljeća za pučki književni fenomen koristi pojam *seljačka književnost* pod kojim ne smatra „književnost o selu i za seljake, nego književni proizvod samih seljaka“ (1971: 510). Međutim, u takav opseg pučkoga književnog fenomena onda ne ulaze produkti obrazovanog autora koji stvara za puk (Zečević 1978: 386). Tek je književni kritičar Ante Petravić (1874–1941), desetak godina nakon Marakovića, iskoristio termin *pučka književnost* u opsegu književnosti za puk koji se zanima za knjigu, koji je pismen, ali koji je „svršio samo pučku, ili, po današnjem službenom nazivu, osnovnu školu“ (Petravić 1937b: 110). I zatim je 1967. godine istraživačica usmene književnosti Maja Bošković-Stulli u časopisu *Umjetnost riječi*, pišući o usmenoj i pučkoj književnosti, dala temelje Divni Zečević koja je 1978. godine uklopila pučki književni fenomen u hrvatsku povijest književnosti. Istaknutija istraživačica pučkoga književnog

⁸ *Hrvatski jezični portal* donosi dva značenja riječi *kalfa*:

1. *pov.* izučeni obrtnički ili trgovački pomoćnik
2. *reg.* pomoćnik hodže u mektebu,

te navodi da riječ dolazi iz turskoga jezika *tur.* ← *arap. ḫalīfā*: zamjenik.

fenomena novijeg datuma je Josipa Tomašić koja je i doktorirala na temi pučke književnosti te čiji će uvidi koristiti u mnogim poglavljima ovog rada.

Za shvaćanje pučkog književnog fenomena važno je shvatiti njegov tranzitni karakter. To naglašava i Bošković-Stulli:

„Pučka je književnost najizrazitiji prelazni oblik među književnošću usmenom i pisanom, ona je i sama dijelom pisana a dijelom je usmena. I ne treba je gledati kao neki jasno omeđen cjelovit blok makar i s hibridnim svojstvima, nego se njeni rubovi brišu i nestaju čas u tradicionalnoj usmenoj a čas u pisanoj književnosti“ (1967: 257).

Dakle, unatoč ponekad slabim granicama među trima tipovima književnosti, pučku književnost ne bismo smjeli smatrati dijelom usmene ili pisane književnosti, nego „kao fenomen kojemu specifična obilježja osiguravaju autonomnost veoma elastičnih granica“ (Zečević 1971a: 143).

Razni su nazivi korišteni za opis pučkoga književnog fenomena: varoške umjetne pjesme (Šrepel 1899), prigodne pjesme (Matić 1962), prizemni proizvod (Zečević 1971a), seljačka književnost (Maraković 1971), proštenjarska, šatorska, polufolklorna, poluliterarna, subliterarna, građanska (Bošković-Stulli 1973), popularna, varoška, kramarska, polunarodna književnost (Zečević 1978), prijelazni, hibridni, poluknjiževni-polufolklorni oblik (Čistov 2010). Mnogi nazivi za jedan te isti fenomen vjerojatno proizlaze iz nepregledne mase pučke književnosti, ali i uslijed zanemarivanja struke i nedovoljnog proučavanja. Tome također pridonosi i potreba za multidisciplinarnim pristupom proučavanju pučkoga književnog fenomena – od psihologije, sociologije, povijesti tiskarstva i nakladništva, terenskih etnoloških istraživanja i neizostavnog temeljitog poznavanja povijesti književnosti i književne kritike (Zečević 1977: 218). Pučka književnost obuhvaća „neistražene guštare usmenih i pisanih produkata različitih društvenih grupa i grupacijskih svijesti“ (Zečević 1971a: 141). Mnogo je pučkih književnih tvorevina sačuvano i pronađeno, ali ih je i mnogo dosad i izgubljeno i zaboravljeno. Pučka je književnost često sačuvana u privatnim rukopisima do kojih je teško doći te je zato pučki književni fenomen teško „obuhvatiti, valorizirati i definirati“ (Tomašić Jurić 2014: 21). Za kvalitetno proučavanje potrebno je imati veliki uzorak građe kako bi se iscrpila ukupnost pučkoga stvaranja.

2.1. Pučka književnost

Glazba je umjetnost zvuka, slikarstvo je umjetnost boje, ples je umjetnost pokreta. Isto tako književnost se vrlo često kratko definira kao umjetnost riječi. Pučka književnost i u pisanom i u usmenom obliku upotrebljava riječi – znači, po tome jest književnost. Međutim, je li takva *pučka* upotreba riječi umjetnost, tj. je li ono što se naziva pučkom književnošću *književnost*? U katalogu Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti za izložbu *Transformacija drva* autorica izložbe Tatijana Gareljić piše: „Kada čovjekova potreba za stvaranjem i oblikovanjem nadilazi utilitarnost, transcendiraju u umjetnost” (5: 2022). Kako se onda u pučkom stvaranju nadilazi utilitarnost, kada pučko stvaranje postaje – umjetnost?

Zbog estetskih kriterija izgrađenih na visokoj književnosti, koje ispunjava samo pisana, visoka književnost, pučka se književnost smatrala neknjiževnom (Zečević 1978: 357). Zanimljivo je primijetiti da se shvaćanje nečega kao književnost mijenjalo kroz povijest – poslanice, pisma, epitafi i epigrami nekoć su bila sredstva komunikacije, a danas ih proučavamo kao književnost. Američki književni teoretičar Jonathan Culler daje definiciju književnosti kao „govorni čin ili tekstualni događaj koji privlači određenu vrstu pozornosti“ (2001: 36) te naglašava da doživljaj nečega kao književnosti ovisi o kontekstu u kojem taj čin ili događaj nalazimo (bilo to u pjesmarici, časopisu, knjižnici, knjižari).

Bitno je za koga je stvorena pučka tvorevina, tko je njezin recipijent.⁹ Književni se tekst ostvaruje „u sveukupnosti čitaočeva životnog iskustva“ (Zečević 1978: 363) te jedino u njemu pučke tvorevine mogu postati književne. Ili kako je oblikovao Ivan Slamnig: „[Č]italac ne može doživjeti izraz, koji ne može povezati s nekim svojim doživljajem“ (1965: 11). Divna Zečević piše da je „[s]vako pjesnikovanje namijenjeno (upućeno) određenom tipu čitalaca i u svijesti određene grupe konstituira se kao estetička stvarnost“ (1971a: 138). Ovakve zaključke Tomašić Jurić vidi kao plodno tlo za promišljanje o pučkoj književnosti jer računaju s čitateljem, odnosno recipijentom kao bitnim faktorom (2014: 8). Širok sloj čitatelja i slušatelja tražio je književnost koja odgovara njihovom ukusu, književnost koja će ih i zabaviti i podučiti i to su prvo našli u pučkim kalendarima kao jedinom štivu koje je i njima bilo dostupno, za razliku od Gajeve *Danice* koja je zanemarila slabopismeni puk (Tomašić Jurić 2014: 16). Povjesničar ili kritičar književnosti kao recipijent pučkih tvorevina ne bi ih okarakterizirao kao književne. Međutim, glavni recipijent pučkih tvorevina jest pripadnik nižega društvenog i kulturnog sloja

⁹ Pučka književnost kao recipijenta ima i čitatelja i slušatelja.

kojemu ne smeta ponavljanje i nejedinstvenost, „književna proizvodnja i potrošnja“ (Zečević 1978: 370), te takav recipijent nije opterećeni potragom za unikatom, jedinstvenosti i neponovljivosti (isto: 370). Pučka je književnost namijenjena „širokoj masi čitalaca“ (Zečević 1986: 32) koji je primaju usmjeravajući pažnju pretežito na sadržaj (Zečević 1977: 225). Iako, koliko god mala zajednica bila, pučka tvorevina pripada toj zajednici i može se shvatiti samo u odnosu na tu zajednicu, kao faktor te svijesti (Slamnig 1965: 11). Zečević naglašava da se ne govori o pučkim djelima, kao što govorimo o djelima visoke književnosti, već da govorimo o pučkim tvorevinama (1977: 221). To čini kako bi se naglasilo da se pučke tvorevine ne analiziraju istim aparatom kao što se to čini s djelima visoke književnosti.

Također je promijenjena i funkcija jezika pučkih tvorevina – stih ili proza u kojoj se nalaze nemaju više praktičnu upotrebu jezika, kao što ima npr. izvještaj. Jezik pučke književnosti ne nalazi se u praktičnoj funkciji kao u svakodnevnom sporazumijevanju (Zečević 1978: 360). U pučkim tvorevinama tema o ljubavi i tragičnim sudbinama nadilazi puki sadržaj i fabulu, iako vizura visoke književnosti u pučkim tvorevinama ne vidi ništa tragično. Također, iako pučke tvorevine progovaraju o svakodnevici, o senzacionalnim događajima i ljudskim sudbinama, one nisu „priopćenje o stvarnosti“ (Zečević 1978: 376). Pučki autor namjerno prelazi u sferu pjesme ili priče (isto: 360). Zečević opet zaključuje da je važan recipijent u čijoj sveukupnosti životnog iskustva pučka tvorevina može postati književna (1978: 365). Dok je umjetnička književnost za svakog recipijenta književnosti, pučko postaje književno isključivo u sveukupnosti životnog iskustva nižih i širih socijalnih krugova. Zečević piše da bi predmetom istraživanja pučke književnosti trebao biti upravo „odnos djela (tvorevine, produkta, proizvoda) pučke književnosti i grupe, publike koja ta djela konzumira“ (1971a: 142). To potvrđuje i engleski književni teoretičar Terry Eagleton kada piše da „književnost govori o ulozi teksta u društvenom kontekstu, o njegovu odnosu prema okolini“ (Paternai Andrić 2018: 156). Kasnije u svojim istraživanjima Zečević odlazi dalje od sociološkog istraživanja pučkoga književnog fenomena kad piše da je autorska intencija bila da, stvarajući pučku tvorevinu, napiše upravo pjesmu i da je zato jezik te pjesme u književnoj funkciji, bilo umjetničkoj ili umjetnoj (1977: 225). Pučka je književnost u 18. i 19. stoljeću imala veliku i važnu izvanknjiževnu funkciju kao „odgajateljica i promicateljica političkih ideja“ (Tomašić Jurić 2014: 18) te je pomogla prodiranju preporodnih ideja u najširi sloj – pučki sloj. Pučka je književnost dopirala i do pismenog i do nepismenog sloja puka jer se širila i pismeno, ali i usmeno – najuspješnije pučkim kalendarima u kojima je „uspješno spojeno usmeno i pismeno“ (Tomašić Jurić 2014: 18).

2.2. Usmena književnost i odnos prema pučkoj književnosti

Ljudi su se u počecima povijesti, prije izuma pisma, sporazumijevali isključivo usmeno¹⁰ i to se razdoblje naziva doba prvobitne ili primarne usmenosti (Ong 2002: 6). Izumom pisma, i početkom doba pisma, znanje se polako počinjalo prenositi dalje i brže od prenošenja od usta do usta (ili od usta do uha).¹¹ Izum tiskarskog stroja sredinom 15. stoljeća još je više ubrzao prenošenje i stvaranje znanja te tada počinje doba teksta (Rudan 2022: 151). Broj primjeraka iste knjige više nije ovisio o brzini, urednosti i točnosti prepisivača. Počele su se otvarati knjižnice te je znanje sačuvano u knjigama tijekom stoljeća polako postajalo dostupno javnosti koja se masovno opismenjavala. Danas, uz pomoć digitalizacije, jedini sačuvani primjerak knjige stare 500 godina može biti dostupan svakome s pristupom internetu (ali ne u fizičkom obliku knjige!). Ipak pismenost nije istisnula usmenost pa tako i danas živimo u dobu sekundarne usmenosti kao tehnološki razvijena kultura koja poznaje pismo, ali koja koristi usmenost u govoru i audiovizualnoj tehnologiji (radio, televizija, telefon) (Ong 2002: 3).

Dok usmena i pisana književnost postoje u „naoko stabilnom binarizmu“ (Protrka Štimatec 2018: 223), pučki književni fenomen uzima ponešto od svake od njih. Pisana je književnost ograničena na pismo, izrazito povezana s razvojem tiska, a autor joj je poznat pod imenom i prezimenom. Usmena se književnost temelji na prirodnoj, živoj komunikaciji u kojoj netko izvodi, a netko prima (Čistov 2010: 150). Pripovjedač/kazivač/izvođač usmenog djela ima samo jednu priliku kako bi privukao pozornost i zadovoljio znatiželju publike (Marks 2018a: 241) te kako bi izvedeno djelo nastavilo cirkulirati. U pisanoj književnosti, tehničkoj komunikaciji, nema toga živog kontakta te se govor dekodira u pismo (Čistov 2010: 148). Pisana književnost o kojoj se pišu povijesti književnosti i kojom se slažu antologije (Slamnig 1965: 18) naziva se i vrhunski vrijednom, ozbiljnom i visokom književnošću (Solar 1997: 322), centralnom nacionalnom poezijom (Slamnig 1965: 18), elitnom, vrhunskom, kanonskom književnošću (Paternai Andrić 2018: 153). Načelo estetske ekskluzivnosti istiskivalo je iz područja proučavanja teoretičara i povjesničara književnosti kvantitativno golemu građu koja

¹⁰ Iznenadujuće podatke donosi Ong da je od tisuća, ako ne i desetaka tisuća jezika koji su u povijesti čovječanstva postojali, zapisano njih samo oko 106 do razine da imaju književnost (Ong 2002: 7). Dodaje da čak i oko 1982. godine stotine jezika u aktivnoj upotrebi nije zapisano.

¹¹ Zapisivanje hrvatskoga usmenoga blaga počelo je tek u drugoj polovici 15. stoljeća (Botica 1996: 19).

je kolala u književnoj komunikaciji (Žmegač 1976: 157).¹² Uz to bi fokus povjesničara književnosti pogrešno dao naslutiti da se „književni život odvijao *bezglasno*, tj. samo u čitanju“ (Zečević 1991: 18). Međutim, književni povjesničar Josip Kekez piše da je usmena književnost „najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkoga stvaranja jezičnim medijem“ (1983: 175) te time zaslužuje pažnju povjesničara i teoretičara književnosti.

Tijekom povijesti koristili su se razni nazivi za usmenu književnost: „narodna ili pučka poezija, narodna književnost, narodno stvaralaštvo, folklor, folklorna književnost, književni folklor, usmena književnost, usmena tradicija, tradicijska književnost, tradicijska verbalna umjetnost, verbalni folklor i dr.“ (Bošković-Stulli 1973: 155). Folklorist Tvrtko Čubelić donosi još ove nazive: pučka pjesma i pripovijetka, seljačka pjesma, poganska pjesma, anonimna književnost, tradicionalna književnost, folklorna književnost te se odlučuje za termin *usmena narodna književnost* (1990). Danas je prevladao termin *usmena književnost*, za koji i Bošković-Stulli kaže da je „adekvatan i prihvatljiv“ (1973: 172).¹³

Međutim, sam naziv *usmena književnost*, iako u hrvatskoj teoriji književnosti i folkloristici prihvaćen i široko rasprostranjen, jest oksimoron – *usmen* znači „koji je iskazan, izražen riječima; nenapisan [usmeni ispit]; koji se prenosi govorom, koji je u živoj riječi [usmena predaja]“¹⁴, a *književnost*¹⁵ u korijenu ima riječ *knjiga* – „više listova s tekstom ili s tekstom i slikama povezanih zajedničkim hrptom koji su namijenjeni da kao cjelina služe čitanju ili proučavanju“.¹⁶ Tako da pridjev *usmena* opisuje predmet (književnost) koji u korijenu (knjiga) ima stvarnost koja je u potpunosti suprotna onome što je opisuje (Rudan 2023: 10). Nedovoljno dobar termin za usmeno stvaralaštvo „otkriva našu nesposobnost da u svojim mislima predstavimo naslijeđe verbalno organiziranih materijala osim u nekom obliku pisanja, čak i kada oni nemaju nikakve veze s pisanjem“ (Ong 2002: 11). Ong piše o tome kako smo toliko navikli na pismenost, da čak i usmeno naslijeđe ili tradiciju često zamišljamo kroz prizmu

¹² U idućem će se potpoglavlju diferencirati umjetnička pisana književnost od one zabavne, trivijalne i popularne pisane književnosti – u kojoj književnosti drugačije od visoke, *prave* književnosti biraju drugu vrstu publike te imaju alternativan status (Pavličić 1987: 78).

¹³ Termin *narodna književnost* jedno se vrijeme koristio za opis općenacionalne književnosti, a ne usmene književnosti (Bošković-Stulli 1973: 243).

¹⁴ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19gWhB0&keyword=usmen

¹⁵ U engleskome jeziku *literature* (književnost) znači pisanje (Ong 2002: 10) i ne postoji, kao ni u hrvatskome, zadovoljavajući termin za isključivo usmeno blago.

¹⁶ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elxuURk%3D&keyword=knjiga

pisanja, iako je to naslijeđe izvorno bilo preneseno usmenim putem.¹⁷ Zaključuje da je nemoguće koristiti termin *književnost (literature)* koji bi uključivao i usmenu tradiciju, a da se ta tradicija ne reducira na varijantu pisanoga (Ong 2002: 12). I britanski klasični filolog Eric Havelock tvrdi da je sintagma *usmena književnost* u sebi *contradictio in adjecto*, kao da su usmena djela inačice pisanih proizvoda (2003: 59).

Uz to pojam *književnost* pokriva sve od zapisa na glinenim pločicama do današnjih digitalnih zapisa na blogovima – za što se ne koristi knjiga. Treba upozoriti i na problem termina *povijest usmene književnosti*.¹⁸ Usmenost je postojala, i može opstati, bez pismenosti, ali pismenost ne može postojati bez usmenosti (Ong 2002: 8), ali su ipak povijesti (pisane) književnosti dugo izostavljale *pisati* o usmenoj književnosti. Povijest usmene književnosti, za razliku od povijesti pisane književnosti, ne može odrediti točno vrijeme nastanka određenog djela niti oni koji sudjeluju u stvaranju usmene književnosti ne mogu odrediti žanr kojem djelo pripada jer ta svjesnost dolazi iz vizure pisane književnosti (Rudan 2023: 11).

Ong koristi metaforu kako bi ilustrirao ključnu točku pogrešnog načina razmišljanja o usmenoj tradiciji kroz prizmu pismenosti. Uspoređuje pojam *usmena književnost* s pojmom *automobil bez kotača za konja*. Ako netko nikad nije vidio konja i mi ga opisujemo kao *automobil bez kotača*, stvaramo nepotpunu i iskrivljenu sliku o stvarnosti koja konj jest. Na isti način, opisivanje usmene tradicije kao *usmene književnosti* može stvoriti nepreciznu i netočnu percepciju o prirodi usmene kulture, jer *književnost* podrazumijeva pisanu formu koja se razlikuje od usmenog izraza. Ako pokušavamo opisati fenomen usmenosti koristeći pojmove pismenosti (kao što je *usmena književnost*), ne možemo shvatiti suštinske razlike između njih. To je kao da objašnjavamo konja kroz analogiju s automobilom, umjesto da ga opisujemo kao zaseban fenomen. Kao što bi oni koji su čuli samo za *automobile bez kotača* imali čudnu sliku o konjima, isto tako oni koji čuju o *usmenoj književnosti* umjesto o usmenoj tradiciji mogu imati pogrešnu predodžbu o tome što je usmena kultura zapravo. Ong ovim primjerom naglašava da

¹⁷ „Koncept posebnog retka, stiha ili posebne riječi, kao atoma govora, vrlo često izostaje u kulturama bez pisma – tek kada se riječ doista stavi 'pred oči', kada se riječi počne stavljati, podmetati pred sebe na neki medij i podlogu (kamen, glinu, svilu, papir), tada se mogu početi javljati 'predodžbe' o riječima kao 'predmetima' i mogu se javiti oblici apstraktne 'matematizacije' riječi, analize koju poznajemo kao gramatiku i logiku“ (Šporer 2022: 66).

¹⁸ Ironično je što folkloristica Ljiljana Marks piše da je upravo zapisivanje prikupljenoga usmenoga blaga od pedesetih do sedamdesetih godina prošlog stoljeća postalo temeljni korpus hrvatske usmene baštine (2008: 318–319).

je usmenost posebna kategorija i ne može se u potpunosti razumjeti koristeći pojmove iz pismenog svijeta, bez iskrivljavanja značenja (Ong 2002: 12–13).

Razmišljati o usmenoj tradiciji ili naslijeđu usmenih izvedbi, žanrova i stilova kao o 'usmenoj književnosti' slično je kao razmišljati o konjima kao o automobilima bez kotača. Naravno, možete to pokušati. Zamislite da pišete raspravu o konjima (za ljude koji nikada nisu vidjeli konja) koja započinje s pojmom ne konja, već 'automobila', temeljeći se na čitateljevom izravnom iskustvu s automobilima. Raspravu o konjima tada pišete uvijek ih opisujući kao 'automobile bez kotača', objašnjavajući visoko automobiliziranim čitateljima koji nikada nisu vidjeli konja sve razlike kako biste iz koncepta 'automobila bez kotača' uklonili svaku pomisao o automobilu, kako bi se izraz obogatio isključivo značenjem konja. Umjesto kotača, 'automobili bez kotača' imaju velike nokte zvane kopita, umjesto svjetala ili retrovizora imaju oči, umjesto sloja laka imaju nešto što se zove dlaka, umjesto goriva kao što je benzin koriste sijeno. Na kraju su u takvom objašnjavanju konji samo ono što nisu. Bez obzira koliko točan i temeljit bio takav opis po negaciji, čitatelji bi koji voze automobile, a nikada nisu vidjeli konja, i čuju samo za 'automobile bez kotača', sigurno imali čudnu predodžbu o konju. Isto vrijedi i za one koji barataju pojmovima 'usmena književnost', to jest 'usmeno pisanje'. Ne možete bez ozbiljne i štetne distorzije opisati primarni fenomen počinjući od kasnijeg, sekundarnog fenomena i odstranjujući razlike. Zapravo, počinjući na ovaj unatražni način — stavljajući automobil ispred konja — nikada ne možete uistinu postati svjesni stvarnih razlika (Ong 2002: 12–13).

Ong piše da su ljudi današnjice odrasli u pismenosti te im je teško shvatiti usmenu komunikaciju osim kao varijantu pismenog sustava (2002: 2). Daje primjer pismene osobe koja treba razmišljati o riječi *nevertheless* (međutim, ipak, unatoč tome) te zaključuje da će ta osoba skoro uvijek u umu stvoriti sliku napisane riječi. Pismena osoba ne može zamisliti kako riječ doživljava isključivo usmena osoba. Pisanje čini riječi sličnima stvarima jer smatramo riječi vidljivim znakovima koje možemo vidjeti i dodirnuti u tekstu i knjigama. Ong objašnjava da pisane riječi ostaju kao trajni zapisi nakon što je komunikacija završena, za razliku od izgovorenih riječi koje nestaju odmah nakon što su izgovorene (Ong 2002: 12).

Razliku između pisane i usmene književnosti prikazali su Jakobson i Bogatirjov ističući da pisana književnost postoji „nezavisno o čitaocu i svaki se naredni čitalac obraća izravno djelu“ (Jakobson, Bogatirjov 1971: 22) bez obzira koliko je vremena prošlo od nastanka djela i je li djelo bilo zaboravljeno možda i desetljećima. Djelo pisane književnosti može uvijek biti ponovno „prizvano i pročitano iz drugih kutova, a usmenoknjiževni tekst (ako nije zapisan) nestaje zauvijek“ (Marks 2018a: 243). Napisano književno djelo je objektivirano dok se djelo usmene književnosti realizira kazivanjem kazivača recipijentu, a svaki recipijent će

potencijalno imati svoju interpretaciju djela. Djelo usmene književnosti, tj. folklorno djelo, Jakobson i Bogatirjov usporedili su s lingvističkim pojmom *langue* (jezik) i *parole* (govor). To djelo postoji izvan osoba, poput jezika, a kazivači ga oživljuju individualnim stvaralaštvom (Bošković-Stulli 1997: 16–17). *Langue* jesu sve ispričane priče, potencijal tema, motiva i njihova oblikovanja beskrajn je kao jezik, a jedna, jedinstvena, pojedina priča jest *parole*. Priča se promatra kao „dinamično živo tkivo s beskonačnim brojem mogućih pripovjednih inačica u kojima se pogotovo talentirani kazivači izvrsno snalaze“ (Marks 2018a: 243).

Posebnost usmene književnosti leži također i u njezinoj izvanknjiževnoj funkciji – ona se ne ograničava na riječi već dodiruje i druge umjetnosti kao što su ples i glazba. Uz to vezana je uz svakodnevni život „kao dio obreda i svečanosti, kao način prenošenja znanja i pouke, kao magija, kao djelatnost kojom se olakšava rad, kao razonoda kojom se u zajednici ispunjava slobodno vrijeme, kao izraz političkog i društvenog mišljenja, kao oblik usmene publicistike“ (Bošković-Stulli 1978: 11). Usmena je književnost nastajala u „pojedinoj povijesnom trenutku i u živoj komunikaciji funkcionirala na specifičan način“ (Botica 2013: 7). Djela se usmene književnosti prenose „od koljena do koljena“ (Bošković-Stulli 1967: 242), licem u lice, od usta do usta. Usmena izvedba traje, ako je zajednica na prvome mjestu uopće usvoji i prihvati, sve dok je zajednica treba te nestaje kad tekst postane „nepotreban, prazan ili istrošen“ (Botica 1995: 9). Od nestajanja i zaborava može ga spasiti zapisivanje.¹⁹ Do danas su u velikome opsegu ostala sačuvana djela „zahvaljujući pojedincima koji su uvidjeli vrijednost nekoga usmenoknjiževnog proizvoda“ (Botica 2013: 7) i koji su ga zapisali. Dakle, usmena književnost nastaje isključivo usmeno, ali se u današnje vrijeme prenosi i usmeno i pismeno – zapisivanjem nastavlja život i kao pisana književnost (Bošković-Stulli 1967: 240), po „konvencijama pisane književnosti“ (Lozica 1997: 180).

Potrebno je naglasiti da nakon zapisivanja taj tekst nije identičan usmenoj izvedbi (Bošković-Stulli 1982: 44) te recipijent od slušatelja postaje i čitatelj. Zapisivanjem se jedna izvedena varijanta fiksira u pismu dok se usmenim prenošenjem i dalje može mijenjati svakom novom izvedbom stvarajući varijante.²⁰ Zapisivanjem se gubi i glazbena funkcionalnost

¹⁹ Iako ostaje otvoreno pitanje spašava li zbilja zapisivanje usmenu književnost ili mijenja naše shvaćanje tog načina stvaranja.

²⁰ Upravo je postojanje varijanata u usmenoj književnosti omogućilo istraživačima usmene književnosti bavljenje pučkom književnošću jer nisu bili opterećeni „idejom o unikatnosti, idejom o jedinstvenosti i neponovljivosti književnog djela“ (Zečević 1978: 370) koja postoji u pisanoj književnosti.

pjevanja i govorna funkcionalnost pripovijedanja (Berisha 1982: 201) „jer je *zapis tek slika pravoga izgleda*“ (Botica 1996: 17).

Usmenim se putem prenosilo ono *važno* za zajednicu, njime se *sjećalo* – „istovjetnim ponavljanjem, i to ne u fragmentima već u cijelosti“ (Botica 2013: 14). To *važno* daroviti je pojedinac, gotovo uvijek anonimac, „znao prepoznati i formulirati“ (isto: 15) i taj je pojedinac „opis događaja uspio tako oblikovati da su svi osjećali kao da on govori upravo ono što su oni željeli reći“ (isto: 22), kao da je zajednica sama suautor. Stvoreno djelo moralo je pratiti određena pravila poštujući tradicionalnu temu i stilsku shemu (Bošković-Stulli 1967: 242). Također, taj pojedinac često je bio nepismen, nije pohađao školu, ali folklorist Tvrtko Čubelić naglašava „da se sposobnost stvaralaštva izgrađuje i brusi u jednoj neuhvatljivoj životnoj borbi, u teško objašnjivim društvenim previranjima, u stjecanju tisuću nečitljivih kulturnih i socijalnih komponenata u jednom osebujnom, iznimnom i neponovljivom životnom, sudbinskom okupu mnogih iznenadnih i nekontroliranih stvaralačkih poticaja“ (1990: 10).

Usmena je književnost procvat doživjela u romantizmu, u Hrvatskoj izuzetno vidljivo u časopisu *Danica* koji ju je vidio kao „izraz iskonskoga duha nacije“ (Coha 2015: 245) čija snaga dolazi iz naroda. Upravo taj narod utječe na priče „lokalnim načinom života, gospodarstvom, kulturom i poviješću“ (Bošković-Stulli 2002: 20) te su one zaokupljene „fakcitetom, a ipak nesvjesno otvoren[e] i izmišljanju“ (isto: 22). Također grupa u kojoj usmena književnost nastaje sastoji se od ljudi koji se međusobno poznaju, funkcionira na temelju odnosa licem u lice, njeguje svoje norme čije se poštovanje nagrađuje, a prekoračenje kažnjava te su članovi grupe svjesni da toj grupi pripadaju (Rihtman-Auguštin 1982). Za postojanje usmene književnosti „preduvjet [je] postojanje grupe koja [je] prima i odobrava“ (Jakobson i Bogatirjov 1971: 20).

Usmenoknjiževni rodovi i vrste koje profesor Stipe Botica navodi jesu lirika, epske usmene pjesme, usmene prozne vrste (mit, bajka, predaja, legenda, basna, anegdota, parabola, vic, priča iz života), drama, govornički oblici, jednostavni oblici (poslovica, zagonetka), rubni usmenoknjiževni oblici (priče iz svakodnevlja, grafiti, epitafi) (2013). Važan pojam za usmenu književnosti jest formula. Usmena se duža, epska pjesma stvarala uz pomoć formula. Formule nisu klišeji lišeni kreativnog i funkcionalnog koji služe za lakše pamćenje ili pak odmor tijekom izvođenja, tj. predah (Bošković-Stulli 1978: 32). One „postoje u svijesti (ili točnije: podsvijesti) kazivača, a i njihovih slušatelja“ (isto: 36) te podrazumijevaju sve od stalnih epiteta do većih struktura. Formulativnost „prožima sve razine djelâ usmene književnosti“ (isto: 36). Botica preuzima Parryjevu definiciju formule kao leksičke kategorije u kojoj se jedna misao izražava istim (ili sličnim) riječima kad god zatreba u sličnoj situaciji (2013: 17).

Kao što je već napisano, prije izuma pisma mogla je postojati jedino usmena književnost. Usmena je književnost nastajala u umovima ljudi koji nisu imali pismenost kao glavnu postavku. Jedini način pamćenja bio je: „Misli pamtljive misli“ (Ong 2002: 34). Zato usmena književnost obiluje formulativnošću, mnemotičnošću, ritmičnošću (isto: 34–35). Izumom pisma i sporim masovnim opismenjavanjem, koji u pojedinim dijelovima svijeta traje i dalje, širila se pisana književnost prvo kroz obrazovani i bogatiji sloj. U tom razdoblju pojavljuje se pučka književnost kao *mješavina* usmene i pisane književnosti, „kao prijelazni fenomen koji nastaje iz potreba vremena“ (Tomašić Jurić 2014: 26). Pučka se književnost već zapisuje, stoga može imati drugačije načine nastajanja i ne mora računati na sve na što mora usmena kako bi opstala, kako bi nastavila cirkulirati u narodu. Pismenost također pomaže u stvaranju apstraktnih koncepata te nestaje potreba za memoriranjem – umjesto toga postoji zapis. Zapisivanje potiče analitički i logički slijed misli jer je tekst fiksiran i na njega se recipijent može vraćati.

Mnoge su sličnosti pučke i usmene književnost. Prvo bi to bila prezrenost i stavljanje na margine te nepravedno uspoređivanje s visokom književnošću. Usmena književnost postoji od kad je ljudske potrebe za umjetnošću dok pučka književnost nastaje tek nakon pojave tiska i širenja pismenosti (Bošković-Stulli 1973: 174). Usmena se književnost širila isključivo usmeno, svakim novim izvođenjem u novoj varijanti (Pavličić 1987: 75) dok se pučka književnost od početaka širila tiskom u pismom fiksiranom tekstu (Bošković-Stulli 1973: 175) te je zbog toga bliža pisanoj književnosti (isto: 178). Upravo je prvotno isključivo usmeno prenošenje usmene književnosti podrazumijevalo, ili zahtijevalo, drugačiji pristup tekstu – podrazumijevalo je pamćenje i razmišljanje koje je drugačije od ovoga današnjega, u vrijeme pismenosti. Pamtilo se ono što se moglo prisjetiti (Ong 2002: 33).

Tekst pučke književnosti podložan je „promjeni, kraćenju, prilagođavanju, lokalizaciji“ (Pavličić 1987: 76). Tim odnosom prema tekstu kao neumjetničkoj kreaciji nastaju varijante slične varijantama usmene književnosti (Tomašić Jurić 2014: 33). Usmenu književnost prepoznajemo kao anonimnu. U pučkoj književnosti, čak i kad je autor potpisan u tekstovima fiksiranima pismom, nema previše naglašene svijesti o autorstvu (Tomašić Jurić 2014: 26, 31). Usmenoj se književnosti približava „popularnost, podešenost za jednostavnog čitaoca, često i lokalna ograničenost, osobno tehničko posredovanje“ (Bošković-Stulli 1973: 178).

Ipak, treba naglasiti da je „pučka književnost u većoj mjeri područje koje povezuje usmenu i pisanu umjetničku književnost negoli međuprostor koji bi ih razdvajao“ (Bošković-Stulli 1973: 178) te je pučka književnost „najuže prožeta i vezana uz osobitosti tradicionalne

usmene književnosti“ (Zečević 1978: 467). Također se znalo događati da bi pučka književnost ušla u usmenu ili češće i obrnuto (isto: 179). Čak se i pisana umjetnička književnost prilagođavala snižavanjem svoga umjetničkog oblika kako bi ušla u pučka izdanja te bi time gubila svoju jedinstvenost i neponovljivost (Tomašić Jurić 2014: 35). Recipijenti pučke književnosti često nisu bili u doticaju s pisanom umjetničkom književnošću, ali ih je oblikovala usmena književna tradicija. Pučki autori ugledaju se na metar i formule tradicionalnog usmenog stvaranja (Zečević 1978: 554). Upravo zato pučke tvorevine obiluju jezično-stilskim i kompozicijskim repertoarom usmene književnosti (Tomašić Jurić 2014: 57).

2.3. Pučko u odnosu na zabavno, trivijalno i popularno

Krajem 19. stoljeća promijenili su se društveni odnosi u Europi. Feudalizam se raspao i počelo je doba demokracije. Širilo se obavezno obrazovanje, dio čitateljske publike postali su djeca, žene i radnici, skratilo se radno vrijeme i dobilo se više vremena za razonodu i odmor (HKE 2011: 419). Širenjem pismenosti i izumom tiskarskog stroja, a zatim i velikim napretkom u brzini tiskanja, pisana riječ „prestaje biti specifična svojina povlaštenih društvenih slojeva“ (Žmegač 1973: 86) i postaje sve dostupnija širokoj masi ljudi. Rezultat utožene gladi sve šire i veće lepeze pismenih konzumenata jest masovna kultura koja „stremi idealu, u osnovi tržišnom, da se ostvari kao 'kultura za sve', ali i kao 'kultura za svakog'“ (Zečević 1971a: 135). Književnost koja tako nastaje može se u svakodnevnom govoru okarakterizirati kao masovna, trivijalna, popularna, zabavna, niska, žanrovska, petparačka ili pak pučka. Pronalaze se još i nazivi kič, šund, subliteratura, potknjiževnost (Peternai Andrić 2018: 153). Svi su se ti nazivi koristili kako bi se razlikovala određena vrsta književnosti različita od visoke, tj. umjetničke književnosti. Mnogi su teoretičari pokušali uvesti precizno književnoznanstveno pojmovlje o fenomenu tih različitih oblika, ali su ti pokušaji, nastali po uzoru na prirodne znanosti, danas odbačeni (Peternai Andrić 2018: 152). Međutim, i dalje dolazi do nemale konfuzije tijekom čitanja stručnih članaka jer se zabavna, trivijalna, popularna smatraju sinonimima (Žmegač 1976: 158), a ponekad se i pučka književnost s tim pojmovima određuje kao istoznačnica. Ipak među tim se pojmovima pronalaze i razlike te ocrtavaju slabije ili jače granice.

2.3.1. Zabavna književnost

Pojam *zabavna književnost* dolazi iz njemačke književne teorije (njem. *Unterhaltungsliteratur*) te se tim pojmom prvo služilo u hrvatskoj znanosti o književnosti. Već 1963. godine panel-diskusiju *Takozvana zabavna književnost* objavljenoj u časopisu *Umjetnost riječi* povijesni teoretičar i povjesničar Viktor Žmegač počinje riječima: „Naziv zabavna književnost vrlo je frekventiran; pa ipak – ili možda upravo zbog toga – nije jasan“ (1963: 333), te vrlo brzo zaključuje da, ako se jedna književnost opisuje kao zabavna, onda ona oprečna književnost nije zabavna, te da već uvriježeni naziv zabavna književnost nije dobar. Isto piše i književni teoretičar i komparatist Milivoj Solar – ako jednu vrstu književnosti okarakteriziramo kao zabavnu, je li onda ona književnost koja nije zabavna – ozbiljna, visoka ili pak dosadna (1997: 307)? Također se upozoravalo i na problem subjektivnosti kod karakteriziranja određene vrste književnosti kao zabavne te Solar podsjeća da je književnost „uvijek bila *i* zabavna (*prodesse et delectare* kaže Horacije)“ (1971: 118).

Književni teoretičar i povjesničar Zdenko Škreb primjećuje izrazitu, preveliku i pretjeranu shematičnost zabavne književnosti koja je razlikuje od slabije, ali i dalje postojeće, shematičnosti visoke književnosti (1963: 336). Ta popularna književnost uzima čitateljsku pažnju, štoviše, ona čitatelju izlazi u susret (Petrè 1963: 339). Predvidljivost djela u fabuli, ponašanju likova i ideološkoj osnovici djela oduzima od estetskog doživljaja tijekom čitanja. Ipak, i takva predvidljivost odgovara čitateljskoj publici dokle god „zadovoljava određenu potrebu kolektivne društvene svijesti“ (Škreb 1963: 338). Pojam *zabavna književnost* mogao bi proizaći iz toga što se takva vrsta književnosti konzumira kao potreba „za rasterećenjem od napora rada i svakojakih briga, kao potrebu za lakom rekreacijom mozga“ (Petrè 1963: 341). Svojom senzacionalnošću motiva „puka [je] negacija dosadnosti upornog ponavljanja u radu“ (isto: 342). Petrè poentira da je u zabavnoj književnosti „[s]ve dozvoljeno, samo ne dosada“ (1963: 340). Međutim, pojam *zabavna književnost* do danas je skoro u potpunosti odbačen kao neadekvatan jer ima toliko značenja da „ne može služiti kao znanstveno precizan pojam“ (Škreb 1981: 180).

2.3.2. Trivijalna književnost

Pojam *trivijalno* korijen vuče iz latinske riječi *trivium*, koja je označavala niži stupanj školovanja, nešto opće poznato, neoriginalno, neiskusno, ono što ne vrijedi ni spominjati (Škreb 1973: 140). Pojam *trivijalna književnost*, kao i zabavna, dolazi iz njemačke književnoznanstvene tradicije (njem. *Trivialliteratur*) gdje se prvi put pojavljuje 1923. godine (Škreb 1987: 12) i obuhvaća „korpus tekstova u kojima autori ne teže stvaranju umjetničkih vrijednosti, nego se prilagođavaju knjiž. shemama koje pogađaju ukus najširih čitateljskih slojeva“ (HKE 2011: 420) te se često izjednačava sa šundom i kičem.²¹ Karakterizira se kao „lakša, jednostavnija i razumljivija književnost ne samo od visoke ili vrijedne umjetničke književnosti nego i od zabavne književnosti“ (HKE 2011: 420). Trivijalnu književnost odlikuje „prevelika, pretjerana shematičnost u tijeku fabule, u crtanju ljudskih likova, u jeziku“, ali „nedvojbeno zadovoljava duhovne potrebe čitateljstva za koje se piše“ (Marks 1996: 244). Trivijalna je književnost tip građanske književnosti koji nastaje krajem 18. stoljeća i orijentiran je na potrebe tržišta (Škreb 1981: 170). Još u 70-im godinama Viktor Žmegač uočava nedostatke termina *trivijalna književnost* kada piše „da taj naziv i slični nazivi imaju samo relativnu upotrebnju vrijednost“ (1973: 78). Teško je naći definiciju trivijalne književnosti. Teoretičari se slažu da termin ima negativan predznak, te djela koja se okarakteriziraju kao trivijalna stoje u suprotnosti djelima koja pripadaju visokoj, priznatoj, umjetničkoj književnosti (Škreb 1987: 12). Književni teoretičar Vladimir Biti zanimljivo primjećuje da „u trivijalnoj književnosti može postojati sve ono što postoji u umjetničkoj – osim same umjetnosti, baš kao što i umjetnička književnost može sadržavati gotovo sve elemente trivijalne – osim, dakako, trivijalnosti“ (1987: 29). Potvrđuje to i teoretičarka književnosti Ana Radin: „Trivijalna književnost ne koristi ni jedan jezički, motivski ili stilistički oblik koji ne koristi, ili ne bi mogla koristiti, umjetnička književnost“ (1987: 45), kasnije kao primjere tih oblika nabroja temu književnog djela, fabulu, motiv, književnog junaka, formu i žanr.

Odlike trivijalne književnosti reduciranje su lika na unaprijed određenu i poznatu funkciju koju on kao lik ima u već shematiziranom tijeku radnje, jezik koji je izuzetno

²¹ Škreb izlaže povijest pojma kič – od korištenja na području likovne umjetnosti do širenja na ostale vrste umjetnosti. Spominje i podjelu trivijalne književnosti na kolportražu, kič i šund. Zaključuje da se djela ne bi smjela klasificirati kao kič ako naginju sentimentalnosti te da između umjetnosti i kiča u znanosti o književnosti ne bi smjelo biti veze. Također tvrdi da bi termin *kič* mogao označavati, kao klasifikacijski pojam, samo jedan manji posebni dio trivijalne književnosti (1981: 174–180).

pojednostavljen, s izrazito shematiziranim jezičnim izrazom, te određena slika svijeta kao idejna pozadina (Škreb 1981: 182). Trivijalna književnost ne zahtijeva napor ni obrazovanje svojih recipijenata jer su se pisci prilagođavali recipijentima, tj. podilazili su ukusu publike (Žmegač 1973: 82). Nemarna i pasivna konzumacija takvih djela pretpostavlja zavođenje publike i simuliranje njezine duhovne lijenosti (Nemec 1998: 265). Problem takvog podilaženja vidi se u tome što nekritičnom potrošnjom može doći do zaglupljivanja obrazovane publike ako joj se nudi samo ono što ona traži, gledajući profit, tj. komercijalni interes (Žmegač 1973: 82–84). Ipak, širenjem trivijalne književnosti prvi put u povijesti pismenosti književnik nije ovisio o bogatim mecenama, već o sve većoj neobrazovanoj publici (Škreb 1981: 169), te su zbog velike publike autori mogli u vlastitoj nakladi tiskati djela bez prevelikog rizika (Nemec 1998: 265).

Trivijalna književnost shvaćena kao „klasifikacijski pojam koji označava izrazito shematizirana književna djela“ (Škreb 1981: 184) podrazumijeva trivijalne književne vrste kao što su ljubavni romani (tzv. ljubici), kriminalistički romani (tzv. krimići), detektivski romani, pustolovni romani, znanstvena fantastika te romani strave i užasa. Pisac trivijalnih djela „predstavlja tip pisca koji želi stvarati djela zanatski okretna i efektna, ali radi toga da time stekne novac i ugled, a ne da stvara 'umjetnička djela'“²²(Škreb 1981: 189).

Zdenko Škreb dosta oštro odjeljuje trivijalnu književnost od one pučke – pučka književnost namijenjena je recipijentima koji ne žive u gradu, ona nema sheme kao što ima trivijalna (1973: 141). U *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* uočava se razlika u recipijentima pučke i trivijalne književnosti naglašavajući da recipijenti trivijalne književnosti nisu isključivo niže obrazovani slojevi (2011: 499). Jednostavnost u prikazivanju likova, tzv. crno-bijela karakterizacija likova, simplificiran jezični izraz pučku književnost ne čini trivijalnom već moralizatorsko-didaktičnom. Stav Škreb potvrđuje kad piše da se djelo Divne Zečević *Pučka književnost* temelji „na shvaćanju književnosti koje se bitno razlikuje od onoga koje se zastupa u ovoj studiji“ (1981: 195), tj. od trivijalne književnosti.

²² Zgodno je spomenuti nakladničku nagradu *Kiklop* koju je 2004. osnovao festival *Sa(n)jam knjige u Istri*. Kiklopa je u kategoriji Hit godine 2008. godine, zbog prodanih 50 000 primjeraka autobiografije *Gola istina*, trebala dobiti Nives Drpić (Celzijus). Međutim, zbog lošega glasa i turbulentne prošlosti, autorica nagradu nije dobila te se nagrada u toj kategoriji prestala dijeliti. Nakon sudske presude 2013. godine, do kad je knjiga bila prodana u više od 150 000 primjeraka, gospođi je Drpić uručena nagrada. (<https://www.tportal.hr/kultura/clanak/nives-celzijus-urucen-kiklop-20131216>)

Jedna od većih razlika trivijalnoga i pučkoga, između sličnosti u klišejima, pojednostavljanju stila i zapleta, jest to da u trivijalnome prevladavaju prozne vrste dok lirike i drame skoro pa ni nema, a u pučkome stvaranju lirika „ima stabilnu i neupitnu poziciju“ (Budišćak 2015: 164). Škreb objašnjava da se dramski tekst ne bi konzumirao radi zabave, te da recipijenti trivijalne književnosti (ljudi bez velikog obrazovanja i oni bez humanističkog obrazovanja) ne bi znali što da rade s dramskim tekstom (1973: 136). A za poeziju kaže da „sam stih po sebi, tj. metrički oblikovan pjesnički jezik, nikako nije dovoljno karakteristična značajka da određen niz stihova proglasimo trivijalnom književnošću“ (isto: 136).

Također, dok trivijalno ispunjava shematičnost u liku nadarenoga izdvojenog pojedinca koji se razlikuje od šire zajednice, u pučkoj književnosti prevladava ideja o općevažećim normama koji prevladavaju u kolektivu i od kojih se ne odstupa. U trivijalnoj se književnosti razvijaju posebni žanrovi poput krimića, ljubića, znanstvene fantastike – djela koja se temelje na specifičnim i jedinstvenim vrijednostima. Odstupanje od norme u pučkome zahtijeva kaznu iz koje recipijent izvlači pouku, dok u trivijalnome publika traži laku zabavu i iste takve zaplete. Recipijent trivijalne književnosti ne traži tijekom čitanja korisnost i poučnost, takav je recipijent „već shvatio da u životu postoje i druge koristi osim praktičnih“ (Pavličić 1987: 76). Međutim i dalje književnost konzumira radi zabave te nema širokoga čitateljskog iskustva.

Autor je u pučkoj književnosti anonimn, ponekad i namjerno zatajen, ako bi njegovo obznanjivanje naštetilo poučnosti i djelovanju na recipijenta kojoj pučka tvorevina teži (Pavličić 1987: 76) te često nije obrazovani književnik (Budišćak 2015: 165). S druge strane, trivijalna književnost, koja teži estetskom užitku, inzistira na pojmu autorstva te se time približava visokoj književnosti. Ipak, ni zapisanog autora trivijalne književnosti recipijenti ne pamte po imenu. Autor trivijalne književnosti je „pisac-specijalist kojemu šablonska proizvodnja omogućuje brzo nastajanje proizvoda“ (Budišćak 2015: 165).

Što se tiče statusa teksta, književni znanstvenik Pavao Pavličić pogrešno tvrdi da je u pučkoj književnosti „tekst zapisan i bitna je njegova osobina da se prenosi i prima prije svega preko pisma“ (1987: 75). Pučka se književnost prenosi također i usmenim putem (Zečević 1971a: 149). Zapisani je tekst fiksiran pismom, ali je i podložan promjenama. Također u pučkoj književnosti ne postoje stroge granice u žanrovima – jedna se tvorevina može prilagođavati recipijentu (Pavličić 1987: 76). Kod trivijalne književnosti tekst se „predstavlja kao umjetnička kreacija“ (isto: 76) te se ne može mijenjati bez autorove dozvole, iako, kao što smo već napisali, čitatelji često ne pamte autorovo ime i nije im važan.

2.3.3. Popularna književnost

Hrvatski jezični portal donosi dva značenja riječi *popularan*:

1. koji je poznat, koji uživa simpatiju, povjerenje u širokim krugovima ljudi; obljubljen, omiljen [popularan pjevač; popularna ličnost]
2. koji je pristupačan, razumljiv širim slojevima naroda; pučki [popularna književnost].²³

HJP u kontekstu književnosti pojam *pučki* određuje kao sinonim riječi *popularan*. Popularna književnost još je jedan naziv koji se često koristi kao istoznačnica ili bliskoznačnica zabavnoj i trivijalnoj književnosti, iako Milivoj Solar to negira (HKE 2011: 420). U *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* pojavljuje se natuknica jedino za *popularnu književnost*, dok se pretražujući pojam *trivijalna književnost* i *zabavna književnost* čitatelja upućuje na pojam *popularna književnost*. U *Enciklopediji* se popularna književnost definira kao „korpus općedostupnih, žanrovski različitih i čitateljski manje zahtjevnih tekstova“ (HKE 2011: 419), koje Krleža opisuje kao parfimirano smeće (Nemec 2006: 148). Popularnu književnost, tj. onu književnost koju prihvaća široki čitateljski sloj, karakterizira zabavna funkcija i eskapizam (Ileš 2020: 301) te su oblici popularne književnosti melodrama i romana, erotski i pornografski pripovjedni tekstovi, povijesni i pustolovni i ratni romani, vestern, špijunski, detektivski i kriminalistički romani, znanstvena fantastika, omladinska ili tinejdžerska proza, kao i niz hibridnih oblika (HKE 2011: 419). Popularna se književnost konzumira radi zabave, u slobodno vrijeme, dostupna je širokoj publici na kioscima, tržnim centrima i knjižarama, ima komercijalni potencijal i zahtjeva manje kompetencija za uspješnu konzumaciju. Potrošači su naviknuti na brzu konzumaciju, i to i očekuju (HKE 2011: 420).

Začeci popularne književnosti mogu se naći u romanu u nastavcima u prvoj polovici 18. stoljeća. Prvi takav roman, koji se prodavao uz novine, jest Defoeov *Robinson Crusoe*²⁴ (Nemec 2006: 144). Romani u nastavcima morali su pratiti određene zakonitosti kako bi održali pažnju publike i kako bi im se publika vraćala iz nastavka u nastavak te su zato završavali u

²³ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVplURM%3D&keyword=popularan

²⁴ Prvi hrvatski roman u nastavcima bio je *Dva pira* Dragojle Jarnević iz 1864. godine te su mnoga kanonska djela također objavljivana u nastavcima u časopisu *Vienac* (Šenoino *Zlatarovo zlato*, *Branka*, *Kozarčevi Mrtvi kapitali*, *Gjalskijev U novom dvoru*, *Kovačićev U registraturi...*) (Nemec 2006: 146).

najnapetijem trenutku i imali senzacionalne naslove poglavlja.²⁵ Vrlo se brzo otkrio i profit koji leži iza prodaje popularnoga štiva te su se knjige počele producirati, distribuirati i konzumirati poput „najobičnije robe“ (Nemec 2006: 145).

Međutim, je li terminološki ispravno i precizno pučko i popularno smatrati sinonimima? U engleskome jeziku ne postoje različiti termini za popularno i pučko, a riječ *populus* znači puk (Pavličić 2017: 6). Maja Bošković-Stulli smatra kako se pučko nalazi unutar šireg područja popularne književnosti (Bošković-Stulli 1973: 184), a Zečević ponekad stavlja znak jednakosti između pučkoga i popularnoga (1978), oni nisu jedno. Tomašić Jurić piše da „pučka i popularna književnost nastaju kao potrebe društva i riječ je o fenomenima relevantnima na sociološkome, a ne isključivo estetsko-književnome planu“ (2014: 68). Popularna se književnost širi pismom, djeluje u okviru institucija, ima standardizirani oblik i pojednostavljuje visoko stvaralaštvo i umjetnost je modernih gradskih sredina dok se pučka književnost distribuira i pismom i usmeno, djeluje izvan institucija i nema standardizirani oblik te prividno dotjeruje visoko stvaralaštvo i umjetnost je ruralnih i neobrazovanih sredina (Budišćak 2015: 158–159). Tomašić Jurić spominje primarnu diferencijaciju pučke i usmene književnosti te elitne književnosti te drugu, unutarnju, diferencijaciju koju povezuje s promjenom čitateljske publike unutar fenomena popularne književnosti – pučka je književnost za seoski, a popularna za rastući građanski sloj (Tomašić Jurić 2014: 69–70). Pučki tekst podložan je promjenama, te čak i ako je već fiksiran tekstom – prepisivači ga mogu mijenjati (Pavličić 2017: 12) i „svaki [se] tekst tretira kao nekakva baština čovječanstva koja se može na razne načine prenositi“ (isto: 13). S druge strane popularna književnost poznaje instituciju autorskih prava i poznat joj je autor. Dok se pučka književnost ugleda na usmenu književnost i tradicijsku kulturu, za popularnu je književnost važna prodaja, tj. usmjerava se na potrošačko društvo i tržište koje utječe na njezine osobitosti (Tomašić Jurić 2014: 71). Pavao Pavličić kao najveću razliku između pučke i popularne književnosti vidi u tome što je „pučka književnost namijenjena puku, a popularna književnost namijenjena je svima“ (2017: 14) u čemu pronalazi povijesne razloge te zaključuje da one pripadaju različitim epohama. Pučka je književnost nastala u doba prosvjetiteljstva, a počela nestajati promjenama u društvu, ponajviše smanjenjem razlika između puka i viših slojeva. Tek je tada mogla nastati popularna književnost koja je htjela biti što sličnija visokoj

²⁵ Sugovornik Marko Čubrić volio je čitati romane u nastavcima: *Kad bi ih dobija, ni ruča ne bi, mora bi pročitat. Znaš šta je, tamo su bili događaji simpatici, ono starinsko, na način kako je to bilo. Ja sam čita sve te knjige, guta sam te džepne knjige, Lunu, Zagorku. To me zanimalo, zapletke* (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić). O *Luni* kao zabavnom prilogu *Agramer Zeitung* na njemačkom jeziku piše Nemec (2006: 145–146).

književnosti (institucija autorstva, fiksni tekstovi) i nije se nudila, poput pučke, samo neobrazovanoj publici nego svim slojevima. Na kraju Pavličić zaključuje da su pučka i popularna književnost „dvoje, ali jedno za drugim“ (2017: 16). U hrvatskoj književnoj situaciji pučko supostoji unutar šireg područja popularnoga i danas, doduše „s manjom društvenom snagom i suženim krugom recipijenata“ (Tomašić Jurić 2014: 71). Tomašić Jurić zaključuje da se „pučko i popularno dodiruju, isprepleću, ali i razilaze“ (isto: 76).

3. Pirovac – mjesto istraživanja

Pirovac, mjesto i općina, smješten 23 km sjeverozapadno od Šibenika broji 1606 stanovnika²⁶ od kojih se mnogi bave poljodjelstvom, brodarstvom, ribarstvom te sve više turizmom.²⁷ Hrvatski je plemić Petar Obradić 1416. godine prodao zemlju Ivanu Mišiću koja je obuhvaćala današnji pirovački teritorij. Međutim, u ugovoru se nije zabilježilo da na tom prostoru postoji naselje. Naselje se prvi put spominje 1460. godine kada je nekoliko morlačkih obitelji nastanilo selo zvano Zlosela u Piranama (Juran 2021: 147–148). Tijekom povijesti Pirovac je bio pod vlašću knezova Bribirskih u srednjem vijeku te ugledne obitelji Draganić od početka 16. stoljeća sve do 1918. godine (Polić i Spicijarić Paškvan 2011: 204). Vrata sela i zidine podignuo je 1505. godine grof Petar Draganić kako bi naselje obranio od Turaka. U staroj jezgri mjesta ista je plemenitaška obitelj 1506. godine podigla crkvu Gospe Karmelske koja stoji na tom mjestu do danas. Najstarije sačuvano pirovačko groblje nosi ime sv. Jurja, zaštitnika mjesta koji se slavi 23. travnja. U 15. je ili 16. stoljeću šest kilometara od centra Pirovca sagrađena crkva svetog Jurja u polju koja je služila kao mjesto za vjerske obrede obližnjim mještanima poljoprivrednicima.²⁸

Ženidbom nasljednika obitelji Draganić, Francesca Draganicha, za Margaretu Veranzio od 1743. godine plemenitaška obitelj koja vlada Pirovcem nosi oba prezimena – Draganić Vrančić (Polić i Spicijarić Paškvan 2011: 206). Jedan od njihovih sinova ugostio je putopisca Alberta Fortisa tijekom putovanja po Dalmaciji koji je o tom gostoprimstvu i pisao:

²⁶ <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>

²⁷ Pirovac. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 11.1.2024. <<https://enciklopedija.hr/clanak/pirovac>>.

²⁸ <https://www.tz-pirovac.hr/hr/pirovac/povijest-kultura>

„Raznolikost predmeta, prijatnost prilika, dobra sreća što sam ondje susreo divne domaćine i ograničen broj ljubaznih i djelatnih prijatelja, među kojima mi je čast spomenuti veoma obrazovanu i gostoljubivu obitelj grofa Frane Draganića Vrančića...“ (Fortis 2004: 86–87) Nadalje Fortis²⁹ o nazivu Zlosela piše da stanovnici tvrde da su to ime dali Turci nakon što su se Zloseljani obranili od njihove najezde, te dodaje da ime „veoma dolikuje narodu što u njemu živi“ (isto: 103), a seljane naziva barbarskim i lijenim Zloseljanima (isto: 106).

Grof Ljubomir de Draganić Vrančić, posljednji gospodar Zlosela, u svojim *Sjećanjima na Zloseljane* nastalima između 1918. i 1922. piše da etimologija naziva sela „potječe prije iz mrske ćudi, nego da ne potječe, za razliku od imena drugih mjesta koja većinom imaju porijeklo u nekim činjenicama, lokalnim, zemljopisnim, klimatskim prilikama...“ (Polić i Spicijarić Paškvan 2011: 211). I on dodaje da su Turci selu nadjenuli ime Zloselo, a ako su Turci, „u ono vrijeme poznati kao divljaci i barbari, nadjenuli ovaj posljednji naziv, nema sumnje da su razlog za to našli u ćudi tamošnjega stanovništva, koje nije bilo manje barbarsko od samih Turaka“ (isto: 211). U daljnjem tekstu ne štedi Zloseljane opisom:

„Slatkorječivi, prevaranti u djelima, nasmijani i skromni sve do ulizivanja kako bi izvukli korist, a kada uspiju, pokazuju zube, postaju pohlepni, zavidni, spletkari, nezahvalni za svaku ljubaznost smatrajući je slabošću koju pripisuju svojoj vlastitoj intelektualnoj superiornosti; veseli zbog svake naše nesreće, iako su to spremni zamaskirati hinjenim obrazloženjem; nepouzdana, skloni krađi, predani porocima, proždrljivosti, raskošnom življenju, pijančevanju; bez skromnosti koja dolikuje slugi sve do gađenja, a za beznačajnu naknadu postaju krivokletnici, nevjernici i svetogrdnici“ (isto: 212).

Priču o turskom imenovanju sela u Zlosela donosi i izvor na službenim stranicama Općine Pirovac:

„Pirovčani su bili hrabri i lukavi, te odlučni braniti svoje domove, ali malobrojni u odnosu na turskog osvajača. Zato su u maloj skupini, na čelu s Urem Kapetanom, kriomice izišli iz utvrde, te iz zasjede ubili turskog časnika. Misleći da ih je mnogo Turci pobjegoše vičući: 'Zlo selo, zli

²⁹ Sugovornik Marko Čubrić čitao je Fortisa: *Uvik mi je za te knjige, netko je pokupija. Fortis je pisa jako grde stvari o Pirovcu. Ja sam čita Fortisa, ali treba sam još jednom pročitati. Fortisa sam ja naša na smeću, ovde na smeću. Jednom prilikom dok sam šeta ili šta sam već radija. Hrpa knjiga, a meni su knjige simpatične, uvik sam kupova, ne znam di su završile ove koje sam ima u Šibeniku. A ja sam čuja da je Fortis pisa. I meni to došlo ka melem na ranu, i onda sam ja tu knjigu uzeja i pročita. Fortis je pisa da su zli ljudi, baš da su zli.* (Pirovac, 7. srpnja 2023., Marko Čubrić)

ljudi!' Po toj legendi postoji i pjesma u desetercu, čiji su početni stihovi: Viče vila s vrva Makirine / Ustani se Urem Kapetane, / Eto na te Turska vojska ide.“³⁰

Troje je sugovornika znalo za predaju o nazivu imena Zloselo:

Pirovac se zvao Zloselo za vrime Turaka. I Turci su... znači ona vrata sela, oni bedemi što su sada još. Turci su to selo napadali, a ljudi su se želili odbraniti. Koliko sam ja čuo, u tim pričama... čekaj, a jesi ti uzela onu knjigu od mene – Fortisa – di je to? I onda su oni, Turci bi dolazili, počeli bi se penjat po onim zidinama, onda bi ih ljudi za vrelo ulje polivali i tako se štitili. I pošto je to učestalo bilo i oni su bili nemoćni... onda su ga Turci prozvali Zloselo. Jednom prilikom su, sad moš naći, ta vrata sela su u donjem dijelu pri crkvi. A gore je bilo more i bilo je, bija je uski prolaz s kojim su ljudi išli u polje, radili kao i sada. I onda su oni tu čovika ugradili u kamenje. I oni su znali kad Turci dolaze, kad će napasti, kad će to sve skupa, i onda su oni toga čovjeka metnuli s puškom, kremenjačom, koja je bila u to doba, moderna, je l'. I onda su, on je čeka, žrtvova se, normalno. I on je čeka, u toj gomili kamena u kojoj je on bija ugrađen, bila je jedna niša i onda je on moga pratiti, a obično kod Turaka, koliko ja, ja pričam bezveze, koliko ja znam, uvik je bija paša koji je iša naprijed, i oni su, ti Pirovčani, proučavali to kako se to dešava. I onda su oni vidili da on kad dođe u nekom tom nivou, on digne ruku i zaustavlja tursku vojsku, a taj koji je bija ugrađen u kamen, on je naša nišan i udarija ga, jer su bili u oklopu, ispod oklopa i tako ga je oborija. Normalno, Turci su se razbižali i onda su Pirovčani otvorili vrata i onda su za njim, i onda su ih u Makirni, po pričanjima, sasjekli i poništili sve. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Bilo je staro selo. Koje je ograđeno bilo zidinama i onda su dolazili Turci i oni su tili posvojiti Pirovac, a nisu uspili jer su Pirovčani ušli u stari dio sela i oni su se tako obranili od Turaka. Tako je nazvano selo Zloselo. Pirovčani su bacali kuhano vruće ulje po njima. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Milena Čubrić)

Znači postoji legenda, postoje dvije verzije legende. Jedna je verzija u 17. stoljeću kad su Turci htjeli osvojiti Pirovac, a postojali su samo stari dio Pirovca i bedemi i onda su žene sa vrućim uljem polivali tu vojsku tursku i onda nisu mogli osvojiti Pirovac i onda su oni znali reći: 'Bižmo braćo, zlo je selo, zli jesu ljudi.' Kao ne mogu osvojiti.

Druga legenda je kao, jer Zloselo u nekom prenesenom značenju znači kao nekakve kulice, zamak, to je uglavnom da kad je vojska išla od Vrila ili ne znam, ta turska vojska, onda su ih dočekali naši stari ljudi i onda su ubili njihovog vođu i onda su oni isto vikali: 'Bižmo braćo, zlo je selo i zli su ljudi.' Isto je postojala jedna pjesma:

³⁰ <https://pirovac.hr/povijest-pirovca/>

Viče vila s vrba Makirine

Ustani se Urem kapetane

Eto na te turska vojska ide. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

Šibenski kulturni povjesničar Krsto Stošić opovrgava narodnu priču o herojskoj obrani od Turaka i nazivu Zlosela pišući da se Zlosela pojavljuju u vrelima već 1298. godine, prije nego Turci na tom području (1941: 143). Međutim, povjesničar Kristijan Juran pobija Stošićevu tezu o 1298. godini spominjući *virus 1298.* kojim je Stošić zarazio velik broj sela koristeći pogrešnu dataciju iz *Popisa župa i naselja Šibenske biskupije* koji je načinio šibenski biskup Josip Antun Fosco krajem 19. stoljeća (2021: 145). Juran, prateći prethodne istraživače, potvrđuje dataciju *Popisa* na sredinu 15. stoljeća, ali dodaje i da je u blizini Šibenika u kasnome srednjem vijeku postojalo još jedno naselje u *Popisu* zabilježeno kao „Zlosela iznad Zatona“, kao argument da Zlosela na *Popisu* nisu današnji Pirovac (2020).

„Unatoč tomu, od Stošića se dalje, sve do recentnih dana, prenosi tvrdnja da je Pirovac istovjetan Zloselima u Popisu, pa i to da je prvi put spomenut 1298. godine. No niti je riječ o Pirovcu, niti je Popis nastao 1298. godine, niti je Pirovac u 15. stoljeću pripadao Šibenskoj biskupiji. Nalazio se, naime, na području pod jurisdikcijom skradinskog biskupa“ (Juran 2020: 172–173).

Međutim, stanovnici Zlosela pretvorili su naziv sela s korijenom *zlo* iz negativne karakterizacije njih samih u simbol junaštva. Juran prenosi pirovačku čestitku Šibenčanima iz *Narodnog lista* iz srpnja 1872. godine: „Gotovi smo vazda na susret izići narodnim vragovom, na obranu svojih prava, kao što su naši pradjedovi junačkom mišicom Turke uzbijali s naših obala, te divlji čopori, izmjenjiv nam prvobitno ime Pirovci, prozvaše nas Zloselcim; a to s krvavog poraza ovdje pritrpljena“ (2021: 142).

Etimologija naziva Zlosela i dalje je nejasna. Naziv u množini³¹ daje pretpostaviti da je nekoć na tom području bilo više manjih naselja (Polić i Spicijarić Paškvan 2011: 207). Onomastičar Petar Šimunović naziv Zloselo stavlja pod kategoriju pejorativnog imena, imena s prezirnim i ponižavajućim značenjem u određenom kontekstu (2009: 78) te smatra da se ojkonom Zlosela činio mještanima posprdnima pa da su ga zato preimenovali u Pirovac (Šimunović 2005: 194).

³¹ Iako se u većini literature spominje naziv Zlosela, četvero sugovornika iz šibenskog zaleđa koristi samo naziv Zloselo.

Juran zaključuje da *zlo* u Zloselu može dolaziti od nesretnog događaja, neplodne zemlje ili loših ljudi, ali i današnji naziv Pirovac stavlja u vezu s najstarijim nazivom Pirane (2021: 149). Šimunović toponim Pirovac smješta u skupinu toponima od naziva za trave i korov – Pirovac potječe od riječi *pyrč* što označava korov (2005: 22). Od iste je osnove nastao naziv za piriku – hrvatski naziv za biljni rod biljke na travnjacima i teško iskorjenjivog korova.³²

Današnje ime Pirovac ustalilo se 1930. godine. Stošić piše o obilježavanju tisućite obljetnice krunidbe hrvatskoga kralja Tomislava kada je u Pirovcu podignut piramidalni spomenik na kojem je uklesano: „Historičkim imenom Pirovac za viteštvo prozvano od Turaka Zlosela postavi spomen za vrijeme narodnoga kralja Aleksandra I. svom prvom hrvatskom kralju Tomislavu 925 – 1925“ (1941: 143). A na vratima sela je na blagdan sv. Jurja otkrivena spomen-ploča s natpisom: „Na spomen – obnove mjesnog imena – Pirovac – za vrijeme narodnoga kralja – Aleksandra I. – 1930.“

4. Provedba istraživanja – sugovornici i intervjui

Davne je 1813. godine zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac pozvao svećenike svoje biskupije na prikupljanje narodnog blaga, poslovice i narodnih pjesama te tako „osvijestio i osnažio svijest o posebnosti i vrijednosti te građe“ (Marks 2018a: 242). A ja sam, prvo na poziv profesorice Josipe Tomašić,³³ zatim i profesorice Eveline Rudan, ispitivala i snimala članove svoje obitelji za seminarski, odnosno diplomski rad i tako osvijestila i osnažila misao o prolaznosti života i da starije osobe neće zauvijek biti sa mnom. Zadnje sam dvije godine, od svibnja 2022., intenzivnije s njima razgovarala, više ih fotografirala i saznavala što više mogu o obiteljskom stablu, ali i o različitim obiteljskim i pirovačkim pričama, predajama i legendama.

Prvi kazivač je i vlasnik pučke pjesmarice koja se u radu dokazuje pučkom. Vojimir (Marko) Čubrić³⁴ rođen je 1941. godine. Odrastao je u šesteročlanjoj obitelji u Pirovcu gdje je završio osnovnu školu. Srednju školu završio je u Murteru, a radni vijek proveo je u Šibeniku

³² pirika. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 7.3.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/pirika>>.

³³ Temom sam se počela baviti na predmetu profesorice Tomašić *Hrvatska pučka književnost*.

³⁴ Iako mu u dokumentima ime glasi Vojimir Čubrić, u selu ga svi znaju kao Marka Čubrića. Tako sam ga odlučila oslovljavati i u ovome radu. Jedan je njegov unuk dobio ime po njemu – Marko.

radeći kao brodomehaničar. Imao je ženu Vilmu (r. Zorzin, 1943–2002) s kojom je odgojio dvojicu sinova. Danas ima petero unučadi i živi u rodnoj kući u Pirovcu.

Idući sugovornik Ivan Čubrić (1935–2024) je zbog starosti puno pjesama i priča zaboravio. Tijekom razgovora s njime pridružila se i njegova žena, Miljenka (Milena) Čubrić (r. Lokas, 1946), rođena u Raslini. Ivan Čubrić radni je vijek proveo radeći kao lugar – zato su ga mnogi zvali Lugar, a najbliži i Lugo. Sa ženom Milenom odgojio je sina i kćer te je imao četvero unučadi. Preminuo je tijekom izrade ovog rada. Njegovoj ženi Mileni, ali i svima nama ostalima koji smo ga poznavali, ostale su fotografije i snimke nastale tijekom izrade ovog rada.

Četvrtu je kazivačicu predložio Marko Čubrić uz riječi: „To zna Anka, jer oni su to pivali“, te Milena Čubrić uz riječi: „Ima Anka ti naša sve, ona ima to“. Anka Meić (r. Čubrić) rođena je 1957. godine od oca Ante, zidara, i majke Mihovilke, domaćice. Nećakinja je Ivanu i Mileni Čubrić. Anka Meić je po struci ekonomistica i ima sina i kćer. Od majke je čula puno usmenog blaga. Predsjednica je Kulturno umjetničke udruge „Bezdan“ Pirovac. Udruga se bavi okupljanjem zainteresiranih za folklor, pučko i klapsko pjevanje, mandolinsku, tamburašku i limenu glazbu te dramsko recitatorske aktivnosti te kao udruga nastupaju na raznim svečanostima, smotrama folkloru i festivalima.

Terensko istraživanje obavila sam u Pirovcu s četvero sugovornika. Nažalost, bilo je jako malo prirodnih, autentičnih kazivačkih situacija,³⁵ većina je usmenog blaga prikupljena u induciranim kazivačkim situacijama,³⁶ odnosno kazivači su kazivali na moj nagovor i u svrhu istraživanja (Rudan 2016: 118). Modalitet kazivanja koji je prevladavao bio je suradnički obični (Rudan 2016: 121). Kazivači su slobodno kazivali, povremeno bih postavila koje potpitanje, vrlo često bih kimala glavom u znak odobravanja ili dizala obrve u čuđenju, ili bih kratko govorila: *Da, da / wow / opa / znam*. U srodstvu sam sa svim kazivačima što je pomoglo u uspostavljanju „prirodne komunikacije“ (Botica 2001: 92). Također, kazivači su „uglavnom bili sudionici prošlosti o kojoj su govorili“ (Belaj i Urem 2010: 258). Iznosili su svoja sjećanja koja su „obilježena pripadnošću skupini, skupina ih određuje“ (isto: 258). Najpotrebnija za ovaj rad bila su sjećanja i pričanja Marka Čubrića, a neočekivano je puno pomogla Anka Meić s mnogo usmenoga blaga.

³⁵ Dogodila samo jedna prirodna kazivačka situacija kad je Marko Čubrić, tijekom večernjeg razgovora na terasi, počeo recitirati pjesmu o Marku Kraljeviću.

³⁶ Na primjer, jedini razgovor s Ankom Meić obavila sam tijekom njezine pauze na poslu. Najavila sam dolazak, Anka je znala što mi treba i pripremila se pa smo tih pola sata probale iskoristiti što smo više mogle.

Polustrukturirani intervjui obavljani su od svibnja 2022. do srpnja 2023. Kako ne živim u Pirovcu, nisam imala previše prilika za razgovore. S Markom Čubrićem, svojim djedom, ponekad bih započela neformalni razgovor tijekom kojeg bi se sjetio nečega potrebnog za rad pa bih upalila snimač na mobitelu – tako da s Markom Čubrićem postoji čak osam snimki različitog trajanja, od 3 minute do sat i 20 minuta. S njim sam provela najviše vremena u razgovoru, pretpostavljam da je zato njemu bilo lako zaboraviti da je riječ o istraživanju za moj diplomski rad i da ga snimam (Rudan 2016: 111), pa je počeo pripovijedati i izvan teme našega početnog razgovora, o raznim događajima i sjećanjima iz svoga djetinjstva. Razgovarali smo na terasi, ispod vinove loze, na mjestu na kojem i inače provodimo najviše vremena zajedno. Retrospektivno vidim da je prvi razgovor s njime, iz svibnja 2022., bio najlošiji jer nisam pratila prirodu razgovora nego sam se previše strogo držala pripremljenih pitanja. Željela sam na sva pitanja dobiti odgovor, puštala sam da razgovor ide i izvan glavne teme, ali bih ga brzo vratila kako bih dobila potrebne odgovore. Osjeti se razlika u kasnijim razgovorima (iz 2023.) jer je komunikacija puno prirodnija, prirodno teče i kazivač je opušteniji (a i ja). U većini smo razgovora bili samo Marko Čubrić i ja. U jednom nam se razgovoru pridružio i Markov sin, moj otac, Robert Čubrić (1968). Njih su dvojica povelili razgovor o odrastanju u Pirovcu i raznim igrama koje su igrali kad su Robert i njegov brat bili djeca. Taj dio razgovora nisam transkribirala i prenijela u 11. poglavlju jer je dosta nerazumljiv: međusobno se nadopunjuju, prisjećaju igara s meni nepoznatim nazivima, opisuju kako su gradili pojedine igračke.

S Ivanom i Milenom Čubrić snimano je 7. i 9. srpnja 2023. godine ili za vrijeme doručka ili za vrijeme popodneve kave, ali uvijek u njihovom dvorištu – pomicali smo stol ovisno o tome gdje je bio hlad. Snimila sam tri snimke ukupnog trajanja oko 40 minuta. Pomoglo je što su bili njih dvoje zajedno tijekom razgovora. Mogli su se nadopunjavati te je Milena puno pomogla u tečnosti razgovora jer je Lugar oduvijek vrlo malo govorio.

S Ankom Meić dogovorila sam snimanje i u 30 minuta 8. srpnja 2023., tijekom njezine pauze na poslu, mnogo saznala o običajima Pirovčana. Anku Meić nisam osobno poznavala prije snimanja, ali je razgovor bio vrlo ugodan jer je ona kao kazivačica bila i pripremljena i mogla je puno toga kazivati. Vjerojatno su njezina pripremljenost i vremensko ograničenje kočili pripovijedanje nepripremljenog blaga koje sigurno poznaje.

Za glavni dio rada najviše su iskorištene informacije dobivene od Marka Čubrića, od ostalih kazivača dobila sam većinom usmenu građu koja je transkribirana u 11. poglavlju. Potrebno je naglasiti da su svi kazivači dali privolu da se njihovo kazivanje koristi u diplomskome radu i da se objavi. Također im je bilo drago da se to što govore očuva i zapiše.

Mojem je djedu u jednom trenutku bilo i čudno kako toga što on govori nema u knjigama: *Pa ja ne vjerujem da to nema negdje, u nekim starim knjigama...* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Tijekom snimanja i transkripcije intervjua pratila sam uputu profesora Botice: „Izgovorena je riječ, kao i ona napisana u književnom tekstu, svetinja koja se ne smije ničim povrijediti. Ne dolazi u obzir nikakva zamjena riječi, nikakvo dotjerivanje, prestiliziranje, nikakvi versifikacijski i sintaksni zahvati“ (2001: 93). Slično donosi i Marks kada piše da je usmena priča „priča uhvaćena u trenutku bez gotovo ikakvih naknadnih autorskih ili uredničkih intervencija“ (2018a: 241). U snimljenim i zapisanim predajama, koje se mogu naći u 11. poglavlju, vidljiv je neobičan raspored riječi, eliptične rečenice i korištenje razgovornog stila i dijalektalnih oblika, što je dokaz vjernog zapisivanja. Ta, i mnoga druga odstupanja od standardnoga hrvatskog jezika nisu se ispravljala kako se ne bi smanjila uvjerljivost i izražajnost izgovorenog. Konciznost, fragmentarnost, eliptične i nedovršene rečenice ne ukazuju na manjkavost predaja, već potvrđuju njezin stil (Marks 2008: 318). Ipak, zapisom se izgubio kontekst izvođenja: mimika, intonacija, ritam, stanke, šapat ili pojačavanje glasa kazivača (Bošković-Stulli 1997: 37–38, v. Bošković-Stulli 1975b).

Ispod svakog zapisanog kazivanja u zagradi se donosi nekoliko informacija – prvo mjesto nastanka zapisa (u svim slučajevima Pirovac), zatim datum nastanka i na kraju ime kazivača. Sva sam kazivanja snimila i potom zapisala ja.

5. Opis pučke građe

U središtu su analize ovoga rada sačuvane pučke tvorevine koje je skupio i zapisao Marko Čubrić u Pirovcu u 40-im i 50-im godinama prošloga stoljeća. Važno je napomenuti da je sakupljač nekoliko puta napomenuo da je *toga* bilo puno više, ali da je tijekom godina nestajalo:

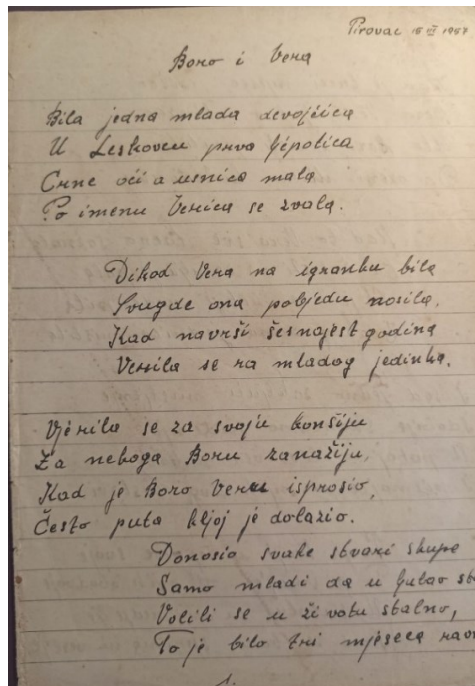
A viš koliko sam sačuva, nisam nešto. Vamo me slušaj, ja sam ima puno stvari tu koje sam eto malo čuva, malo... Kako sam ja otiša, onda je to... doša je stric, došli su ovi drugi, i tako... to je malo vjerovatno nestajalo, ne znam ni ja kako, to niko nije vodiya račune o tome. Nije bilo nikome ni interesantno da sačuva. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

*Ža mi je što je tako ispalo da ja nemam sve te stvari. Slučajno si ti našla tamo di si našla, to je šteta.*³⁷*Meni je bilo to dosta vrijedno. I sad kad se vraćam svemu tome, što je meni dida priča, njegove pisme ove, ja sam treba sve to upisivat, ali nisam, eto, tako...* (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

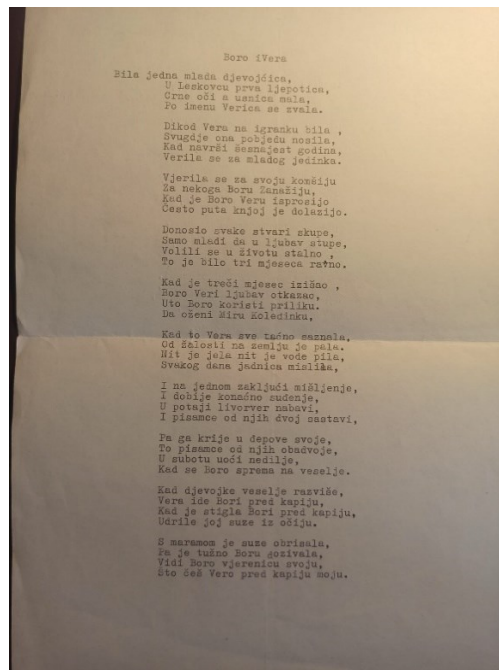
I Divna Zečević potvrđuje da je „dobar dio pučkih književnih tvorevina, nečuvanih i nepaženih – nestao“ (1978: 372). U sakupljačevoj pučkoj ostavštini sačuvane su dvije kraće rukopisne pučke pjesme, dvije duže pučke pjesme bez sačuvanog početka i kraja, jedan tiskani liturgijski vodič kroz slavlje Gospe od Karavaja i tiskana knjižica pod naslovom *Pisma od Bosne i sv. Jurja*. Neke su rukopisne pučke pjesme pretipkane i isto tako sačuvane. Jedna je rukopisna pjesma nečitljiva – napisano su oštetili kava i vlaga. Svi su rukopisi pisani u bilježnici A5 formata kojoj su stranice istrgnute iz korica. Rukopisne pjesme ne slijede tvrdnju Zečević o prepisivanju „gustim ispisivanjem papira na kojem su pjesme često ispisivane u dva stupca tako da se stihovi različitih pjesama usko dodiruju ili među njima krivuda i provlači se naknadno povučena 'granica'“ (1978: 400). Sačuvana je isključivo stihovana pučka građa, koja se i inače češće javlja (Zečević 1977: 217).

Pučka ostavština Marka Čubrića mogla bi se podijeliti u četiri skupine. Prvu bi skupinu činile tri kraće pjesme. Prva je rukopisna pjesma s naslovom *Boro i Vera* (slika 1.) koju čini osam deseteračkih katrena vizualno odijeljenih jedan od drugoga praznim redom. Pisana je u jednom arku A5 bilježnice. Pjesma nije prepisana do kraja pa popunjava samo prve dvije stranice arka. Na dnu stranice postoji numeracija stranica (1., 2.). U desnom kutu prve stranice, iznad naslova, zapisano je mjesto i datum prepisivanja – Pirovac, 15. III 1957. godine. Druga pjesma u prvoj skupini bila bi pretipkana ista verzija pjesme *Boro i Vera* (slika 2.). Sastoji se od 16 katrena i isto se doima nedovršenom. Pokriva stranicu i pol A4 papira. Treća je pjesma kraća pjesma bez naslova s prvim stihom „Ja sam od tom dugo razmišljao“ (slika 3.) koja se bavi pokušajem atentata na Tita. Čini je 36 deseteraca. Pjesma popunjava jedan list A5 papira i nije vizualno podijeljena u strofe. Također je vrlo vjerojatno nedovršena, tj. vjerojatno su mnogi listovi prepisane pjesme izgubljeni.

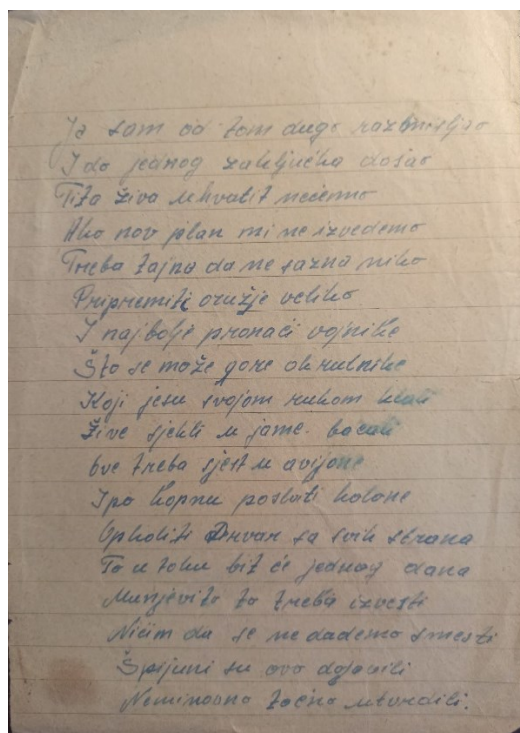
³⁷ Pučka je građa slučajno nađena u spavaćoj sobi Marka Čubrića tijekom brisanja prašine. Zečević u drugoj fusnoti članka *O istraživanju fenomena pučke književnosti* spominje slučajno pronađenu građu pučke književnosti (1977: 217).

Slika 1. Pisana verzija pjesme Boro i Vera

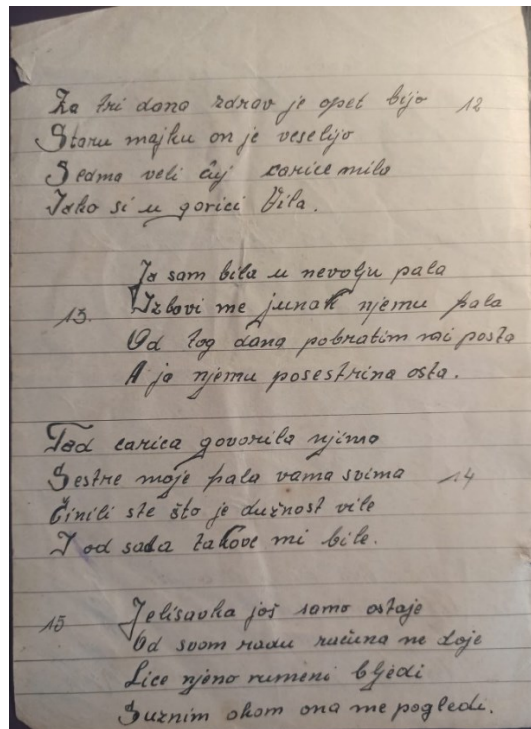

Slika 2. Pretipkana verzija pjesme Boro i Vera

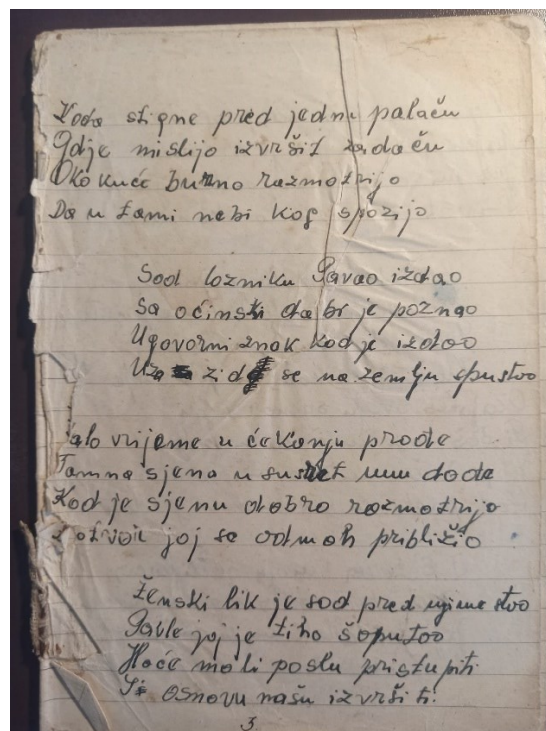

Slika 3. Pisana verzija pjesme o desantu na Drvar

Drugoj skupini pripadaju dvije duže pjesme bez naslova. Prva počinje stihom „Šesta vila tad pričati uze“ (slika 4.). U daljnjem radu, kada budemo govorili o njoj, govorit ćemo o pjesmi o vili Jelisavki. Sačuvana je i u rukopisu i kao pretipkana pjesma. Nepotpuna rukopisna pjesma sastoji se od 196 sačuvanih numeriranih katrena koje međusobno odjeljuje prazan red. Pisana je u A5 bilježnici, stranice su numerirane na dnu stranice u sredini. Prvi sačuvani dio je od 11. do 55. strofe, zatim od 78. do 103. strofe. Zadnji sačuvani dio pjesme počinje 112. strofom i ide sve do 207. strofe koja nije kraj pjesme. Manji je dio iste pjesme pretipkan na pisaću mašinu (od 11. do 55. strofe), s manjim razlikama u tekstu, najčešće pravopisnim. Te razlike su dokaz varijanata u pučkoj književnosti te da je traženje originala „često bezuspješno i uzaludno“ (Zečević 1986: 21). Druga nepotpuna duža pjesma počinje stihom „Kada stigne pred jednu palaču“ (slika 5.). Nju ćemo u ostatku rada nazivati pjesmom o Luciji ili baladom o Luciji. Također je pisana u A5 bilježnici. U njoj katreni nisu numerirani, samo su numerirane stranice na dnu papira. Zbog toga znamo da nam nedostaje početak – prva je sačuvana stranica numerirana brojem tri. Sačuvana pjesma sastoji se od 118 katrena koji su odijeljeni praznim redom. Pretipkano je samo 36 katrena uz manje preinake, više pravopisne prirode. Još je sačuvano i 12 stranica ove pjesme, ali u izrazito lošem stanju pa je ta verzija pjesme skoro u potpunosti nečitljiva i ona se neće obrađivati.

Slika 4. Pisana verzija pjesme o vili Jelisavki

Slika 5. Pisana verzija pjesme o Luciji

Treću skupinu čini jedna crno-bijela knjižica pod naslovom *Pisma od Bosne i sv. Jurja*. Čine je korice i četiri lista koji su jednostrano otisnuti. Prednje korice ukrašava okvir i slika svetog Jurja u oklopu na konju koji je podignut na stražnje noge. Na stražnjim koricama nalazi

se fotografija pirovačke stare jezgre iz zraka koja podsjeća na razglednicu. Unutar knjižice tiskana je kratka povijest naziva sela Pirovac, zatim pjesma pod naslovom *Pisma od Bosne i sv. Jurja* koju čine 72 deseteračka katrena te još jedna kraća pjesma *Sv. Juraj i zmaj* od 12 deseteračkih katrena.

Zadnju, četvrtu, skupinu čini oštećeni *Vodič kroz slavlje Gospe od Karavaja* na kojem piše datum 26. svibnja 1983. godine – blagdan Gospe od Karavaja. Sastoji se od četiri lista. Na prvoj stranici (naslovnici) nacrtana je slika Gospina ukazanja pobožnoj ženi Ivanici u talijanskom gradu Caravaggiu. Na idućim stranicama nalazi se vjerska poduka o blagdanu Gospe od Karavaja, vodič kroz slavlje koji sadrži sva čitanja, molitve i pučke pjesme tijekom mise, te kraće obavijesti o svetištu i vremenu misa.

Zadnjim dvjema skupinama nećemo se detaljnije baviti. Rad je fokusiran na rukopisne i pretipkane pjesme u vlasništvu Marka Čubrića. U 13. poglavlju rada prepisane su pučke pjesme bez interveniranja u pravopis i gramatiku. Također, u poglavlju u kojem se pjesme analiziraju, stihovi su prepisani kao što stoje u originalu.

6. Izvor pučke građe

Jedno je od prvih pitanja vlasniku rukopisne pjesmarice pučkih pjesama bilo: „Čiji je to rukopis?“ Kazivač je odmah odgovorio da je sav rukopis njegov, ali nakon nekoliko potpitanja otkrilo se da je uistinu skoro sva rukopisna i pretiskana građa njegova, osim duže rukopisne pjesme o Luciji koju je dobio od svoga strica.

Svu ostalu građu prepisivač je ili čuo od svoga djeda Pere pa zapisao ili je posudio materijal koji je zatim prepisivao.³⁸ Bilo je zanimljivo primijetiti kako je sakupljač želio biti siguran da se njega neće shvatiti kao autora pjesama. Odmah se ogradio od autorstva i rekao da ništa od toga on nije smišljao ni pjevao – sve je ili čuo ili prepisivao ili dobio. Kako sakupljač kaže, slušao je svoga djeda Peru kako „pod zidom na suncu dugo piva“. Osnovnoškolcu Marku

³⁸ Ipak, nakon 70-ak godina teško je sjetiti se koje je pjesme Marko Čubrić čuo od djeda i zapisao, a koje je prepisao iz tuđih rukopisa. U daljnjem razgovoru dalo se naslutiti da je sva sačuvana građa prepisana iz tuđih rukopisa, a da su pjesme koje je *did* Pere pjevao, a unuk Marko zapisivao, nažalost izgubljene.

(40-e i rane 50-e godine 20. stoljeća) to je bilo zanimljivo pa bi sjeo uz djeda te zapisivao što je više mogao. Zatim bi ušao u kuću gdje bi još jednom urednije prepisivao.

U kazivačevoj mladosti važan izvor pjesama bio je Pirovčanin Pere Čubrić (slika 6.), poljoprivrednik rođen 1874. godine, preminuo 1964. U vremenu pjevanja i kazivačeva zapisivanja imao je između 70 i 80 godina.

Najviše sam prepisiva na ulici. Kad bi on piva ja bi s njime sidija. Ima sam kantride, bile su prikloplne, možda se sićaš. Ja bi nju ispred sebe metnija, sidija bi na tronošcu i to bi pisa. Pisa bi i u kući, ali najviše tamo. Bilo mi je interesantno sa didom biti.

Navuklo me to zato što je stalno dida tu pod zidom sidija tako na suncu i onda bi on to piva. Dugo bi on to piva. Pa sam počela pisati. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Slika 6. Jedina sačuvana fotografija dida Pere. Na fotografiji je s unukom Šimom, bratom vlasnika pučke pjesmarice.

Kao što je već napisano, jednu je sačuvanu pjesmu sugovornik dobio od svoga strica Mile Čubrića u 50-im godinama prošlog stoljeća. Mile je živio u Splitu i bio je vojnik, zastavnik. Stric je vidio da njegov nećak voli sakupljati i prepisivati pjesme pa mu je jednu i donio. Sugovornik misli da je pjesama strica Mile bilo puno više, ali se nisu sačuvale.

Kad bi doša stric Mile tada, to je bilo negdi 50 i možda četvrte, pete. Kad sam ja iša možda sedmi, osmi razred. Onda je on dolazija iz Splita i onda bi, našao bi me tu da pišem i uvijek bi mi naša neki posa. Volija je takve stvari. On je to pisao tu kod mene, sija i pisa. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Ja bi to pisa, reka sam ti, tu bi did sidija, ja bi pisa. A dolazija bi od Lugara brat iz Splita. On bi dolazija nediljom i onda bi doša meni, onaj malo bolji rukopis šta ima, to je njegov rukopis.

On je bija 32. godište. On bi doša tu, sad da l' je on to volija ili ne, ja ne znam. On bi doša tu pa bi vidija mene šta radim pa bi reka ja ću malo sad prepisivati te stvari. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Također tvrdi da su sve pjesme nastale dok je bio u osnovnoj školi jer je srednju školu pohađao u Murteru pa nije toliko vremena provodio s *didom*.

U osnovnoj školi sam bija. U srednjoj sam završio na Murteru, pisa sam do male mature, do 8. razreda. Kad sam poslije male mature iša na zanat, onda više nisam bija tu. Kad bi doša za školske praznike... 1957. već sam bija u zanatu. Ako sam nešto još pisa, ne znam više. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Sugovornik je odrastao s jednim bratom i dvjema sestrama i kaže da njih zapisivanje i slušanje pjesama nije zanimalo.

*Ja sam to jedini radija jer sam bija najviše sa *didom*. Šime je bija mlađi pa ga nije toliko vuklo. Ipak smo mi 10 godina razlike. Tako da, ovaj... Od naše familije... Jedino ovaj stric Mile, šta sam ti reka, od Lugara brat. Da li je on u to doba prepisivao za sebe, ne mogu tvrditi. Možda je on to uzima pa bi prepisiva kad bi doša iz Splita. Vidjela si po rukopisu, ovaj drugačiji rukopis, to je njegov. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)*

Marko Čubrić, potvrdio je u razgovoru, volio je provoditi vrijeme s djedom pa je tako od njega čuo pjesme koje je poželio sačuvati. Nakon zapisivanja bi i djeda Peru zanimalo što je zapisano pa je znao ispitivati unuka: „Kako ide ona pisma...?“ Na to bi unuk Marko čitao iz svoga rukopisa i pomagao djedu da bolje zapamti ono što je već pjevao, ali i da ispravi ako je nešto krivo upamtio.

Opet se vraćam na ono. Navuka bi me dida. Počeja sam malo vraćati film natrag. Onda je on meni kako ide ona pisma, on je to želija naučiti. On bi to kasnije ponavlja, ja bi ispravlja dok ne bi napravija kako triba. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Proučavatelj usmene književnosti Olinko Delorko, govoreći o varijantama usmene pjesme, piše da pjesma može „u sjećanju kazivača na nekim mjestima biti labilna, pa se može dogoditi da i u kratkom vremenskom razdoblju producira dvije varijante jedne pjesme, prema raspoloženju ili intenzitetu svoga zalaganja“ (1979: 95). Sadržaj pučke pjesme isto je tako nestalan, pa je zanimljiva navika koju su unuk Marko i djed Pere imali. Osim što je slušao djeda i zapisivao ono što je čuo, vlasnik pučke građe koju obrađujemo prepisivao je pjesme i iz posuđenih rukopisa. Sjeća se da je jednu pjesmaricu posudio od susjeda iz Škrilina, susjednog zaselka.

[Prepisivao sam] iz neke pismarice, netko je ima svoje pa je pisa. To smo mi to radili, mislim ja sam to radija tako. Posuđiva sam. Vila Jelisavka sam pitao gore u susjeda u Škrilinama.

Vjerojatno i drugima bilo interesantno jer sam od drugih dobiva, od starijeg od mene ko je to prepisiva, ko je imao bilježnice sačuvane. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Isto ovako iz bilježnice sam prepisiva. Ta bilježnica ili već šta je bilo, bilježnica je normalna bila, ona je putovala od jednog do drugog tako da bi se umnožavalo ovo što sam ja pisa, tako su i neki drugi radili. Tako da ima na puno mista toga što je prošireno. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Prijenos i dobivanje pučke književnosti preko rukopisa Pavličić (1987: 75) karakterizira kao razliku od usmene književnosti. Zečević to potvrđuje: „Pučke se pjesme nisu širile samo u rukopisima nego i usmenim putem“ (1986: 21). Usmeno i pismeno širenje pučke književnosti potvrđuje je kao srednji tok između umjetničke književnosti, koja se širi pisanim putem, i usmene književnosti, koja se, kao što i naziv kaže, širi primarno usmeno.

7. Sadržaj pučkih pjesama

Pučkom recipijentu sadržaj pjesme važniji je od načina iznošenja tog sadržaja. Pjesma utiče na glad za sadržajem (Zečević 1986: 40), poznaje svog recipijenta i prilagođena je njemu (Tomašić 2015: 184). Cilj je da pjesma recipijente odgoji i pouči. Time ispunjava Horacijevu svrhu poezije – i poučava i zabavlja recipijenta za kojega je stvorena.

Meni je ovo bila pismarica po sastavu. Mene je valda taj način izražavanja s tim pismama vuko. Uvik je bilo nešto novo, nešto drugčije. I s tim pismama se i saznavalo puno toga. Nije baš da je to bilo ono bezveze da se pivalo. I poučavalo me. Po svoj prilici mi je bilo interesantno.

A čuješ, sam sadržaj tih pisama i rad u tome svemu, što se događalo i kako se događalo. Privlačilo i vuklo me i vidiš, zato imamo to što imamo. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Delorko, govoreći o usmenoj književnosti, ekonomično postupanje riječima i iznošenje samo bitnoga gleda kao nešto pozitivno (1979: 82). Tako bismo trebali gledati i na pučko stvaranje, ne kroz kriterije umjetničke književnosti, nego kroz kriterije u kojima pučka književnost može konkurirati. Ipak, zbog prevage sadržaja nad formom, pučku pjesmu ne treba smatrati izvještajem – napisana je u deseteračkim rimovanim stihovima i „poezija djeluje, poezija se pojavila“ (Zečević 1986: 40).

Prva kraća rukopisna pjesma pod naslovom *Boro i Vera* lokalizirana je u Leskovcu, što pridonosi vjerodostojnosti. Počinje opisom lijepe 16-godišnje djevojke Vere koju zaprosi Boro. Nakon tri mjeseca zaruka Boro ih prekida i započne planirati ženidbu s Mirom. Veru je to izrazito pogodilo i nakon nekog vremena tugovanja „zaključa mišljenje“ i nabavi pištolj. Na dan Borinih svatova otišla je do njegova dvorišta gdje započinje razgovor s Borom u kojem mu laže da mu je došla čestitati. Umjesto darova iz džepova izvadi pištolj s deset metaka te trima mecima pogodi Boru u leđa. S ostalih sedam metaka Vera sebi oduzme život i umre naslonivši glavu na Borino mrtvo tijelo. Iako zapisana pjesma djeluje dovršeno, na *YouTubeu* se može naći verzija pjesme koja je nešto duža i završava saznanjem da je Vera bila trudna. Također, upozorava se slušatelje da je za tragediju kriva svekrva koja se upetljala u njihov odnos.³⁹

U drugoj kraćoj deseteračkoj pjesmi bez naslova glavna je tema atentat na Tita koji se sakriva u pećini u stijeni u Drvaru. Opisuje se ratna akcija pronalaženja okrutnih vojnika koji će ići do Drvara uhvatiti Tita. Nije dovršena, a moguće je da nije sačuvan ni početak jer počinje *in medias res*: „Ja sam od tom dugo razmišljao / I do jednog zaključka došao.“ Tito je 1944. godine zbilja bio u Drvaru, u svibnju je izveden tzv. Desant na Drvar – njemački pokušaj hvatanja Tita. Pjesma obrađuje povijesnu činjenicu, što je često u pučkim pjesmama.

Dvije duže deseteračke pjesme mogle bi se okarakterizirati kao balade. Balada je pripovjedna pjesma koja pripovijeda o jednom događaju, a radnja započinje *in medias res* i strukturirana je sažeto i napeto (Balen 2016: 134). Zbog dužine približava se epici, dok ju emotivnost i tragičnost i tema obitelji privlače bliže lirskome. Dragić piše da je „najčešći baladni motiv nesretna ljubav dvoje mladih koje netko nastoji razdvojiti, a završetak balade uvijek je tragičan“ (2010: 160).

Pjesma o nesretnoj ljubavi vile i smrtnika – pjesma o vili Jelisavki – nema sačuvan početak ni kraj. Počinje 11. kiticom u kojoj se opisuje vilinski zbor. Najmlađa vila, Jelisavka, ljubovala je sa smrtnikom kojeg carica vila i vilinski zbor zbog toga osuđuju na smrt. Jelisavka ga sama mora dovesti na izvršenje kazne. Ali, Jelisavka se dosjeti čarobnog cvijeća koje njezinoga dragana može spasiti od smrti. Međutim, on je preveliki junak i ponos mu ne da da se boji smrti te odbija nositi cvijeće za zaštitu. Dragan i Jelisavka odlaze na vilinski zbor, dragan s povezom preko očiju, i sačuvana pjesma tu prestaje. Međutim, kazivač se prisjetio kraja

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Zi6Xl2RhXoU>

pjesme: „I kad je skinija povez, onda je vila pala. Onda se ona slomila i dala im blagoslov da mogu biti to što jesu.“ (Pirovac, 7. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Druga duža deseteračka pjesma govori o otmici Lucije. Lucijina maćeha angažira Pavla da ubije Luciju usred noći. Pavao ulazi Luciji u sobu, ali se ona budi i Pavao se u nju zaljubljuje te je odluči ostaviti na životu i oteti. Kloroformom je omami i laže maćehi da je mrtva te je odnese na svoj brod. Lucija na brodu odlučno odbija bilo kakav ljubavni odnos s Pavlom jer je odana svome Ivanu, što Pavla razbjesni toliko da je Luciju samu ostavio u brodicu. Lucija se moli Djevici Mariji i Bogu kako bi je izvukli iz opasnosti. Ubrzo Pavlovu brodicu ugledaju mornari s broda koji putuje iz Turske te spase Luciju. Ona mornarima započne govoriti o svome životu. To su zadnje informacije koje nam donosi sačuvana pjesma. Cjelovita varijanta ove pjesme pronađena je u diplomskom radu Valentine Celić (2021) *Poetika i stilistika usmene lirike na području Dalmatinske zagore i šibenskog zaleđa*. U njoj saznajemo da Luciju spašava njezin davno izgubljeni brat i da se na kraju sretno oženi za svoga Ivana, a da maćeha umire.

8. Kontekst izvođenja i zapisivanja pučkih pjesama

Kontekst pjevanja pučkih pjesama usko je vezan uz zajednicu. Pjevalo se „tijekom rada na polju, prilikom crkvenih i svjetovnih svečanosti, obiteljskih okupljanja ili svakodnevnih druženja“ (Dabo Hunjak 2018: 318). Okupljanja su pogodovala pjevanju domoljubnih, ljubavnih i nabožnih pjesama tijekom i izvan crkvenih obreda (Zečević 1991:18). Delorko (1963) donosi sljedeće kazivačke kontekste usmene poezije u Dalmaciji: tijekom čuvanja ovaca, tijekom branja maslina, pravljenja ulja, branja buhača, perunike, tijekom okopavanja vinograda, tijekom kosidbe i žetve – ukratko, pjevalo se tijekom bilo kakvog rada. Slično je potvrdio i sugovornik. Sjeća se da se više starijih znalo okupiti pa bi „najviše na ulici, dok side na priklopnim kantridama“ pjevali i govorili pjesme, bez pratnje instrumenata. Također je tijekom razgovora dva puta spomenuo branje maslina tijekom kojeg bi se pjevalo, kao i tijekom bilo kakvog drugog zajedničkog rada, te da se igralo kolo za Božić i Uskrs. Sjeća se da su se pjevale pjesme o Marku Kraljeviću, Kosovkoj djevojci, Hasanaginici, o Omeru i Merimi.⁴⁰

⁴⁰ Potrebno je naglasiti da glavni kazivač Marko Čubrić ne pravi distinkciju između usmenih i pučkih pjesama koje je u mladosti slušao u izvedbi, niti teorijski zna da su pučke pjesme te koje je prepisivao iz tuđih pjesmarica. To je otežavalo pisanje ovoga rada kojemu su tema sačuvane i pronađene pučke pjesme, a ne usmeno blago.

Pjevale su se pjesme jer su bile „popularne i zabavne“. Koliko je sugovornik uspio popratiti u medijima, kaže da se danas u Kaštelima pjevaju iste te pjesme i da je „uspomena i danas živa“.

Tih godina bilo je popularno ovo. Ti ne znaš, nisi ni čula Kosovka djevojka, Marko Kraljević, Hasanaginica. To su bile sve te takve pisme i one su se pivali. U to doba je bilo popularno, ljudi su cijenili i pivali. Tada je to bilo popularno, te pisme. O svemu tome, o vili, i ovo sve što je u desetercu. To su ljudi pivali. Baš ono bilo interesantno. Igralo se kolo u Pirovcu za Božić, za Uskrse. Nije ples nego baš kolo. I tada su ljudi to pojedine pisme vjerovatno ... bilo je zabavno za pivati. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Pjevali samo glasom, ljudi su pivali kad bi se radilo bilo kamo. Oni bi taj glas složili i pivali. Bilo je to interesantno u to doba jer je tako bilo, ali sad tog nema. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Čovik bi sidija na tovaru, on bi iša sad moš zamisliti tovar kako pomalo hoda. I on bi iša napolje i što će sad do polja, onda on ono ispod glasa piva ove pisme, evo. Ja se sićam, koliko puti ja bi iša, blago bi gonija, a čovik ide na tovaru po ure i više, ljudi bi se i sa tim zabavljali, bilo je interesantno to. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Ljudi bi brali masline i onda bi svi ljudi koji su bili tu, oni su to pivali, tako je bilo. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Što se zapisivanja pjesama tiče, već je rečeno da je vlasnik rukopisne građe zapisivao pjesme koje je njegov djed pjevao i da je posuđivao pjesmarice i njih u potpunosti prepisivao. Većina prepisanih pjesama nastala je u 40-im i ranim 50-im godinama prošloga stoljeća. Kao i općenito kod pučkih pjesama, i vlasniku ove pučke građe osnovni kriterij odabira pjesama bio je kriterij popularnosti (Tomašić 2016: 194).

Uglavnom ponukalo me jer su te pjesme, tada, u moje doba je to bilo, one su bile interesantne i pivalo se svugdi, ljudi su pivali, oni bi zimi pivali, bila bi svića kraj komina. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Kompletno sam sve prepisiva što sam dobija. Od početka do kraja. Samo nema, nestalo je. Bilo je preko 200 i nešta kitica. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

U literaturi se mogu naći razne razdiobe pučkoga i popularnoga (v. Budišćak 2015:157, Tomašić Jurić 2014), ili pak stavljanja jednakosti između te dvije vrste stvaranja. Naš sugovornik koristi atribut *popularno* kako bi opisao ono što je poznato, što uživa simpatiju,

povjerenje u širokim krugovima ljudi; obljubljeno, omiljeno.⁴¹ Dok englesko govorno područje jednim terminom pokriva i sferu pučkog i popularnog (eng. *popular*), u hrvatskoj tradiciji postoje dva termina koja „predstavljaju dvije različite perspektive svijeta i čovjeka“ – tradicionalizam pučke i relativizam popularne kulture (Tomašić Jurić 2014: 71, 75). Kazivač je dobivao od susjeda i obitelji rukopise i pjesmarice i prepisivao, slušao je ono što zajednica oko njega pjeva i to također bilježio. Nije trebao tražiti pjesme po arhivima i knjižnicama – gdje bi se danas mogle tražiti – uzimao je ono što je bilo najrasprostranjenije, njemu najbliže, tj. najpopularnije.

Na pitanje zašto je zapisivao pjesme, sugovornik odgovara da je tada bilo drugačije vrijeme. Nije bilo televizije, radija, takve vrste zabave. Njemu su skupljanje i zapisivanje pjesama bili razonoda i hobi. Uz to, bio je vezan za djeda, volio je provoditi vrijeme s njime pa je sigurno i to pripomoglo u stvaranju zanimanja. Također mu je zapisivanje pjesama pomoglo u osjećaju zajedništva.

Nisam ja ima kamo, nisam iša u selo, bija bi tu. Bila mi razonoda da pišem. Da san ja to... Ima puno tih stvari koje sam treba upisati, koje je did tada, pjesme koje je on ili ima svoje ili pjevao, međutim to je sve nezapisano i nema od toga ništa. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Ne znam što se meni sviđalo u to vrime. Sviđalo mi se da mi to bude razonoda, da izgubim vrime. Baš ono da... Druge igre, drugog igranja nisam ima. To me povuklo. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Moj život, u Slakovcu⁴² ... ja sam iša nediljom u crkvu, u školu i doli nisam se družija s nikim, tako i tvoj otac i stric. Tako da, vidiš, znači ja, po mome, ja sam to što sam mogao čuti prihvatija i želija sam u tome sudjelovati. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Zimi bili su komini i onda bi ljudi sidili kraj komina i šta drugo nego e, nije bilo televizije, nije bilo ništa. I onda se bavilo s time, i pivalo i pričalo budalašćine... pedest i neke, oko pedesetih godina, to je tako bilo. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Zanimljivo je primijetiti koliko je kazivač uživao u slušanju, sakupljanju i bilježenju pjesama – čak kaže da se „zaljubija u te stvari“. Rekao je da mu nije bilo ni teško prepisivati, a i da je mnogo toga znao napamet, na što ga je pripremila škola.

⁴¹ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVplURM%3D

⁴² Marko Čubrić odrastao je i danas živi u Slakovcu. Danas je Slakovac jedna ulica u Pirovcu, od centra Pirovca udaljena 2 kilometra koja se pješice prođu za 25 minuta, a automobilom u 3-4 minute. Međutim, u mladosti glavnoga kazivača ta je udaljenost od zaselka do centra sela bila puno veća.

Ponukalo me jer kad sam iša u školu onda smo pjesme Marka Kraljevića, Kosovku djevojku i to smo mi po dijelovima učili napamet i onda mi je ovaj... došle su ove pisme, pjevalo se u kolu za Božić, za blagdane, pivali su ove pisme od Omera i Merime i ovo sve. A ja to nisam ima i onda sam... ponukalo me da pronađem, da prepisem. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Meni je to tada bilo interesantno, ja sam skuplja jer se u kući to pjevalo. Kad smo bili dica, mali, uvik bi se ove pisme pivale. Normalno da me vuklo sve više, vjerojatno sam se malo zaljubija u te stvari i dolazile su sve brojnije pjesme. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Meni ništa to nije bilo teško, ništa mi nije činilo muku. A da mi je pravilo problem, vjerojatno ne bi pisa. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Nije bilo teško. Ja sam zna Kosovku djevojku, Marka Kraljevića, Musu Keseđija, ja sam to sve zna napamet. Mi smo to, seko, u ono doba, mi smo dijelove Kugine kuće učili napamet, Postolar i vrag, mi smo to, to su velike, kako bi reka, to su velike pisme, ali mi smo dijelove morali naučit napamet. To je bilo pri školi. Ja sam imao obavezu prema školi to radit. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Ili Gospin plač u crkvi. Mene je to toliko vuklo, ja bih od gušta iša u crkvu. Odavde, moš mislit, bura puše, duša se ledi, a mi odavde idemo i nosimo baraban, šibu od masline. Gospin plač, ja sam to isto ima, ali... (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Krajem 80-ih, kad je stariji sin vlasnika pučkih pjesama, Robert Čubrić, odlazio na studij u Zagreb, Marko Čubrić kupio mu je pisaci stroj. Kada mu se sin zaposlio u 90-ima, vratio mu je pisaci stroj i tada su nastali pretipkani primjerci pučkih pjesama. Glavni povod pretipkavanju bio je to što je Čubrić ostao bez izvora, kaže da je bio „isključen iz svega“, misleći na slušanje pjesama, posuđivanje pjesmarica, pa je išao pretipkati ono što je imao.

Ova mašina je... osamdesete... Prije nego je čaća iša u Zagreb, onda sam ja kupija tu mašinu, on je nosio sa sobom u Zagreb. Što je s njom radija, ne znam. I onda kad se zaposlija, donija je natrag. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Pa u tom momentu mi je bilo da imam toga što više. Ja sam ima tih pisama pisanih, štampanih, kupija sam mašinu pa iša prepisivati. Pa želija sam imati, šta je bilo, vila Jelisavka, Omer i Merima, tu je bilo još tih poznatih pisama koje su se koristile tada, u desetercu se pivalo. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Također je spomenuo da nije namjerno prestao zapisivati i prepisivati, jednostavno se to „ugasilo“, nije postojao neki čvrsti rez. Zapisivač kaže da je tih pjesama bilo puno više, ali su se bacale tijekom godina jer se o njima nije previše brinulo. Također dodaje da su se pjesme, nekoć rasprostranjene i interesantne, zamijenile nečim novim. Također treba dodati da je dio

rukom pisane pjesme o vili Jelisavki kazivač pretipkao na mašinu te poneku riječ i pravopisno ispravio ili promijenio. Pisani tekst jest fiksiran, ali ga svaki novi prepisivač može mijenjati, prekrajati, skraćivati, produžiti – „u ambijentu pučke književnosti to se ne uzima za zlo“ (Pavličić 2017: 13).

Nije to prikinuto, to je jednostavno tako došlo. Izvora više nisam ima, ovo sve šta sam ima to je bilo, nisam ima izvor odakle i kako nešto prepisati ili učiniti. Vuklo me dok sam pisa, a kasnije je to vjerovatno nestalo. Bija sam isključen od toga svega. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

U to doba je to bilo prostranjeno. I ti stari ljudi su prepisivali prije pa se to držalo. Nije više bilo interesantno, sve se to pustilo i jednostavno nestalo. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

9. Pučki recipijent i autor

U povijestima književnosti pučka bi se književnost, ako bi se uopće spominjala, spominjala kao niska, estetski nevrijedna, trivijalna i bezvrijedna. Takve bi se kvalifikacije izbjegle kad bi se pučka književnost shvaćala kao književnost za određenog čitatelja – i to čitatelja gladnog sadržaja, priče, senzacije izuzetnog događaja (Zečević 1978: 361). To je baš onakva književnost kakvu taj čitatelj traži, želi i može čitati (Zečević 1986: 8–9). Kao što je već pisano, „tekst postaje književan ili neknjiževan tek u sveukupnosti čitaočeva životnog iskustva“ (Zečević 1978: 363) te se ostvaruje kao „književni svemir“ u trokutu poruka-tekst-recipient (Zečević 1978: 368). To potvrđuje i Tomašić pišući da je u proučavanju pučke književnosti važno promatrati odnos teksta i recipienta (2015: 183). Također naglašava da „pučkost kao svojstvo nije nužno upisana u sam tekst, nego se realizira u dinamici čitanja/slušanja/prihvatanja teksta, odnosno u dijalogu između teksta i njegova recipienta“ (Tomašić Jurić 2014: 38). Pučka književnost „vodi računa o svojoj publici, nastoji joj se svidjeti, ali i svojim poukama na nju utjecati“ (Dabo Hunjak 2018: 320).

Izuzetno je važan recipient u shvaćanju nečega kao književnosti – recipient „prihvaća ono što je pripremljen da prihvati“ (Zečević 1977: 234). Pučki recipient aktivno djeluje u proizvodnji tekstova jer primljeno djelo može mijenjati u skladu sa svojim estetskim zahtjevima (Tomašić Jurić 2014: 37). Očito je da je pučka književnost naišla na publiku kod koje je postigla popularnost, što se može vidjeti u masi naklada kalendara, zbornika i pjesmarica (Budišćak

2015: 163). Da nije pogodila ciljanu publiku, tj. da nije imala „znatniju društvenu zadaću“ (Botica 2013: 10), brzo bi nestala. Sam naziv *pučki književni fenomen* sastavnicom *pučki* opisuje recipijenta te se „odnosi na izdanja namijenjena puku, plebsu, širokim slabije obrazovanim, 'neelitnim' društvenim slojevima“ (Bošković-Stulli 1973: 254).

Glavni recipijent (koji može biti i slušatelj i čitatelj) pučke književnosti jest (bio) nov, vrlo širok sloj, slabo pismen ili polupismen (Tomašić 2015: 183), koji pripada nižoj socijalnoj i kulturnoj razini (Zečević 1978: 359). I u 19. i 20. stoljeću mali postotak populacije bio je pismen pa se pučka književnost prenosila i tzv. glasnim čitanjem u zajednici tijekom kojega „pismena osoba naglas čita nepismenoj zajednici“ (Tomašić 2015: 185). Pučki recipijent traži zabavu, fokusira se više na sadržaj teksta. To je potvrđeno i u razgovoru sa sakupljačem pučke građe. Njemu su zapisivanje i sakupljanje pjesama bili zabava. Na pitanje što mu te pjesme danas znače, odgovorio je: „Meni sad momentalno ništa. Samo kao uspomena.“ (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Skoro pa do 18. stoljeća književnost je stvarana samo za vlastelu, za povlaštene slojeve, jedine koji su bili pismeni. Za narod su počeli stvarati bosanski franjevci koji su, ponukani protureformacijom, počeli pisati pučke knjige koje narod može razumjeti (Petraović 1937a: 33). Svećeničkog pisanja tekstova s ciljem prosvjećivanja dotiču se i Tomašić Jurić (2014: 50) te Zečević (1978: 370) koja uz visoko obrazovane pojedince, spominje i poluobrazovane, pismene pojedince iz puka. Kako piše Tomašić Jurić, pučki su pisci osjećali potrebu da prilagođavaju djela svojim recipijentima, tj. pučkom čitateljstvu 19. stoljeća koje je karakterizirala:

„visok[a] razin[a] nepismenosti ili polupismenosti, nazadnost u razmišljanjima (što se, na primjer, jako dobro vidi u Relkovićeve *Satiru* i odbijanju Slavonaca da školuju djecu), praznovjerje (zato su mnoge knjige izdavane s namjerom da se puk odvrti od praznovjerja i pouči pravomu kršćanskomu nauku), pripadnost društvenom sloju koji možemo nazvati pučkim, a koji obuhvaća nepismeno i polupismeno seljaštvo kao i gradsku sirotinju“ (Tomašić Jurić 2014: 55).

Kako bilo, autori u pučkim tvorevinama ne predstavljaju sebe kao pojedinca, niti prenose individualne ideje već su „nosioci i zastupnici osnovnih vrijednosti, etičkih i moralnih u ljudskoj zajednici“ (Zečević 1978: 378). Također, na sve što percipiraju kao otklon od koncipiranog reda, tj. kao otklon od starih i ustaljenih vrijednosti, autori negativno reagiraju i napadaju (Zečević 1978: 401, 425).

Autori pjesama koje obrađujemo nisu zapisani, tj. možda zapis o autorima nije sačuvan. Pučki su pjesnici ponekad svoje ime i prezime utkali u početke stihova kako bi pjesma dobila na autentičnosti, kako bi se profilirali kao očevici (Zečević 1986: 116). To nisu činili da iskažu svoju individualnost, već da predstave kolektivna shvaćanja o općeljudskim vrijednostima (Zečević 1978: 378). Igram slučaja dvije duže pjesme koje ovdje obrađujemo nemaju sačuvan početak i kraj pa smo možda i ostali bez imena autora. Međutim, često su se pučki autori namjerno izostavljali, zatajivali (Pavličić 1987: 75) kako pjesma ne bi izgubila važnu poučnu funkciju, ali i zato što je pučki tekst podložan promjenama pa je svaki novi kazivač ili prepisivač novi autor (Pavličić 2017: 5, 14). Zečević naglašava da su autori pučkih pjesama u većini, ali ne i uvijek anonimni te ih zove autori-kroničari (1971a: 143). Pučku pjesmu, poput one usmene, tvori uvijek pojedinac, te se ona mijenja u interakciji sa zajednicom (Botica 2013: 10). Glavni kazivač, Marko Čubrić, potvrđuje da ne zna za autore takvih pjesama te navodi da su ih u zajednici zvali „pisme iz naroda“:

To nema autora. Ovo su pisme iz naroda, netko ih je napisao, tako se uvijek govorilo, ovo su pisme iz naroda. Nije to pisma da se zna tko je to pisao. Još je bilo pisama, ne zna se tko je. Jednostavno je nastala. (Pirovac, 9. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Autori ipak imaju „određen stupanj obrazovanja, nose iskustvo recipiranja i pisanih djela te stvaraju tekstove bazirane na usmenoknjiževnim postupcima i ponajčešće s određenom svrhom za masu čitatelja sa skromnijim književnim kompetencijama“ (Budišćak 2015: 159). Bošković-Stulli prenosi nazive *literarno laičko stvaralaštvo* i *pisano književno narodno stvaralaštvo* za „amaterske književne pokušaje slabije obrazovanih autora“ (1973: 178). Taj autor nastoji događaj prenijeti istinito, autentično – često i naglašavajući da su ili sami na svoje oči vidjeli ili su im rekli drugi promatrači i sudionici događaja (Zečević 1977: 221). Ako tako ne može potvrditi istinitost, autor će se pozvati na povijesni izvor, usmenu predaju ili sudsku kroniku dnevnih novina (Zečević 1978: 373). Iako pučki autori imaju tendencije pisanja kao da pišu kroniku, oni ne pišu povijesna djela, već stvaraju tvorevine koje imaju poetsku funkciju, koje su pjesme (Dabo 2014: 149).

10. Analiza pučkih pjesama

Zečević u pučkim pjesmama pronalazi više poveznica s usmenom književnošću nego s visokom, centralnom pisanom književnošću. Pučki pjesnik opjevava događaje oko sebe sjećajući se, ali nedovoljno, tradicionalne usmene poezije (Zečević 1986: 107), pučka se tvorevina može prenositi usmenim putem, stvorena je za jednostavnijeg čitatelja i lokalno je ograničena (Bošković-Stulli 1973: 178). Ipak, zato što je pučka književnost „tranzitno književno međupodručje“ (Zečević 1986: 113) između umjetničke i usmene književnosti, i umjetnička je književnost ostavila svoj trag uz pomoć osobitosti razdoblja umjetničke književnosti tijekom kojega je nastala određena pučka pjesma, te u načinu prijenosa – prijenosa tiskom. U pučkom stvaralaštvu na površinu izbijaju „vjerno reproduciranje događaja, anegdoticnost, didaktika, publicistički naturalizam, žeđ za senzacijama, neznatna maštovitost“ (Bošković-Stulli 1973: 177). Pučke pjesme Marka Čubrića analizirat će se na tri razine – formalno-stilskoj, versifikacijskoj te pravopisnoj i gramatičkoj razini.

10.1. Formalno-stilska analiza

Pučki autori „pišu, pjevaju o svemu što smatraju vrijednim da se sačuva od zaborava“ (Zečević 1978: 447). Za temu biraju ili važne događaje za zajednicu ili temu kroz koju mogu dati pouku puku ili senzaciju koja je puku zanimljiva. Autoru su čuda, čudesni ili tragični događaj „pjesma koja se mora saopćiti u stihovima“ (Zečević 1971a: 156). U pučkim pjesmama Marka Čubrića pojavljuju se teme nesretne ljubavi, tragičnih događaja i stvarnog pokušaja atentata (v. Zečević 1986: 107). Autorima je izuzetno važna autentičnost i istinitost opjevanoga. Preuzimanje detaljiziranosti iz usmene književnosti potvrđuje želju pučkog autora da se opjevano doživi kao istinito. Iz te se želje u pjesmi o Luciji pojavljuje parobrod iz Turske, ona govori da je iz Sicilije; u pjesmi o atentatu na Tita spominje se grad Drvar, mjesto u kojem je zbilja boravio Tito; u pjesmi o Bori i Veri radnja se smješta u Leskovac, saznajemo točno koliko su im zaruke trajale, kako se zvala nova Borina zaručnica, koji je dan on imao svatove, koliko je metaka Vera ispalila u Boru, koliko u sebe... Za pučku je pjesmu važno detaljiziranje i zato „[p]ripovjedač zaustavlja radnju fasciniran detaljima i detaljno opisuje pojedinosti“ (Zečević 1978: 127). Ipak, Zečević upozorava da svijet pučkoga ne može biti identičan svijetu stvarnog događaja ponajviše zbog prebacivanja događaja u stih, prelaska u poeziju (1986: 37–38). Iako pučki autori teže istinitosti, prate Čapekove misli:

„I kad pričate najistinitiji događaj, ako to činite radi zadovoljstva iz pričanja, onda nemojte reći da pri tom ne lažete s bestidnom prirodnošću: malo uveličate čitav događaj, nešto izostavite, a nešto dodate, da bi to bilo zanimljivije i neobičnije, dramaturgizujete situaciju i dosolite poentu, kao i svaki epičar, trudite se da stvar naduvate i zapanjite svoj auditorij“ (1967: 127).

To čini i pučki autor balade o Luciji – prikazuje Lucijin život pun previranja i izvanrednih događaja – od nestanka brata, očeva ubojstva, naručivanja Lucijina ubojstva, ostavljanja na pučini da umre, pronalaska davno izgubljenog brata, još jednog pokušaja oduzimanja Lucijina života. Pjesma o atentatu na Tita opisuje stvaran događaj, ali dodaje opis koliko bi trebali biti okrutni vojnici koji bi ulovili Tita: *I najbolje pronaći vojnike / Što se može gore okrutnike / Koji jesu svojom rukom klali / Žive sjekli u jame bacali.*

U pjesmi o Luciji pripovijeda se, postoji fabula čiji su nositelji likovi te se može zvati baladom jer se može opisati kao pripovjedna pjesma (Delić 2001: 27). To je pjesma „koja počinje u ključnome trenutku, u kojem se pripovijest okreće svojoj katastrofi i tragičnom svršetku“ (Balen 2016: 134), iako tragičan završetak u ovoj baladi ne postoji. Cijela se balada vrti oko jedne obitelji – što i jest tipično za balade – ona pjeva o „ljudskim sadržajima, koji su postavljeni u suodnos prema bližnjima: obitelji, rodbini, prijateljima, te ostalim oblicima zajedništva“ (Balen 2016: 135) te je tragičnost u tome što junak stradava upravo u tom najužem krugu koji bi trebao osiguravati sigurnost. Glavna junakinja Lucija tipična je junakinja balade jer su junaci balade „lako ranjive i krhke jedinke (često upravo žene)“ (Lešić 2008: 338).

Josipa Tomasić piše da su vrlo često u pučkim i usmenim tekstovima žene podređene muškarcu te da se kod žene potiču vjernost i pokornost (2010: 705). Divna Zečević piše o netrpeljivosti prema ženama zbog kolektivne krivnje naslijeđene od Eve te navodi mnoge primjere antagonizma i ženomrzačkih motiva u pučkim tekstovima (1999). S obzirom na to da autor pučke pjesme prenosi istinu „koja održava sustav vrijednosti i vrlina zajednice“ (Dabo Hunjak 2018: 321) te sadržaj prilagođava čitateljima i slušateljima, iz pučkih se pjesama može iščitati društveno stanje, tj. identitet te zajednice. Balada o Luciji donosi lik vjerne žene koja se, zbog odanosti svome zaručniku Ivanu, ne pokorava otmičaru Pavlu: *Nesretnice tebe sam odbila / Jer sam drugom srce poklonila / Pa je tvoja sva jalova nada/ Jer ja neću pristati ti mlada. / Da te tvoje laskave ponude / Nit tvog srca ispuni požude. / Svako zlo mi možeš učiniti / Ali tvoja nikad neću biti.*⁴³ U baladi se detaljizirana psihologizacija lika može iščitati upravo

⁴³ Kao što je već napisano, pjesme su prenesene u originalnom zapisu, bez interveniranja u pravopis.

iz samog događaja, tj. opisom postupaka likova (v. Perić Polonijo 1988). Tako se iz Lucijinih postupaka, odbijanju Pavla unatoč svemu, vidi njezina vjernost zaručniku Ivanu.

Ipak, pojavljuje se i lik žene kao izvor zla u Lucijinoj maćehi koju pripovjedač naziva *zlotvorkom*. Ona ubija Lucijinog oca, tjera Lucijinog brata iz kuće i naručuje Lucijino ubojstvo. Na kraju balade, koji nije sačuvan u zapisima koje obrađujemo, maćeha umire.⁴⁴ Ta maćehina zloća je nevjerojatna i ona čini odvratne stvari što pjesnici pučkih pjesama prepoznaju kao otklon od koncipiranog reda te teže „vraćanju društvenog otklona u prvobitno koncipiran red“ (Zečević 1978: 407). Zanimljivo je da pučki autori prvo organiziraju književnu zbilju koju žele promijeniti maknuvši otklon i vrativši koncipirani red (isto: 407–409). Upravo smrću maćehe i vjenčanjem Lucije i Ivana te Marka i Estere (maćehine kćeri), otklon se uklanja. Razrješava se obiteljski problem – zla maćeha koja je otjerala svoga posinka umire, otjerani posinak se vraća; rješava se ljubavni problem – Lucija i Ivan se vjenčaju, čak se i dobra kći zle maćehe sretno udaje. Osnovni događaj u baladi često je obiteljska kriza koja se razrješuje kao i u baladi o Luciji – smrću (Delić 2001: 28).

I snažne emocije i domoljubni stihovi našli su svoje mjesto u istraživanim pučkim pjesmama. Čitateljima i slušateljima važni su jer se uz takve stihove lakše mogu emocionalno uživjeti (Tomašić 2015: 187). Emotivna stanja uvijek su povišena i na toj (ekstremnoj) visini održavana, u stvari zaustavljena, fiksirana, ponavljanjem određenih pokreta – znakova (Zečević 1971b: 25). Ljubav vile Jelisavke i njezina dragana opisana je nekoliko puta:

Tad priskoći diže ruku belu
Grli mene kao bučan jelu
Stade ljubiti moje lice belo
Poljupcima momče se zanjelo.
Al za mene tad je radost bila
Ljepota me od momka ranila
Ništa nisam ja za sebe znala
Njemu sam se sva bila predala.
Milovanju nije bilo kraja
Sestre moje nema ljepšeg raja.

⁴⁴ Kraj balade može se naći u diplomskome radu Valentine Celić (2021) *Poetika i stilistika usmene lirike na području Dalmatinske zagore i šibenskog zaleđa*.

Zečević piše o *raspadu*, rastvaranju formula tradicionalne usmene pjesme u dugim pučkim deseteračkim pjesmama o nesretnoj ljubavi (1971b: 22). Primjećuje da se autor pučkih pjesama „još sjećao, ali nedovoljno, tradicionalne usmene epske ili lirske poezije i da mu u tome nedovoljnom sjećanju 'nedostaje' nešto, nešto što bi se možda moglo nazvati kohezijom snagom tradicionalne usmene pjesme“ (Zečević 1971b: 22). U usmenoj se pjesmi proljevaju suze niz bijelo lice, a u pučkoj pjesmi o vili Jelisavki 10-ak se puta spominje upravo bijelo lice. Kao što je već nekoliko puta napisano, pučka književnost stoji na međuprostoru između centralne umjetničke i usmene književnosti (Zečević 1971b: 27). Udaljava se od usmene književnosti rimom, koja u usmenoj pjesmi ne postoji osim u dvostisima, poput bećarca (Zečević 1971b: 31). Upravo se pučka retorika ljubavnog pjesništva može shvatiti i kao potonulo kulturno dobro jer opisi „obiluju klišeiziranim iskazima“ (Tomašić 2016: 198). U opisima ljubavnih uzdača vile Jelisavke i pastira vidljiv je utjecaj djela hrvatske renesansne književnosti (s time da u ljubavnoj lirici 15. i 16. stoljeća prevladava muški lirski subjekt): *Al za mene tad je radost bila / Ljepota me od momka ranila; Što je cvetak bez mirisa svoga / To sam ija bez dragana svoga*. U pjesmi Marina Držića pronalazi se motiv ranjenog zaljubljenog: *Tva lipos i gizde i ures izabrani / i svitile dvi zvizde, kim srce me rani*; također i u pjesmi Džore Držića: *Ohol tijem zaviđah sam svomu spokoju / najliše kad viđah ki služe gospoju / ranjeni do duše samohoć gdi slide / u željah s ke tuže i vehnu i blide*⁴⁵ (v. Bogdan: 2006). Utjecaj umjetničke književnosti vidljiv je i još u nekoliko motiva: srednjovjekovna književnost i kažnjavanje svetica (vile žele Jelisavki kao kaznu odsjeći obje ruke i baciti ih u vatru ili iskopati oči)⁴⁶, već spomenuti petrarkistički opis ljepote koja ranjava („Ljepota me od momka ranila“) te opis mjesta koji je sličan opisu *locus amoenus*:

Oko staze s obje strane cveće

Slavuj pjeva da nemore veće

Miris cvjeta po gori se širi

Po njem letu šareni leptiri

Oko njega roj pčelica zuje

A glas frule daleko se čuje.

Snažna emocionalna angažiranost postiže se i opisom mornara koji su u šoku kada ugledaju iscrpljenu Luciju nakon što je spase:

⁴⁵ Pjesme su preuzete iz materijala za kolegij *Hrvatska književnost 15. i 16. stoljeća*.

⁴⁶ Radovan Ivančević donosi da je motiv očiju povezan sa svetom Lucijom (1985: 386).

*Al na prizor kad su ugledali
Svi mornari plaho zadrhtali
Kad spaziše neko živo biće
Dje u vodi na lađi se miče.*

Ekstremna emotivna stanja vidljiva su u pjesmi Boro i Vera. Ekstremna tuga i žalost dovedu Veru koja na kraju pjesme ubija bivšeg zaručnika i sebe:

*Kad to Vera sve tačno saznala,
Od žalosti na zemlju je pala.
Nit je jela nit je vode pila,
Svakog dana jadnica mislila.*

U pjesmi o vili Jelisavki opisuju se grozne kazne koje vile pripremaju Jelisavki jer se zaljubila u čovjeka: *Jelisavka smet je zadobila / Sa smrtnikom što se je ljubila; Ova kazna zgodnija bi bila / Obe ruke da joj se osjeku / I pred njome na vatri ispeku; Sa očima da je rastavimo / Usred gore da je ostavimo / Još i usto da skinemo krila / Da se ne zna da je bila vila.*

Domoljubni stihovi mogu se pronaći u opisivanju junaštva Jelisavkina izabranika. Junak se ne opisuje kako bi se uzdigao on kao lik, junaštvo se opisuje kako bi se na tron stavila vrlina junaštva (Zečević 1978: 378). On se ne boji smrti te ne želi nositi cvijeće koje ga može sačuvati od vila: *Nemoj više da zboriš od cveču / Ja te draga poslušati neću; Ne bojim se Jelisavko mila / U borbama da si me vidila / I tamo se nisam mnogo krijó / Već sam vjeran pred svom braćom bio.*

Junaci pučke pjesme „predstavljaju određene vrline kojima pučka djela potvrđuju i učvršćuju željeni svjetonazorski okvir zajednice“ (Dabo Hunjak 2018: 322). Pučki autor skrbi za tradicionalne vrijednosti zajednice, u ovom slučaju, za hrvatsku zajednicu (Tomašić Jurić 2014: 62). Tako da se hrvatski narod prikazuje kao junački kolektiv te se veliča domoljublje. Nekoliko se puta spominje hrvatstvo mladoga pastira:

*Hrvatsko mi mlado srce bije
Ja sam junak nikog se ne bojim
Pred dušmanom uvijek burno stojim
...
Jelisavka zar jošte ne znadeš*

da hrvata za dragoga imadeš

...

Hrvat nikad kukavica nije

smrt ga gleda on se nanju smije.

Vila Jelisavka želi spasiti svoga dragog od smrti pod svaku cijenu. Ipak, u književnoj zbilji te pjesme vile štete ljudima, pa tako pastir pripovijeda o starim pričama o vilama koje je slušao u djetinjstvu:

Ja sam čuo od mog Babe stara

Da se vila s momkom razgovara.

Još je meni on pričao tada

Mnogo ljudi da od Vile strada

Vila more da ustrili lako

Da odvede u raj il u pako.

U objema većim pjesmama nekoliko se puta spominju kršćanska pouka ili aluzija na kršćanstvo. U pjesmi o vili Jelisavki navodi se kako vila može odvesti „u raj il u pako“, vilama je Bog dao cvijeće koje štiti od smrti, stih „neka bude kakoj volja tvoja“ podsjeća na dio molitve Oče naš te se pripovjedač divi Božjem stvaranju:

A vesele trepe zvijezde mile

Što ih božje ruke namjestile

Milo sjaju veselo trepere

Imal kogod koji je bez vjere

Bledi mjesec tiho nebom plovi

Sve su ono od Boga darovi.

Kao pouka daje se vjera u Boga i u najtežim trenucima, kao kad Jelisavka i dragan idu na izvršenje smrtne kazne: *Hajdmo sada hajdmo mili dragi / Pomoć će nas bog jedini dragi.* U pjesmi o Luciji i češće se pojavljuje Bog i motiv molitve – Lucija se stavlja kao uzor-djevojka te se u problemima moli Djevici Mariji i Bogu:

Suzne oči spram nebu okreće

Bolni uzdah jezik joj izreće

O presveta nebeska kraljice

Svih sirota mila zaštitnice

*Lađu moju pravim putem vodi
Sinjeg mora mene oslobodi
Tebi sam se gospe obratila
Jer ti nisi nikog zapustila
Koji se je tebi obratijo
I milosti tvoje zaprosijo
A i meni budi od pomoći
Dabih mogla do spasenja doći.*

Kada misli da će umrijeti u lađi, Lucija moli Boga da primi njezinu dušu i da netko nađe njezino tijelo kako bi „mi sahranio telo izvršio bogu milo djelo“, aludirajući na jedno od sedam tjelesnih djela milosrđa (mrtva pokopati). Na početku pjesme, dok Lucija kori Pavla, iznosi se još kršćanskih pouka:

*Al i bog će pravedno suditi
Te ni ona neće sretna biti
Tuđe dobro kada je oteto
Bit će ono od boga prokleta
....
Nesretniće bog nanebu stoji
Svakoga kazni koga se ne boji
Svaki zločin koji se učini
Bog bliži gori na visini
I zlo djelo svako učinjeno
Bit će teško od boga kažnjeno
Još zemaljska stići će ga pravda
Hoće stara ako neće mlada.*

Moralnu pouku Tomašić vidi kao osnovu pučkog pjevanja jer pjesme dok zabavljaju, i poučavaju (2016: 196). Pučke pjesme karakterizira sklonost ka poučnom zaključku.

U pjesmi o vili Jelisavki može se naći i ispreplitanje stereotipnih određenja usmene književnosti: formulativnost broja tri („Za tri dana zdrav je opet bijo“), likovi su pastir i vila, protagonistica je *najmlađa* vila Jelisavka, pojavljuju se česti epiteti usmene književnosti (studena vodica, ruka bela, zelena trava, zelena gorica, bijele suze, visoka jela, bijeli veo),

koriste se deminutivi (stazica, roj pčelica, vodica). Također su prisutni i česti motivi usmene pjesme: snena ljepotica u prirodi, idilični ugođaj u prirodi, dileme zaručene djevojke, ljubavna očitovanja (Botica 1999: 496).

U pjesmi o atentatu na Tita pojavljuje se trokratnost, koja je česta u usmenoj poeziji:

Jedni neka iz Zagreba lete

Do Drvara i pećine klete

Drugi da iz Sarajeva dođu

Treći nek iz Banja Luke pođu

U istoj pučkoj pjesmi stvarni povijesni događaj prelazi u sferu pučke književnosti, u sferu priče. Pučkom je pjesniku bilo važno držati se povijesnih činjenica. Upravo je ta povijesna autentičnost u vezi s didaktičnom funkcijom pučke književnosti (Tomašić Jurić 2014: 101).

U čitanju pučkih pjesama najviše iznenađuje pojava rijetkih riječi, riječi koje kao da ne „pašu“ u pjesmu, sve u cilju pojačane uvjerljivosti o opjevanome ili potvrđivanja autorove kompetencije (Zečević 1986: 116): carica kao glavna vila, u pjesmi Boro i Vera pojava livorvera i repetriranje livorvera, u pjesmi o Luciji spominje se palača, lozinka, Pavao nosi masku i drži nož u ruci dok provaljuje kod Lucije, kloroform, tj. „kloroform“ koristi kako bi oteo Luciju, spominju se detektivi, Lucija pomisli da je pala u ropstvo i da će biti robinjica, kapetan s parobroda iz Turske spašava Luciju. Riječi druge socijalne grupe, stručni izrazi različitih profesija odlika su pučke književnosti (Zečević 1971b: 29).

Forma dijaloga prevladava u dvije veće pjesme. U pjesmi o Bori i Veri dijalog se pojavljuje tek na sredini pjesme, a u pjesmi o atentatu na Tita cijela pjesma djeluje kao monolog (počinje u prvom licu jednine) koji slušaju/čitaju recipijenti. Tomašić piše da dijalog „ukazuje na izvedbeni karakter pjesama koje svoju puninu ostvaruju u živoj komunikaciji i primjerenome kontekstu“ (2016: 197), nastavlja da dijalog omogućuje unošenje dvaju glasova u pjesmu (isto: 197). To je vidljivo u svim pjesmama, osim u pjesmi o atentatu na Tita. Tipičnim lirski dijalozima u pjesmi o vili Jelisavki ističe se „duševno stanje lirskega subjekta“ (Botica 1999: 500).

10.2. Versifikacijska analiza

Sve su analizirane pjesme napisane u (više-manje) deseteračkim katrenima. Pavličić piše da je katren „najčešća strofa evropskoga pjesništva, najžilavija i najuniverzalnija“ (1993: 69) te da zbog toga katren postaje neprimjetan i izuzetno prirodan. Tijekom povijesti stih je „bio stalnost koja se nije smjela ničim narušiti“ (Botica 1999: 505), ali se u pučkoj književnosti dopušta ubacivanje novih riječi, dopuštaju se promjene u stihu.

Sve su pjesme iz analizirana rukopisa pisane parno rimovanim desetercima. Deseterci su karakteristični za usmenu liriku „gdje god je trebalo izraziti kakvo jače emotivno stanje“ (Botica 2013: 105) te su iz nje prešle u pučku književnost, kao i u umjetničko pjesništvo. I naš je sugovornik znao da su to deseterci. Na pitanje kako zna za taj pojam, pomalo se uvrijedio i rekao da je to učio u školi. I da to što je pisano desetercem znači da „više ljudi piva“.

Čekaj malo, iša sam u školu, mala. To je tada bilo, u desetercu su bile sve te pisme. Marko Kraljević, Kosovka djevojka. Tada je govoreno da je sve u desetercu jer se pivalo dvoglasno, ne jedan nego više ljudi. Po tome se sjećam da smo to zvali tako, deseterac. Što to znači deseterac, ja ne znam, ali uglavnom, ja računam da je to pivanje u više glasova. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

10.3. Pravopisna i gramatička analiza

U zapisima se vrlo brzo primijete mnoge pravopisne greške (č, ć, neke se riječi pišu ekavskim refleksom jata, neke ikavskim, neke jekavskim, izgovorne cjeline pišu se zajedno). Na upit o tome, vlasnik građe rekao je da je njemu to sve isto, da je čuo i koristio riječi cvet, cvit i cvijet (a zapisuje vrlo često kao cvjet). Također, zapisivanje, tj. prepisivanje dugotrajan je proces pa moramo i to uračunati kao faktor za pojavljivanje grešaka.

A dobro... To je vjerovatno bila moja greška. Meni je to sve bilo cvit, cvijet, cvet. Sve su to bile riječi koje smo koristili u to doba. (Pirovac, 10. svibnja 2022., Marko Čubrić)

Neke pogreške u zapisivanju č i ć su uobičajene – umjesto ć piše se č (*hoću, svjećom, meče, stići, već, tražeći, zadaću, naći, kuću, sreća, treća*). Iznenaduje pisanje ć tamo gdje bi trebalo biti č (*mućno, učinjeno, junaće, pćelica, djevojćicu, očima, skoći, početak, rijeć, zloćin,*

ćija, reće). Samo se jednom pronalazi riječ s dž ili đ te je ona pravopisno pogrešno zabilježena: *đepove* umjesto *džepove*.

Refleks jata bilježi se na različite načine: kao refleks /ije/je/ ali ga u velikoj većini slučajeva bilježi kao /je/ (*bljedi, tjelo, cjelo, povjest, lječi, donjela, cvjet, cvjetak, svjeta, bjele, zanjelo, bjesno, uvijek, rječ*), refleks /i/ (*pripoznat ču, svitla, biliži, priskoći, ustrili, htıla, ıla, volili, nedilje*), te refleks /e/ (*greši, greh, cveće, bela, cvetak, posle, smešna*).

Izgovorne cjeline zapisivač bilježi bez bjelina: *dabi, veselese, nemisli nato, nezna, nemogu, umislise, donjega, snjome, oprostimi, moliču, dovestču ga kvama, zbogmene, sovom, nanebu, jesili, za rukume, kakovas je, unjojzi, zate, smog izvora, to sam ija, zanju, ito mora, zato djelo*. A s druge strane neke riječi koje se pišu zajedno, odvaja bjelinama: *ne stane* (nestane), *na veče* (naveče), *naj mlađa* (najmlađa), *čuj te* (čujte) te u jednom slučaju prijedlog piše zajedno s imenicom uzlaznog naglaska (*ulice* umjesto *u lice*).

Suglasnički skup ds zapisuje bez slova d – *srestva* (sredstva), *osjeku* (odsjeku) ili ga bilježi kao c – *ljucka* (ljudska), ili kao ts (*ljutska* – ljudska). U nekoliko se primjera ne bilježi jednačenje po zvučnosti: *rubcem, odkud*.

U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda ubacuje -j- između vokala -io: *mislijo, bijo, razmotrijo, spazijo, smjestijo*, te u jednom primjeru i u imenici (*avijone*). U prezentu trećeg lica množina koristi nastavak -u: *letu, pratu, vršu, osudu, nemožu, svršu*.

Zanimljivo je primijetiti, što je već objašnjeno, da se nepoznatije, rjeđe korištene riječi pogrešno zapisuju: *klorofom* umjesto *kloroform*, *livorver* umjesto *revolver* te *parabrod* umjesto *parobrod*.

11. Usmeno blago i običaji šibenskog zaleđa

Tijekom razgovora sa sugovornicima sakupila sam nekoliko usmenih pjesama, predaja, opisa kola i pjevanja. Mnogo se saznalo od sugovornice Anke Meić, koja je kao voditeljica KUD-a sakupljala narodno blago i tako ga sačuvala:

Ostalo je dosta toga. Mi smo izvlačili te pjesme iz tih starijih ljudi koji više nisu živi i prenosili na mlađe generacije. Ja 40 i nešto godina vodim Društvo i sve smo te pjesme učili od starijih generacija, zapisivali, prenosili, masu je mladosti prošlo kroz naš KUD koji je učio i pjesme i ples. Da toga nema, sve bi se zaboravilo. Nama je KUD taj koji čuva tradiciju. Mjesta koja nemaju to, stari ljudi odlaze, mladi ne prenose i tako to izumire. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

Profesor Stipe Botica piše da je usmena književnost „iznjedrena iz dubine biće ovoga naroda“ (Botica 1995: 14) te da se i danas „glas narodne duše“ (isto: 14) čuje u djelima usmene književnosti. U usmenoj se književnosti prepoznaju karakteristike: čvrsta i prepoznatljiva forma, tipični motivi i formulativni izričaj (Botica 1995: 13). Donijet će se kraći teorijski okvir prvo o usmenih pjesmama, zatim i o usmenim predajma.

11.1. Usmene pjesme⁴⁷

Botica piše da se hrvatska usmena lirika izvodila jer je „obuhvaćala sva područja ljudskog života i bila primjerena svim pojedinačnim i zajedničkim zgodama“ (Botica 1995: 17), a tematsko područje pokriva cijeli ljudski život. Stvaralo se u stihu jer „stih postojano čuva tradiciju“ i tijekom stoljeća usmena književnost ostaje sačuvana (Botica 1996: 18). Prikupljene se pjesme mogu svrstati u dvije kategorije: pjesme o ljudskom životu (rođenje, zaljubljenost, svadba i pirovanje) i pjesme o odnosu čovjeka prema svijetu oko sebe (vjerski motivi, mitološki poticaji, prigodne pjesme, pjesme o povijesnom naslijeđu) (Botica 1996: 27–28). Lirika „se napajala na sasvim običnim zgodama iz svakidašnjeg života“ (Botica 2013: 100). Zato ne iznenađuje što sam prikupila pjesme o svakodnevnici – o odlasku na vodu, o zaljubljenim mladima. Prigodne su pjesme one koje su se izvodile uz obrede i običaje, uz rad, dokolicu,

⁴⁷ U knjizi Ive Furčića *Narodno stvaralaštvo šibenskog područja II: mjesta uz obalu* (1984) mogu se naći notni zapisi i varijante nekih pjesama.

svadbe, rođenja i umiranja te postoje pjesme o privatnom (intimnom) i društvenom životu čovjeka (ljubavne pjesme, romance, balade) (Botica 1995: 17). U zabilježenim pjesmama nema naslova, od vrste stiha prevladava osmerac i deseterac.

a) Djevojka je pod đulom sjedila

Djevojka je pod đulom sjedila

đul se truni, na djevojku pada.

Zelen đule, ne truni se na me,

nije meni do tvojega lada,

već je meni do mojega jada.

Mlad me prosi, za starog me daje

čini mi se k'o da me prodaje. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

b) Poranio Kraljeviću Marko

Poranio Kraljeviću Marko,

poranio na Kosovo rano.

Kad je doša kod vode servana (servana, tako je bilo)

susrela ga Kosovka djevojka... (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

c) Preperuša

Preperuša odila i po polju hodila

Daj nam, Bože, kišicu, i po polju šenicu. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Ivan Čubrić)

Ogrnuli bi se s ovom što sada cvita liti i išlo se kroz misto i molilo se Preperuša molila i bogu se molila, daj nam bože kišice... Vidiš ono bilo cviče u Lugarovu vrtlu, to je preperuša, lipo miriše. Jer ona ima puno izdanaka i onda bi se to ubralo i onako nabacilo. To su ovi koji su se kao molili da bog dade kišu kad je bila jaka suša. To i danas radu neki, u Istri gore više se radi. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Marko Čubrić)

d) Pjesma koju su djevojke pjevale dok su čuvale ovce

Kad su mlade cure čuvale ovce, onda bi pjevale, ovce su se čuvale rano ujutro:

Dođi, dragi, kad si reko doći,

da poljubim tvoje crne oči,

dođi, dragi, u zelenu goru,

čuti ćeš me kad pivam u zoru. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

e) Pjesme koje su djevojke pjevale u blizini izvora vode

Vrilo je izvor pitke vode gdje su naše žene prale robu, znači, ni se roba, ne ovu unutarnju robu, već današnje deke, tepihe, svi su tepisi bili ispleteni, znači ručni rad, to su prale na Vrilu, tamo se spaja pitka voda sa morem. I tamo je bila jedna kapelica koju su bili srušili pa su naknadno je bili izgradili i onda su isto žene tamo pjevale je na Vrilu:

Dok sam robu prala

dragoga sam sebi dozivala,

dođi, dragi, i donesi deku

pa ćemo se valjati na meku.

Uz to Vrilo je brdo Makirina o kojem ima više pjesama pa su isto tamo cure pjevale. Što će drugo kad peru robu, jedino o ljubavi mogu pjevati.

Makirino, velo li si duga,

kad te vidim, uvati me tuga.

O ta tuga moje srce mori

što moj dragi s menom ne govori.

Bezdan je bunar koji je značio život Pirovcu. Di su naši ljudi išli po pitku vodu. Nismo imali nikakve kanalizacije, ništa nije bilo spojeno. Tamo je bio izvor pitke vode i onda bi cure išle na tu vodu, mlađe cure su uglavnom išle po vodu i onda bi tu vodu tamo grabile. A kako je to jedino isto bilo mjesto di će se vidjeti s nekim tko im se sviđa, onda bi one tu vodu grabili pa bi otišli iza prvog kantuna, ili ugla, i onda proliju tu vodu i vrate se ponovo, još im treba i tako. I sad taj bezdan je isto opjevan dosta:

Bezdane, Bezdane, vodo nemučena,

u tebi se peru lica neljubljena,

neljubljena lica mladih divojaka.

Oj, Bezdane, moja vodo mila,

na tebi me dika zavolila.

Iskopat ću bunar pokraj dvora,

samim suzama izvirati mora.

Posadit ću neven na prozorjem

neka vene tko je volio mene.

O moj dragi volili se jesmo

ali za ludu kad suđeni nismo,

sudbina nas nemila rastavi

zbogom moja najprva ljubavi (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

f) „Isključivo pirovačka pjesma“⁴⁸

Jedan danak u nedilju mladu

kad sam proša mimo moju dragu.

Ja pogledam gore u prozore

i ugledam golubice svoje.

Golubice, pružaj ruke svoje

da ne vene mlado srce moje.

Na to mu se draga smilovala

kitu mu je grofula dala.

Na ti dragi, nemoj ga lomiti

on ne vene ni zimi ni liti.

Litin kita, a zimi sunajce,

draži si mi neg' moje srdajce (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

g) Uspavanke

Svi su ti roditelji tada, moji, svi su oni imali način kako uspavati dite. Ta uspavanka je bila, postojala je. Pivalo se dicit za, dica su bila bolesna uvijek, plakala uvijek, roditelji bi, vraga roditelji, mati bi uvijek

⁴⁸ Kako kaže kazivačica Anka Meić.

izmišljala priče, pisme. Čitalo se Andersenove bajke, to je sve krcato bilo. To je bija pojam, to se i pivalo, ne znam ni koje su...

Nunaj nenaj, lutka mala,

baka ti je šećer dala.

Sad si me navukla da se sitim. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

11.2. Usmene predaje

Kao što u doktorskom radu Tea Sabol piše, usmena priča nastaje u određenom kontekstu u trenutku svoje izvedbe i nakon izvedbe interveniranje u tekst nije moguće (Sabol 2024: 44). Tako pripovjedač samo tijekom izvedbe može privući pozornost i zadovoljiti svoje recipijente jer upravo je publika ta koja pamti i prenosi priču dalje (Sabol 2024: 44). Bošković-Stulli pod imenom priče obuhvaća „pripovijetke, predaje, legende i ostale usmene narativne vrste“ (1997: 15). Ipak, napominje da je tijekom povijesti postojao kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze, tj. mnogo nejasnoća i neusklađenosti, kao i u podjeli predaja (v. Bošković-Stulli 1975a). U radu će se pratiti tematska podjela koju donosi Evelina Rudan (2016).

Usmena je predaja „kraća prozna narativna vrsta koja tematizira povijesne događaje i aktere, nadnaravna bića i događaje i nudi objašnjenja o podrijetlu i nastanku stvari, oslanja se na vjerovanje u istinitost onoga što se kazuje (ostvareno tekstualnim signalima), fleksibilne je kompozicije i jednostavna stila“ (Rudan 2016: 9). Bošković-Stulli također piše da se predaje temelje na „vjerovanju u istinitost onoga o čemu se kazuje. Kompozicijski i stilski vrlo su jednostavne. Tematski govore o vjerovanju u nadnaravna bića, ili o povijesnim reminiscencijama, ili o podrijetlu pojava i stvari“ (1997: 18). Marks navodi ove odrednice predaje: „[T]a se pričanja zasnivaju na vjerovanju u istinitost sadržaja koji se kazuje; spominju stvarne lokalitete i povijesne osobe; kratke su, najčešće jednoepizodne i stilski neujednačene, nejasnih kontura i stvarima ostavljaju njihove tajne“ (Marks 1996: 26). Danas su „najživlji i najiskorištavaniji tradicijski usmenoknjiževni žanr“ zbog motivske aktualnosti, fantastike, prilagodbe temama i bilo kojem dobu i naraštaju te otvorenim stilom s mogućnošću osobnog upisivanja (Marks 2008: 10). Poticaj za nastanak predaje „može biti osobni doživljaj, opći objektivni događaj (rat, nesreća, epidemija) ili stvarni objekt (crkva, pojedine građevine, stare

gradine, ruševine, čudna stijena i tsl.)“ (Marks 1996: 22). To je samo poticaj, ali da on postane predaja, potrebno je interpretirati poticaje, objasniti ih, i to usmenim prenošenjem (isto: 22).

Već su braća Grimm početkom 19. stoljeća napravili distinkciju usmenih pripovjedačkih vrsta na *Märchen* (bajka), koja je više poetična, i *Sage* (predaja), koja je više historična (Bošković-Stulli 1975a: 121). Predaja se detaljnije objašnjava u odnosu prema bajci. Dok je u predaji vjerovanje u istinitost vrlo važna, bajka se prihvaća kao izmišljena (Rudan 2016: 19), predaja je nestalnije kompozicije i fluidnijeg oblikovanja, nevezana i njezini je pripovjedači u većoj mjeri preoblikuju. Bajka počinje i završava manjim brojem formula dok ih predaja ima veći broj (Rudan 2016: 15). Također, u bajci je susret naravnoga i nadnaravnoga svijeta samorazumljiv, a u predaji je taj susret glavna tema. Ljiljana Marks ovako definira bajke:

„U bajci se čudesno i realno pojavljuju na istoj razini, međusobno komuniciraju bez ikakvih ograda, preskaču granice stvarnog i onostranog svijeta, ali se ni od pripovjedača ni od slušatelja ne očekuje da vjeruju u njezin sadržaj. Bajka ne pobuđuje duboke ljudske emocije, ne uzbuđuje, ne uznemiruje, ona je lepršava i zabavna, njezin je junak bez imena i prezimena, apstraktan, izoliran, jednoznačno određen kao dobar i zao“ (Marks 1996: 26).

Zatim Rudan definiciju bajke Ljiljane Marks okreće kako bi dodatno opisala predaju:

„Čudesno i realno pojavljuju se na različitim razinama, a mjesto njihova susreta mjesto je u kojem se uzgobljuje priča, granica ovostranoga i onostranoga ne preskače se, već utvrđuje, ta dva svijeta ne samo da ne komuniciraju bez ograda već ograde izgrađuju. Od kazivača i od recipijenta očekuje se odnos vjere bez obzira na to poništava li ga se ili naglašava, a ako se on i ne očekuje, onda je svakako uključen u strukturu teksta predaje. Predaja iziskuje emocionalni angažman u vidu uznemirenosti, prihvaćanja i suprotstavljanja, nije zabavna i lepršava; njezini junaci su mahom ljudi s konkretnim imenima i prezimenima, nadimcima, ili ako se ih i izostavlja, to je ili zbog zaštite identiteta ili zato što ih se zaboravilo“ (Rudan 2016: 16).

U predajama se prepoznaje određena škrtost i oskudnost jer će kazivač predaje određene informacije „prešutjeti“, tj. neće sve objašnjavati (npr. što su štrige) jer će pretpostaviti da recipijenti to već dobro znaju (Rudan 2016: 19).

Tri oblika predaje su, prema švedskom folkloristu Carlu Wilhelmu von Sydowu, memorat, fabulat i kroničarske bilješke (Von Sydow 1969: 67–69 prema Rudan 2016: 21). Memorat je priča o osobnim doživljajima, iako ta *osobnost* dovodi do mogućeg problema neživog načina oblikovanja. Memorat može širiti samo osoba koja je doživjela doživljaj iz predaje. Linda Dégh kaže kako „strogo pridržavanje Von Sydowljeve odrednice o osobnom

iskustvu kao važnoj sastavnici memorata dovodi do svojevrsne slijepe ulice jer priču može kazivati samo ona osoba koja je doživjela događaj o kojem u priči izvješćuje“ (Rudan 2016: 21). Fabulat je najbliži bajci po čvrstom siže i ima migracijsku sposobnost u zemljopisnom, povijesnom, prostornom i kronološkom smislu te je stabilne i nepromjenjive kompozicije, međutim promjenjivih likova, mjesta i vremena radnje (Sirovátková 1969: 327–330 prema Rudan 2016: 25). To je „tradicijom prenošena priča o kakvu događaju“ (Bošković-Stulli 2006: 23). Kronikat se „pojavljuje u obliku kratkih vijesti, obavijesti, sjećanja praznovjernoga ili povijesnoga sadržaja“ (Rudan 2016: 27). Riječ je o rubnomu pojavnom obliku usmene proze koji se ne prenosi u obliku priče.

Predaje se prema tematskoj razini, tj. prema pojavi i razlogu koji su potaknuli oblikovanje priče, dijele na tri vrste od kojih je često teško odrediti kojoj vrsti pripada koja predaja. To potvrđuje Ljiljana Marks pišući da je upravo zato što je predaja „iznimno vitalna i produktivna usmenoknjiževna vrsta, razvedenošću svojih oblika, inačicama te stilskojezičnim bogatstvom opire [se] svim krutim podjelama“ (Marks 2008: 317–318). Evelina Rudan dijeli predaje na etiološke, povijesne i demonološke/mitske/mitološke. Etiološke predaje govore o „nastanku i podrijetlu stvari, biljaka, životinja i pojava u prirodi i ljudskom društvu i njihovih imena“ (Rudan 2016: 28). One su obično kratke, jednoepizodne i kazuju se često u formi fabulata, a nikada u formi memorata (Bošković-Stulli 1975a: 131). Predaje koje se služe etimologiziranjem u podlozi imaju vrlo često pučke etimologije (Botica 2013: 436). Prema Dragiću etiološke predaje

„nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što one tumače“ (Dragić 2008: 415).

Povijesne predaje „tematiziraju neki povijesni događaj i/ili povijesnu osobu“ (Rudan 2016: 28), kazuju se kao kronikati, rijetko kao fabulati, a nikada kao memorati (Dragić 2008: 415). One se ne bi trebale u potpunosti shvatiti kao činjenična povijest, kao historiografija, one su „književno organiziran doživljaj povijesnoga čina s prepoznatljivim sastavnicama usmene književnosti“ (Marks 2018b: 15).

Demonološke predaje u temelju imaju „doživljaj susreta s nadnaravnim bićima ili pojavama i(ili) tematiziranje njihove pojavnosti“ (Rudan 2016: 28) te one prednjače u novijim zapisima, pogotovo demonološke predaje o vješticama (Botica 2013: 444). Demonološke

predaje koriste tajnovitost onostranoga svijeta (neprozirnost, neuhvatljivost, nemogućnost preciziranja) i poznatost ovostranoga svijeta (poznatost ljudi u susretu s onostranim, mjesta i vremena događaja...) (Rudan 2016: 32). Demonološke su predaje od sakupljenih one o vilama, urocima, vješticama, divovima. Zanimljivo je da sam od kazivača dobila i dva različita opisa vila – u jednom su one mlade lijepe djevojke duge kose, a u drugom su od struka gore mlade lijepe djevojke duge kose, a umjesto nogu imaju kopita! Mjesta okupljanja iz kazivanja različitih kazivača poklapaju se – vile se okupljaju na izvoru gdje plešu, ali od kazivača nisam dobila detaljniji opis vilinskog mjesta prebivanja (Rudan 2016: 36). Zanimljivo je da kazivači bez većih problema i zastajkivanja imenuju nadnaravna bića, ne koriste neodređene ili pokazne zamjenice kako ne bi trebali izreći ime nadnaravnog bića i ne koriste tabuizirane izraze. Ipak bi se kod kazivače Anke Meić mogao naći jedan rubni primjer tajnosti: *A pored naše kuće su pričali da je bio jedan čovjek koji je znao raditi te nekakve stvari* (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić). Također kazivač Marko Čubrić čini tajnim naziv vještica, i samo u toj predaji izbjegava izreći riječ *vještica* nekoliko puta.

Zvali su jih, šta su one radile, gluposti. Zvali su određene žene, da su bile... uroke, da su znale čarati, da su metnule uroke na ljude... A ovdje su bile neke žene, šta ja znam... (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Činjenje poznatim u predajama ostvaruje se kod kazivačice Anke Meić u predaji o uroku opširnim opisivanjem obiteljske situacije sestara svoje majke, gdje je živio čovjek koji je urok bacio, što je tražio da se uroka riješi i kako je odstranio urok.

U predajama se prepoznaju formule vjerodostojnosti, tj. iskazi „u kojima se poziva na istinitost sadržaja“ koji „uključuju točne datacije, preciziranja mjesta događaja i pozivanje na svjedoke, ali i one iskaze u kojima se očituje ambivalentnost prema istinitosti sadržaja“ (Rudan 2016: 15). Upravo vjerovanje u istinitost predaje udaljuje taj žanr od bajke i mita. Određena sredina vjeruje u predaje jer u njima čuva od zaborava svoj *genius loci*: „sve materijalne lokalne specifičnosti, mjesna vjerovanja, povijesne (prepričane) okolnosti, tipične mjesne prepoznatljivosti i nazore, mentalitete i stajališta“ (Botica 2013: 435). Temeljenje predaje, tj. izvješća o nekom događaju, na istinitosti može se ostvariti „na razini recipijentova i/ili kazivačeva zbiljskog odnosa prema kazivanoj priči i [mora se ostvariti] na razini samog teksta“ (Rudan 2016: 47).

Pozivanje na istinitost stilski je element predaje, njeno žanrovsko obilježje (Marks 1996: 28). U skupljenim predajama može se naći nekoliko neposrednih jamstva istinitosti: *Imam*

jednu situaciju iz života moje mame... Znači, postojali su to nekakvi ljudi, ovo nije bilo izmišljeno (Anka Meić, 8. srpnja 2023., Pirovac), ja ujutro bi se probudio uplakan (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić) kao izravni iskaz kazivača koji tvrdi i uvjerava da je događaj bio istinit. Više je posrednih jamstva istinitosti: *Tatu već s time nisu plašili* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *govorilo se da su grde... uvijek su ljudi govorili, dolazile su i plesale, kraj izvora* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *To je bilo kad sam ja bija rođen, kako je toga bilo prije i šta je bilo...* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *Kad sam ja bija dijete* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *mi imali smo zemlju na Kašiću, tamo ima pokojni stric masline. Dakle, u produžetku tog svega, od Kašića prema vamo, Putićani u tom dijelu. Seko, ima gori, na polju, ima jedna površina zemlje koja se zove Rašićini vrtli, naziv je službeni* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić).

Istinitost posreduju vrijeme (*tatu već nisu plašili* – dakle, prestalo je krajem 1960-ih; *kad sam ja bija rođen / bija dijete* – u 1940-ima), mjesto koje se i danas može vidjeti (*tamo ima pokojni stric masline, od Kašića prema vamo, Rašićini vrtli*) koji se u tekstu pojavljuju kao jamci da je ispričano istina. Ipak, nekim se formulama vjerodostojnosti iskazuje i sumnja, ambivalentnost: *To se pričalo, tko ih je vidija, tko zna...* (Pirovac, 7. srpnja 2023., Milena Čubrić), *Ja se ne sićam, možda je pričano bilo* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *Ona bi došla u posjetu ditetu, rodilji, ona njega ne smi vidjeti, sad tko zna što je bilo u tim pričama* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić). Ti se dijelovi u predajama pojavljuju vrlo vjerojatno jer ni kazivači više ne vjeruju u istinitost predaja. Kazivačica Anka Meić jednu je predaju legitimirala kao drugi žanr, kao legendu: *Na tom izvoru Vrila je postojala legenda da se tamo sastaju vile*, vjerojatno iskazujući svoj odnos prema predaji, tj. pokazujući da u predaju o vilama ne vjeruje.

U predajama se može naći nekoliko prostornih (mjesnih) formula vjerodostojnosti pozivajući se na svima poznata mjesta: *znači ona vrata sela, oni bedemi što su sada još* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *Jednom prilikom su, sad moš naći, ta vrata sela su u donjem dijelu pri crkvi* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić). *Kuga je harala sa čitavim Zadrom i Pirovcom* (Pirovac, 7. srpnja 2023., Milena Čubrić), *Mi imali smo zemlju na Kašiću, tamo ima pokojni stric masline* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić). Ova posljednja mjesna formula vjerodostojnosti zanimljiva je jer je kazivač smatrao da ja, njegova unuka, znam gdje tko ima masline i gdje se općenito nalazi koje polje. A kako sam ja izmještena iz lokalne zajednice, trebalo mi je ipak više informacija. Kazivači su se često pozivali na usmenu tradiciju kako bi obranili istinitost izrečenoga: *Govorilo se da su grde* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić),

ljudi su pričali da su one igrale kolo (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić), *To se pričalo, priča je postojala* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić). Čak je zabilježen i jedan primjer s glagolom računati u značenju smatrati: *tada se u to vrime računalo da se ljudi mogu s očima.*

U jednoj je predaji kazivač Marko Čubrić uveo „realni prostor i situaciju“ (Bošković-Stulli 1997: 37) usporedivši visinu djevojčicu od 10, 12 godina, o kojoj smo nedugo prije snimanja razgovarali, s visinom bedrene kosti navodnih divova koji su pronađeni u polju. Što se tiče događaja predaje, trpljenje posljedica djelovanja nadnaravnih bića osobno je kazivao samo Marko Čubrić: *Ja ujutro bi se probudio uplakan.* (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

a) Demonološke predaje

• Predaje o vilama

Nas se strašilo s tim vilama. Bile su vile, da, plašili su nas s vilama. Odnit će te vile, u tom smislu. Govorilo se da su grde, da su zločeste, da će nas otet.

To su bile ženska bića s dugim plavim kosama, i ono kao visoke el, pa pričalo se za krila, da lete, ali to su sad ono, kako, tada smo mi s tim vilama se ratovali dosta, u snu. Napadaju vile, kako su pričali pričiće, pa kad krene preko noći, baš luda kuća. Pričalo bi se priko dana o tim vilama kako su zločeste i da nosu opet ono, nosu još ako su zločesta dica, da ih one kupe. Vještice su bile opet grda bića, a vile su one dobile nadimak po tome da su zločeste.⁴⁹ Tatu već s time nisu plašili. Ja ujutro bi se probudio uplakan.

To su bile noćna bića, one su samo noću išle, družile se, što li već. Znaš, prije, seko, one su kao, ljudi su pričali da su one igrale kolo, vilino kolo se igralo, ali to nije moga nitko vidit.

Sa vukodlacima su nas plašili, vrag, vampiri piju krv, šišmiši, vladarice su bile vile. Vile vladarice su vladale, imale su svoje društvo i bila je glavna vila, nemoš to tako. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Vila je bilo dole u Makirinoj, u Vrilu, uvik su ljudi govorili, dolazile su i plesale, kraj izvora. Žensko tijelo, a dole noge su imale kao konji, pete i to. Imale su struk, gornji dio kao cura, a doli je bila, noge su bile konjske.⁵⁰ Dugu bilu kosu. To se pričalo, tko ih je vidija, tko zna... Da će nas vile odnit. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Milena Čubrić)

⁴⁹ Petar Skok donosi etimologiju riječi vila kao „tvorba iz magijskog doba može da ide zajedno sa vještica, višac=višćun i sa vidati – vidjeti < *vidla“ (Skok 1973: 593).

⁵⁰ Isprva sam mislila da se kazivačica zabunila (jer je ona jedina spomenula životinjske noge) i zamijenila vile s nekim drugim nadnaravnim bićem, ali i Botica piše o vilama s donjim dijelom iz animalnog svijeta: „Savršen sklad vilina tijela, iz ljudske perspektive, obvezatno je u svim pričama narušen nedostatkom: ima ili magareće ili kozje

Na tom izvoru Vrila je postojala legenda da se tamo sastaju vile, a to su lijepe cure koje su tamo, na tom Bezdanu bile, di se prala roba. Kaže da su se one pojavljivale u mladu nedjelju plesale bi na tom mjestu. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

- Predaje o divovima⁵¹

Ja se ne sićam, možda je pričano bilo. Seko, ima gori, na polju, ima jedna površina zemlje koja se zove Rašićini vrtli, naziv je službeni. Tamo je pokojni dida Miće sa tetkom Petrićem ora, koliko može konj orati, 20 centimetara. I oni su nailazili na grobove. Kako je plug digo tu ploču, tako se otvorila ta grobnica i to su bili neki divovi. Dakle, ova bedrena kost bila je k'o ova curica od 10, 12 godina.

Ima još jedno, na primjer priča je postojala da ima jedna gomila kamenja i na nekoj zemlji, tamo ljudi imaju neku zemlju obrađivaju i rade, a kad počnu taj, to kamenje dirati, dizati, nositi, valjati, onda im se u kući sve razboli. I tu je čovjek jedan kupio tu zemlju od jednih i on je iša sadit vinograd. I kad je iša traktorom malo jačim, više nego što konji su mogli, onda je tu bilo grobnica ka kiša, i onda došli su iz Šibenika, i zabranili da on tu ne smije ništa radit bez njihova nadzora.

Mi imali smo zemlju na Kašiću, tamo ima pokojni stric masline. Tamo u jednom dijelu isto mi nismo smjeli ništa radit. A nalaze se isto grobovi. Dakle, u produžetku tog svega, od Kašića prema vamo, Putičani u tom dijelu, u brdu, živilo se, radilo se, tu su bili ljudi i bilo je kuća, bilo je svega, tako da... ovo nama je tamo zabranjeno, isto je bilo da ne smijemo, ne znam koliko je bilo ocu, kad su naši brudali, tako se tad zemlja kopala, u dubinu od 60 cm i nije se ništa našlo, tamo su sad Šimine masline. A tamo u gornjem dijelu se nije smilo ništa kopat, ništa radit, ništa zidat, tako je sve ostalo. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

- Predaje o vješticama

Zvali su jih, šta su one radile, gluposti. Zvali su određene žene, da su bile... uroke, da su znale čarati, da su metnule uroke na ljude. Kad sam ja bija dijete. Marija, bila je ovaj, u Šibeniku je bila jedna Marija Pivalova, ona je gatala i ona je to uroke stavljala i ljudi su dolazili kod nje kao u crkvu. Tako je bilo u to doba. A ovdje su bile neke žene, šta ja znam, tada se u to vrime računalo da se ljudi mogu s očima, s pogledom napraviti štetu, meni, tebi, i onda su takve ljude isključivali i o to govorili da su vještice, vještičnjaci, ili već kako.

noge“ (Botica 1990: 30–31). Natko Nodilo piše o vilama s konjskim kopitima ili kozjim nogama kao kaznom zbog oholosti iz kršćanske perspektive jer su se ponosile svojom ljepoti pa ih je Bog prokleo“ (Nodilo 1981: 484–485 prema Marjanić 2004: 239).

⁵¹ Predaju o nađenim divovskim kostima čula sam već nekoliko puta i prije kazivanja u induciranoj kazivačkoj situaciji, kao i predaje o nazivu Pirovac.

Ja znam da, još je moja mater... bila je jedna Mara Musina. Kaže ona može s očima nanijeti zlo ditetu.⁵² Ona bi došla u posjetu ditetu, rodilji, ona njega ne smi vidjeti, sad tko zna što je bilo u tim pričama. To je bilo kad sam ja bija rođen, kako je toga bilo prije i šta je bilo... (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

- Predaja o urocima

Imam jednu situaciju iz života moje mame. Ona je imala pet sestara. Nijedna se sestra nije udala da se vjenčala nego su sve morale pobjeći jer se dida nije slagao sa nijednim zetom. E sad, da li se on stvarno nije slagao ili je imao utjecaj tih nekakvih vještica, ne znam. Uglavnom, jedna teta kad se trebala udati, sljedeću nedjelju treba doći mladi po nju, i ona u subotu, okrenu joj se usta na drugu stranu, u koso. A pored naše kuće su pričali da je bio jedan čovjek koji je znao raditi te nekakve stvari i onda je moja baba otišla kod njega i plakala nek joj pomogne, nije ona znala da je on to napravija. On je rekao može, donesi pivca, janje i ja ću ti to napraviti i on je uzeo nekakvu crvenu krp, sašija na rame, znači ako su usta bila na ovu stranu, sašija je na drugo rame, tu crvenu krp kao križ i njoj su se vratila usta natrag. Znači, postojali su to nekakvi ljudi, ovo nije bilo izmišljeno. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

- Predaje o bolesti i intervenciji Blažene Djevice Marije

Bila ti je kuga u Pirovcu, sad ne znam koje godine, Zadnja cura koja je umrla od 18 godina bila je Kata Livajić. Kuga je harala sa čitavim Zadrom i Pirovcom i onda su dolazili Talijani i njihovi doktori, ali oni tu nisu mogli ništa pomoći. Tada su došli u Pirovac i onda su oni zamolili, ti su Talijani rekli im da ih jedino može Bog spasiti. I oni su molili se, tada je nastala Gospa od Zdravlja. A bija je veliki pomor od kuge u Pirovcu. To ti ja znam. Rekli su da će prvu sedmicu, prva nedilju, u devetom mjesecu slaviti Gospu od Zdravlja. To je osta zavjet do dandanas. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Milena Čubrić)

Početakom 20. stoljeća. Znalo se u jednom danu, ne zna se odakle je ta kolera došla u Pirovac. Znalo se dogoditi da iz jedne kuće umre po dvoje, troje ljudi. A znalo se u Pirovcu u jednom danu biti 10 do 15 pokopa, tako je ta kolera bila dosta jaka. I onda su ljudi, nisu znali što će napraviti. U crkvi je postojala ta slika jedne Gospe, oda su oni tu sliku uzeli i hodali su po selu da otjeraju tu kugu, i onda su ljudi za njima hodali. I nazvali su je Gospa od Zdravlja jer je nakon toga prestala kolera. I sad je uvijek prve nedjelje u devetom mjesecu se izvodi procesija, od crkve se ide kroz ulice mjesta, nosi se ta slika i pjevaju se crkvene pjesme u čast što je Gospa pomogla da ta kolera nestane. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

- Sveti Juraj

Sveti Juraj je zaštitnik Pirovca.

⁵² Vjerovanje da pogled može naškoditi drugome, čak i djetetu, donosi i Rudan (2016: 315–316).

Evo nama sviće pramaliće,

Pramaliće, Jurjev dan sviće

Koga slavim otkad sam postala

I kršćansku viru poznala.

I onda ide dalje kako je sveti Jure uzeo koplje i ubio tog zmaja jer dok ga nije ubio je tražio na dan jednu ovcu i mladu divojku. Postoji ta pjesma. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

To je naša crkva, naše groblje staro, ne sićam se ničega. Bila priča oko tog zmaja da je znači priko noći bi navaljiva na ljude, na misto, uzima bi mlade ljude, ženske, o tome se pričalo. Općenito se pričalo da je taj zmaj bio krvoločan i da je on ljude uzima. Ne mogu se sjetiti. Uglavnom, da bi ga smirli, da on ne uništi sve, onda bi mu oni poklanjali nešto... (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

b) Etiološke predaje

- Predaje o nazivu Zloselo

Pirovac se zvao Zloselo za vrime Turaka. I Turci su... znači ona vrata sela, oni bedemi što su sada još. Turci su to selo napadali, a ljudi su se želili odbraniti. Koliko sam ja čuo, u tim pričama... čekaj, a jesi ti uzela onu knjigu od mene – Fortisa – di je to? I onda su oni, Turci bi dolazili, počeli bi se penjat po onim zidinama, onda bi ih ljudi za vrelo ulje polivali i tako se štitili. I pošto je to učestalo bilo i oni su bili nemoćni... onda su ga Turci prozvali Zloselo. Jednom prilikom su, sad moš naći, ta vrata sela su u donjem dijelu pri crkvi. A gore je bilo more i bilo je, bija je uski prolaz s kojim su ljudi išli u polje, radili kao i sada. I onda su oni tu čovika ugradili u kamenje. I oni su znali kad Turci dolaze, kad će napasti, kad će to sve skupa, i onda su oni toga čovjeka metnuli s puškom, kremenjačom, koja je bila u to doba, moderna, je l'. I onda su, on je čeka, žrtvova se, normalno. I on je čeka, u toj gomili kamena u kojoj je on bija ugrađen, bila je jedna niša i onda je on moga pratiti, a obično kod Turaka, koliko ja, ja pričam bezveze, koliko ja znam, uvik je bija paša koji je iša naprijed, i oni su, ti Pirovčani, proučavali to kako se to dešava. I onda su oni vidili da on kad dođe u nekom tom nivou, on digne ruku i zaustavlja tursku vojsku, a taj koji je bija ugrađen u kamen, on je naša nišan i udara ga, jer su bili u oklopu, ispod oklopa i tako ga je oborija. Normalno, Turci su se razbižali i onda su Pirovčani otvorili vrata i onda su za njim, i onda su ih u Makirni, po pričanjima, sasjekli i poništili sve. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

Bilo je staro selo. Koje je ograđeno bilo zidinama i onda su dolazili Turci i oni su tili posvojiti Pirovac, a nisu uspili jer su Pirovčani ušli u stari dio sela i oni su se tako obranili od Turaka. Tako je nazvano selo Zloselo. Pirovčani su bacali kuhano vruće ulje po njima. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Milena Čubrić)

Znači postoji legenda, postoje dvije verzije legende. Jedna je verzija u 17. stoljeću kad su Turci htjeli osvojiti Pirovac, a postojali su samo stari dio Pirovca i bedemi i onda su žene sa vrućim uljem polivali

tu vojsku tursku i onda nisu mogli osvojiti Pirovac i onda su oni znali reći: 'Bižmo braćo, zlo je selo, zli jesu ljudi.' Kao ne mogu osvojiti.

Druga legenda je kao, jer Zlo selo u nekom prenesenom značenju znači kao nekakve kulice, zamak, to je uglavnom da kad je vojska išla od Vrila ili ne znam, ta turska vojska, onda su ih dočekali naši stari ljudi i onda su ubili njihovog vođu i onda su oni isto vikali: 'Bižmo braćo, zlo je selo i zli su ljudi.' Isto je postojala jedna pjesma:

Viče vila s vrba Makirine

Ustani se Urem kapetane

Eto na te turska vojska ide. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

c) Preostalo usmeno blago

- Gospin plač

To se u crkvi pivalo, znači za ono prije Uskrsa. Mi smo to zvali baraban, išli smo na baraban. U crkvi bi to trajalo dugo, i onda bi taj cili, petak, pošto je to trajalo dugo, onda se pivalo u sekcijama, jedan dan, drugi dan, treći dan, u crkvi se pivalo. I taj baraban je bija interesantan, to su, ubrale bi se šibe od masline, onda su dečki... u crkvu se nije smilo nositi, ta šiba se nije smisla nositi, onda su oni to sakrivali i onda bi ja ne znam u kom momentu, u tom pjevanju gospinog plača bija je momenat kad bi se taj baraban tuka po stolu, nekog po stolu, dobija bi i don Baldo po ćelavicu. Bilo je uvik tih dečki koji su bili vatreni i pravili... da... (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

- Križi

Napolju ima jedna crkva, u svoje vrime, sve je to bilo u svoje vrime, smo za križem, ima jedan dan kad se zovu Križi, tad se išlo u polje, procesija. Molilo se neke stvari. Ujutro bi, znači, taj dan, na Križi, iz crkve bi se krenulo s barjacima, s križom i onda bi se išlo ovim putem prema polju. Dobro bi bilo da je slikaš da je vidiš. Krenula bi ta procesija, bilo bi krcato i bile bi postaje, kao one postaje križnog puta. I onda bi prva postaja bila kapelica onaj križ doli što je, vidiš onaj doli kod ulaza u Pirovac, i onda bi ta prva postaja bila... Ne, bila je još jedna kapelica doli, kod dućana ovog gornjeg u selu. Prva ta postaja bila je tu, tu bi se molilo, zaklinja bi pop protiv kuge, protiv ono, šta ja znam šta je sve bilo. I onda bi se odatle krenulo i onda bi se došlo poviše kapele, tu je bila na drugu, u Drašnicama treća, u Sutine četvrta i kod ove crkve šesta, sedma, koja već, i tamo se molilo i sve to. I kad bi to, taj blagoslov završio, ljudi bi nosili košare i u njima hranu i onda bi išli na Vrućicu, ako se sićaš ona tri bunara što ima doli. Zvala se Vrućica, ima tri bunara, bili su veliki jablani tamo bi raja došla i onda bi se tu marendalo, ručalo pojilo i onda bi se vraćalo natrag. Ja mislim da je bilo u četvrti misec, peti, peti da. Ne znam kako se to

zove. U Pakoštanima ima kao što kod nas ima za Jurjevo, tako su oni imali za Križe⁵³. Oni bi za Jurjevo došlo kod nas, a mi bimo išli u Pakoštane kod njih na feštu. Kod nas je bilo Jurjevo, u Betini i Murteru Mala Gospa, u Tribunju Velika, svi su imali svoje svece koje su štovali i imali fešte. (Pirovac, 7. srpnja 2023., Marko Čubrić)

- Kolo i ples

Kolo je bilo, kasnije je doša ples, ja sam ima 7,8, godina, 9. Kolo se igralo doli di je sad park u centru sela. Tu je bila velika površina i tu se, možeš sad zamislit za Jurjevo se tu igralo kolo, pivalo se u kolu, i, da, tih stvari je bilo, poslije toga je, sićam se, došla harmonika, kupija je, ili je to odbor ili pop, dobili su ti dečki, opet Ivine generacije, tu harmoniku i onda je jedan svlada i održavali su se plesovi.

U školi je bila u centru sela, i sada je tamo stara zgrada, u učionici bi se to plesalo i da... kako je mladež odlazila, odrastalo, tako se to sve minjalo.

U kolu se nije pivalo, samo se skakalo, ono igralo. Ide 123 poskoči ti. Držali su se za ruke i u krug vrtili. To je bilo jedino što su imali ti ljudi. Onda kasnije kad je doša ples, onda je to bilo drugo.

Kola su se igrala za Božić, za Jurjevo, jer je Jurjevo bila velika fešta. To se dolazilo sa svih strana kod nas više tih gostiju, peklo bi se janjce. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

- Traulin

Muškarci su više pjevali kad su izlazili iz crkve. Postoje vrata sela koja ograđuju stari dio mjesta s novim dijelom, novoizgrađenim objektima. I onda bi oni, a u tom starom dijelu je crkva naša, i onda bi oni, kad bi izišli iz crkve, onda bi pjevali muškarci, a cure bi plesale kolo. Naše kolo se zove traulin i pirovačko kolo. Četiri cure plešu, a dečki gledaju sa strane. Kad se one ulove za ruke, onda dečki upadaju do one cure koja im se sviđa. Imali su ruke, raširene ruke, tako su se lovili. Znači ako je cura do njega, on bi koristio da bi dotaknuo bi curu, druge prilike nije imao. Onda su tamo muškarci pjevali. A cure su pjevale i u polju i dok su prale robu. (Pirovac, 8. srpnja 2023., Anka Meić)

- Instrumenti

Did Miće je svirao mišinu, diple. Did Pere je svira mišnjače. Mišnjače su bile, moglo se na usne puhati, moglo se priko mišine. Diple su bile s dvije rupe. (Pirovac, 6. srpnja 2023., Marko Čubrić)

⁵³ <https://bnm-portal.com/u-pakostanima-se-danas-slave-krizi-blagdan-gospodinova-uzasasca/>

12. Zaključak

Hrvatska pučka književnost nepravedno je zapostavljena i gledana s visoka – doslovno iz vizure *visoke* književnost. U ovome smo radu donijeli kratki opis pučke ostavštine čovjeka koji nema umjetničke pretenzije, nije umjetnička duša, a koji je ipak, iz ljubavi prema djedu, počeo zapisivati i prepisivati pjesme. Dokazali smo sačuvane pjesme kao pučke s obzirom na instituciju autora, recipijenta, s obzirom na sadržaj i kontekst zapisivanja i prenošenja. Upravo to što je sakupljač sam slične pjesme prepisivao i sačuvao govori dovoljno o tome da pučka književnost s pravom zaslužuje svoj opis – odvojen od umjetničke i usmene književnosti. Uz iščitavanje i citiranje literature o pučkoj književnosti, i nešto o usmenoj, dokazalo se da te pjesme uistinu jesu pučke. To su pjesme sadržaja prilagođenog mogućnostima recipijenta (Tomašić 2015: 184), one su u određenom razdoblju puk zabavljale, kratile mu vrijeme i čuvale i prenosile vrijednosti važne zajednici. Također, ove se pjesme mogu smatrati pučkima jer „su se našle na okupu u koricama istih rukopisnih pjesmarica“ te zato što „su njihovi zapisivači osjećali potrebu da ih zapisuju i prepisuju“ (Bošković-Stulli 1973: 255). Iako, kao što Pavličić tvrdi, pučka književnost više ne postoji jer ju je zamijenila popularna književnost (2017: 16), dosadašnja masovna produkcija pučke književnosti može se, i trebala bi se, sačuvati. Kao što je rekao naš glavni kazivač Marko Čubrić: „Jer sve što god se radi, ako se ne obnavlja, ako se ne ponavlja, sve prođe u zaborav i nestane.“ Iz pučke se književnosti može mnogo naučiti, iščitati o generacijama koje su je stvarale, ali i o nama danas – i zato je vrijedi sačuvati.

13. Prepisane pučke pjesme

Kao što je već napisano, ovdje se donose pretipkane sve rukopisne pjesme. Nisu se ispravljale, tj. lektorirale. Na nekim su mjestima bile nečitljive pa je to i naznačeno.

13.1. Prva skupina pjesama – kraće pjesme

13.1.1. Boro i Vera [rukopisna verzija]

Pirovac 15 III 1957

Bila jedna mlada devojčica

U Leskovcu prva ljepotica

Crne oči a usnica mala

Po imenu Verica se zvala.

Dikod Vera na igranku bila

Svugde ona pobjedu nosila.

Kad navršši šesnajest godina

Verila se za mladog jedinka.

Vjerila se za svoju komšiju

Za nekoga Boru zanažiju,

Kad je Boro Veru isprosio,

Često puta knjoj je dolazio.

Donosio svake stvari skupe

Samo mladi da u ljubav stupe

Volili se u životu stalno,

To je bilo tri mjeseca ravno,

Kad je treći mjesec izišao
Boro Veri ljubav otkazao,
Uto Boro koristi priliku
Da oženi Miru kaledinku.

Kad to Vera sve tacno saznala
Od žalosti na zemlju je pala
Nit je ila nit je vode pila
Svakog dana jadnica mislila.

I sad jedno zaključí mišljenje
Idobije skoncáno suđenje
U potajno livorver nabavi
I pismajce od njih dvoj sastavi.

Pa ga krije u đepove svoje
To pismajce od njih obadvoje
U subotu u oći nedjelje
Kad se boro sprema na veselje

13.1.2. Boro i Vera [pretipkana verzija]

Bila jedna mlada djevojčica,
U Leskovcu prva ljepotica,
Crne oči a usnica mala,
Po imenu Verica se zvala.

Dikod Vera na igranku bila,
Svugdje ona pobjedu nosila,
Kad navrši šesnjest godina,
Verila se za mladog jedinka.

Vjerila se za svoju komšiju
Za nekoga Boru Zanažiju,
Kad je Boro Veru isprosijo,
Često puta knjog je dolazijo.

Donosio svake stvari skupe,
Samo mladi da u ljubav stupe
Volili se u životu stalno,
To je bilo tri mjeseca ravno.

Kad je treći mjesec izišao,
Boro Veri ljubav otkazao,
Uto Boro koristi priliku.
Da oženi Miru Koleđinku,

Kad to Vera sve tačno saznala,
Od žalosti na zemlju je pala.
Nit je jela nit je vode pila,

Svakog dana jadnica mislila,

I na jednom zaključu mišljenje,

I dobije konačno suđenje,

U potaji livorver nabavi,

I pisamce od njih dvoj sastavi,

Pa ga krije u đepove svoje,

To pisamce od njih obadvoje,

U subotu uoči nedilje,

Kad se boro sprema na veselje.

Kad djevojke veselje razviše,

Vera ide Bori pred kapiju,

Kad je stigla Bori pred kapiju,

Udrile joj suze iz očiju.

S maramom je suze obrisala,

Pa je tužno Boru dozivala,

Vidi Boro vjerenicu svoju,

Što ćeš Vero pred kapiju moju.

Slušaj Vero što se ludo skitaš

Što imadeš mene da upitaš,

Nema ništa tebe da upitam,
Već sam došla da ti ja čestitam.

Novu sreću svadbu i veselje,
To su Boro moje bolne želje,
Pa se maši rukam za đepove,
Da izvadi Borine darove.

To ne bili Borini darovi,
Nego pištolj sa deset metaka,
Vidi Bore što će njemu biti,
Da će njega Vera pogubiti.

On se krenu istane da bjega,
Al tri metka pogodili njega,
Tri mu metka u leđa nabila,
I ovako Bori govorila,

Slušaj Boro nešto ću ti reći,
Sad ću mrtva pored tebe leći,
Strgnu VERA sa desnicom rukom,
Livorver je repetiran bio,

I ostale metke potrošio,

Pade Vera na zelenu travu,
Na Boru je naslonila glavu,
Crna krvca iz Vere se lije.

13.1.3. [Pjesma o atentatu na Tita]

Ja sam od tom dugo razmišljao
I do jednog zaključka došao
Tita živa uhvatit nećemo
Ako nov plan mi ne izvedemo
Trebajno da ne sazna niko
Pripremiti oružje veliko
I najbolje pronaći vojnike
Što se može gore okrutnike
Koji jesu svojom rukom klali
Žive sjekli u jame bacali
Ove treba sjest u avijone
I po kopnu poslati kolone
Opkoliti Drvar sa svih strana
To u toku bit će jednog dana
Munjevito to treba izvesti
Ničim da se ne dademo smesti
Špijuni su ovo dogovorili
Neminovno točno utvrdili.
Utvrdili u istinu znadu
Da je Tito u Drvaru gradu

I vrhovnim štabom vojske svoje
U pećini stjeni smjestijo je
Zaludu je nju bombardovati
Avijone nad pećinu slati
Da je biješ od jutra do mraka
Teškim boban uvijek bez prestanka
Ništa tu se neda napraviti
Njih klisura nad pećinom štiti
Neg to treba kako rekoh prije
Sve po planu da se odvije
Kad kolone do Drvara stignu
Onda nek se avijoni dignu
Jedni neka iz Zagreba lete
Do Drvara i pećine klete
Drugi da iz Sarajeva dođu
Treći nek iz Banja Luke pođu

13.2. Druga skupina pjesama – duže pjesme

13.2.1. [Pjesma o vili Jelisavki]

[Numeracija je prepisana s rukopisa.]

11

Šesta Vila tad pričati uze

Otrla sam sirotinske suze

Za jedincom što prolila biše

Kada joj ga bolesna odniše.

12

Za tri dana zdrav je opet bijo

Staru majku on je veselijo

Sedma veli čuj carice mila

Iako si u gorici Vila.

13

Ja sam bila u nevolju pala,

Izbavime junak njemu fala.

Od tog dana pobratim mi posta,

A ja njemu posestrina osta.

14

Tad carica govorila njima

Sestre moje fala vama svima

Činili ste što je dužnost vile

I od sada takove mi bile.

15

Jelisavka još samo ostaje

Od svom radu računa ne daje

Lice njeno rumeni bljedi

Suznim okom ona me pogledi.

16

Ništo ima ali nezna šta je

Ta pogreska njena takova je

Smjerno stupi napred jedna Vila

Naj mlađa je među njima bila.

17

Od njezina ubavoga lica

Zasjala zelena gorica

Niz čelo joj duga kosa pala

U očima suza joj se sjala.

18

Smjerno stupi pokloni se njima

Mirno gleda po Vilama svima

Čuj carice čujte sestre mile

Čujte povjest posestrine Vile.

19

Grešnica sam grešnica velika

Greska moja jeste prevelika

Nasta žumor po vilama redom

Sve je pratu sa čudnim pogledom

20

Pitaju se što to mora biti

Što je ona mogla pogresiti

I carica na noge se diže

Pogleda je i pristupi bliže

21

Sad govori od istine samo

Ako želiš da ti oprost damo

Udoban si kad se greši lako

U mladosti lako greši svako.

22

Pripoznat ću teške grije moje

Hoću krunu skinut sestre moje

Sve po redu istinu ću reći

Sudu vašem nemogu uteći

23

Čuj carice čuj te sestre mile

U svom domu sve ste negdje bile

Jednog dana hodajuć po gori

Ljutska žeđa htela me umorit.

24

Pođem gorom tražeći izvora

Tražec stadoh od teskog umora

Iz doline glas se frule vijo

Al je divan i zanosan bijo.

25

Pođem tamo odkud on dolazi

Stazom lutam krivudo prolazi

Oko staze s obje strane cveće

Slavuj pjeva da nemore večē.

26

Miris cvjeta po gori se širi

Po njem letu šareni leptiri

Oko njega roj pčelica zuje

A glas frule daleko se čuje.

27

Iz daleka ja ugledam vrelo

Oko njega pase stado belo

Kraj izvora mladi pastir seo

Pa sa frulom svojom se zaveo

28

Glas je frule tako mijo bio

Da je mene odmah zanimijo

Ja sam onda samo mene čujte

Pa me posle krivo osuđujte.

29

Pošla bliže mladome pastiru

Jer nemogu ostati na miru

Bajno lice zanese me opi

Njegov pogled moje srce topi.

30

Kad me spazi sa frulicom presta

Lako skoći sa svojega mjesta

Meni priđe i govorit počne

Odkud curo ti u gori ovđe.

31

Od kuda si od kojega si kraja
Il si anđel s nebeskog raja
Za rukume tada mlađen uze
Cijelim tijelom ježa me obuzme.

32

A ja njemu jadno progovorim
Nisam anđel već vila u gori
Da mu kažem da sam žedna vila
Od žedi mi osuši se grlo.

33

Kada [nečitljivo] pusti ruku moju
Sada skine malu tikvu svoju
Kao jelen do izvora skoči
Bistre vode unjojzi natoći.

34

Evo Vilo studene vodice
Smog izvora iz moje tikvice
Hladna voda grlo mi zahladi
Po dužnosti ja mu se zahvali

35

Čuj junaće što ti želi Vila
Svaka ti se želja ispunila
Kud hodio nek te sreća prati

Više nješto nemogu ti dati.

36

On me gleda sa očima milo

Progovara hvala tebi vilo

Ja sam čuo od mog Babe stara

Da se Vila s momkom razgovara.

37

Još je meni on pričao tada

Mnogo ljudi da od Vile strada

Vila more da ustrili lako

Da odvede u raj il u pako.

38

Ali si mi ko ostale Vile

Oći su ti tako ljupke mile

Tvoje lice kao sunce sija

U tvom društvu moje srce grija.

39

Tad priskoći diže ruku belu

Grli mene kao brćan jelu

Stade ljubiti moje lice belo

Poljupcima momče se zanjelo.

40

Al za mene tad je radost bila

Ljepota me od momka ranila

Ništa nisam ja za sebe znala
Njemu sam se sva bila predala.

41

Milovanju nije bilo kraja
Sestre moje nema ljepšeg raja
Tu zastade sa pričanjem Vila
Pričanjem se mlada umorila.

42

Opet gleda po Vilama redom
Kada pita sa svojim pogledom
Al sve čute i u zemlju glede
Nijedna je pogledat nesmjede.

43

Tu pošuti i nastavi tijo
Početak je to Ljubavi bijo
Od tog dana a što ću vam kriti
Bez dragana nisam mogla biti

44

Grjeh je ovo jesam dobro znala
Ali srcu na volju sam dala
Jestel čuli što treba da znate
Sad presudu možete da date.

45

Sudite me kakovas je volja

Bez draga smrt je zame bolja

Bez dragana živjeti ne mogu

To ću reći i dragome bogu.

46

Srce moje samo za njim bije

Meni mjesto među vama nije

Ja znam dobro što je dužnost Vile

Vi starije što ste me naučile.

47

Al tu dužnost nisam ispunila

Kaznu vašu ja sam zadobila

Što je cvetak bez mirisa svoga

To sam ija bez dragana moga.

48

To izusti opet se pokloni

Pa se onda na stranu okloni

Tad carica na noge se diže

Pozva Vile da pristupe bliže

49

Čujte riječi Jelisavke naše

Sudite je to je pravo vaše

A posljednja rijeć će moja biti

Osudu ću vašu odobriti.

50

Kad to reće opet on sjede
Vile čute i samo se glede
Počne šaput po sve jednom veče
Dokle jedna od Vila izreče.

51

Jelisavka smrt je zadobila
Sa smrtnikom što se je ljubila
Jelisavka mora se ubiti
Vila nesmje smrtnika ljubiti.

52

Ne carice reče druga Vila
Ova kazna zgodnija bi bila
Obe ruke da joj se osjeku
I pred njome na vatri ispeku.

53

Čujte mene reče Vila treća
Ova kazna to je zanju sreća
Jer bez ruku živjela bi lako
Stvorila bi na zemljici pako

54

Jer ko ima oćinjega vida
Može ruke lako da izvida
Svakom travkom ona će da lječi
Nego čujte ove moje riječi.

55

Sa očima da je rastavimo

Usred gore da je ostavimo

Još i usto da skinemo krila

Da se ne zna da je bila Vila.

[izgubljeno]

72

Tu presudu sama ću da svršim

Sa pogledom svojim da ga srušim

Ito mora biti među nama

Jelisavka odvest će ga sama

73

Neka bude kako pravo veliš

Pravdu uvijek ti čekaš i želiš

Sve su Vile u glas govorile

Caričine riječi odobrile

74

Onda kruno progovori tio

Odgovor je tad caričin bio

A za djelo što si učinila

Što ga nesmi učiniti Vila

75

Zato djelo kazniti se mora

Da pogine među oni gora

Al presudu izvršiti sama
Što si rekla ti pred svima nama

76

Ne carice nije pravo tako
Smrtniku se osvetiti lako
Ako ovde postaju krivice
Onda više mogla si carice

77

Pred vama sam ja kriva i gresna
Ta presuda vrlo mi je smešna
Al carica ne dade joj zboru
Kako reko tako biti mora

78

U ljubavi i tome zanosu
Ništa neznaš o svome ponosu
Zar se tako pred caricom [zbori]
Daj nastavi da jošte govore.

79

Jelisavka zapamti u licu
Suznim okom pogleda caricu
Ruke sklopi pred caricu kleče
I kroz suze ovako joj reče.

80

Oprostimi svitla kruno moja

Neka bude kakoj volja tvoja

Tad carica za ruku je uze

Daj ustani i obriši suze.

81

Pak od dana do nedilje dana

Da dovedeš svojega dragana

Hoću kruno dovestću ga kvama

Kad več mora neka mlađen strada

82

Tad carica Vile raspustila

Svaka svojoj stranica odletila

Dok je polja i livade cveče

Polje tužna Jelisavka šeče.

83

Bere cveče i u njedra meče

I od cveta do cveta se kreče

Nešto traži što nemore naći

Niti more iz gore izaći.

84

Sad umorna pod lipom je sela

Biše bleđa tužna nevesela

Opet usta po gori izađe

I na jedan prolomak izađe

85

Od radosti tad vesela kliče
Jer što traži samo sada niče
Kolik treba nabrala je bilja
Biše puna radosti i smija.

86

Od radosti ona zapjevala
Od glasa je gora zadrhtala
Pjesmu pjeva od Draganu svome
I ko smrtne što pjevaju snjome.

87

Sigurno je kod dragana bila
Da mu neće naskoditi vila
Ko taj cvetak pokraj sebe ima
Može snjime prkositi svima

88

Ubrala je tri četiri cveta
Pa se onda ponosito šeta
I ptičice veselese mile
Veselese toj radosti bile.

89

Cvetak cvetu šapće i kazuje
Jelisavka zašto se raduje
Zašto pjeva da sve gora ječi
Što će bilje koga će da lječi.

90

Jelisavka niš nemisli nato
U pjesmici pjeva svoje zlato
Ter se onda uputila dragom
Sa svojim u njedarcim blagom.

91

Život njegov u grudima ima
Vilama će da prkosi svima
Presuda se izvršiti neće
Draga čuva čudnovato cveče.

92

Zato cveče samo Vile znadu
A smrtniku doznati ne dadu
Jer se ona mlada samo smela
Kad je vila osudu donjela.

93

Iako je on mlađen pred svima
Ulice će da se smiju njima
Moga dragog da nesmu ubiti
Jelisavka mora ga ljubiti.

94

Ostavit ću gore i dubrave
Nek se moje drugarice bave
Pa ću poći kud me dragi vodi

Snjim ču živit u mirnoj slobodi.

95

Stim mislima ona je vesela

Starica je dragome dovela

Srce bije u grudima burno

Svom draganu ona ide žurno

96

Lek dragome u svom srcu nosi

Ter se snjime dići i ponosi

Što je Vila što su laka krila

Bez dragana nesretna bi bila.

97

Sotim mlada sam sebe blaži

Brzo hita svog dragana traži

Umislise da donjega stiže

I stazica dovela je bliže.

98

Iz daleka svoje drago gleda

Idrvca joj se u grudima leđa

Što bi bilo da njega nestane

Što bi bilo da život propane.

99

Što bi bilo da izgubi drago

Sovog svjeta ranoj bolje blago

Ali sovom mišlju se rastala
Svom draganu pjesmu zapjevala

100

Pjesma tugu razgoni i lječi
Od pjesama cjela gora ječi
Kad je pastir otu pjesmu čuo
Od radosti sav je protrnuo.

101

Jelisavku on po glasu znade
Smo ona takov glas imade
Brzo skoči svojoj dragoj pođe
Utom ona baš do njega dođe

102

Iz daleka širi ruke bele
I stadoše ispod jedne jele
Neko vrijeme nije zborila
Samo srce srcu govorilo.

103

Srce srcu priča i kazuje
Da je sretna i da se raduje
Da je sretna da za njime žudi
Pokazuje kucanje u grudim.

[izgubljeno]

112

Zašto plačeš zašto liješ suze
Što mi radost iz srca obuzme
Daj govori daj govori živo
Ko je tebi učinijo krivo.

113

Što zbogmene nisi dosad došla
Daj mi kaži kuda li si prosla
Hoću dragi jer sve moraš znati
Svoj odgovor moraš njima dati.

114

Kome njima daj samo govori
Kot uvridi u zelenoj gori
Hajmo tamo do tvoga izvora
Sustala sam dragi od umora.

115

Danju noću lutala sam bila
Sustaše mi i noge i krila
Ali sada fala milom bogu
Tebe opet ja ljubiti mogu.

116

Neka Vile nek čekaju nate
Jelisavka brinula se zate
Kraj izvora sjeli su oboje
Jelisavka grli zlato svoje.

117

Čuj dragane di sam do sad bila

Što sam tebe samog ostavila

Svakog leta zbor vilinski bude

I sve Vile skupile se tude.

118

Na zbor mora doći svaka Vila

I kazati što je učinila

Nekidan sam ja na zboru bila

I kazala što sam učinila.

119

Strah i užas Vilin me zavlada

Svoje djelo kad sam dala mlada

Ja im kaže imam drago svoje

Što ga volim ko i oči svoje.

120

Ovo djelo nije greška mala

Carica me na sudilo dala

Ja sam znala da će kazna biti

Držala sam da će me ubiti.

121

Ali one moj dragane mili

Mjesto mene tebe su sudili

Dabi mene povratile tebi

One oče das osvete tebi.

122

One žele da tebe ne stane

Pa da ljubav međ nama prestane

I carica presudu izreče

Da te vodim knjima jednu večē.

123

Same oču osudu da vršu

I pogledom svojim da te svršu

A ne boj se moj dragane mili

Ti si ljubav poklonio Vili.

124

Neka znadu da su lude bile

Kad su obu osudu donile

Pa ja znadem što i one znadu

Nemožu me prevariti mladu.

125

I njedarca tada vadi cveče

Svom draganu u njedarca meče

Vesel budi moj dragane mili

Kao što smo i do sada bili.

126

Pođi samnom međ Vilinskog zbora

Što se drži među ovi gora

Cvetak ovaj sačuvat će tebe

A ja sama čuvati ću sebe.

127

Mladi pastir jelisavku ljubi

I pritiska za mlađene grudi

Hvala tebi moja dušo mila

Vidim dasi dosta pretrpila.

128

Ja znam dobro kako tebi biše

Kada vile osudu doniše

Jer ja znadem i sudim po sebi

Što bi i ja da što bude tebi.

129

Život zame mučen bidni bio

Časak nebi bez tebe živio

Jelisavka grli svoje zlato

Blagodarnost ne treba mi zato

130

U ljubav sam uvjereni tvoju

Zato ljubav ja poklanjam moju

Cvjetak čuvaj u njedrima što je

On je sada sve uzdanje moje.

131

Kad se sutra žarko sunce smiri

Kada dahnu večerni leptiri

Kada slavuj pjesmu pjeva koju

Onda čekaj jelisavku svoju.

132

Po mjesecu ja ću pote doći

Pa ćeš onda smenom do njih poći

Ništa nemoj od njih se bojati

Ja ću uvijek uza tebe stati.

133

Nit se bojim nit da tebe nije

Hrvatsko mi mlado srce bije

Ja sam junak nikog se ne bojim

Pred dusmanom uvijek burno stojim

134

Znam ja dragi vaše Vitezove

I poznajem vase Sokolove

Ali tamo nećeš se boriti

Pogledom te more uništiti

135

Vilama je to od Boga dato

Čuvaj cvece moje milo zlato

Samo cvetak tebe će spasiti

Od pogleda njenog izbaviti.

136

Jelisavka zar jošte ne znadeš
Da hrvata za dragog imadeš
Tada ruku u njedarca meče
I izvadi čudnovato cveče.

137

Ovaj cvetak da tu ima silu
Da zavlada caricu i Vilu
Jest dragane to mi Vile znamo
A smrtniku doznati neznamo.

138

Što bi bilo kad bi bez njeg bio
Kad bi cvetak od sebe bacio
Ne dragane života ti Boga
Ne dragane života ti moga.

139

Bez tog cveta vratio se nebi
Smrt bi bila i meni i tebi
Vidi dragu što od sebe radi
Nasmija se tada pastir mladi.

140

Cvetak baci u potočić mali
Niza stranu odnjeli ga vali
Hrvat nikad kukavica nije
Smrt ga gleda on se nanju smije.

141

Bez cveta ču draga s tobom poči

Da bi znao da neču ni doči

Čekat ču te kako što mi reče

Kraj izvora ja sutra na veče.

142

Nemoj više da zboriš od cveču

Ja te draga poslusati neču

Ako hoćeš da si meni mila

Kao što si i dosada bila.

143

Ja znam dragi sto je dužnost moja

Neka bude kakoj volja tvoja

Neka bude kako želiš dragi

Ali bog će čuvati nas dragi.

144

Sad te dragi poslušati moram

Doviđenja sutra kod izvora

Kad to reče na grudi mu pade

Ter ga grlit i ljubiti stade

145

Zbogon dragi moj živote zbogon

Zajedno ču ja umriti stobom

Koliko sam gora obigrala

Dok sam cveče nasla i nabrala

146

Ti ga nečeš tvoj ti ponos neda

Ja već vidim moje srce preda

Znam das nečeš dati tako lako

Ali isto nije umrijeti lako.

147

Kad to reče dragog ostavila

Nevesela gorom odlazila

Dan je prošo veće se primiče

Sunce žarko za goru zamice.

148

Več danica po nebu se javlja

Oko sebe zvjezdice pozdravlja

A vesele trepe zvjezde mile

Što ih bože ruke namjestile.

149

Milo sjaju veselo trepere

Imal kogod koji je bez vjere

Bledi mjesec tiho nebom plovi

Sve su ono od Boga darovi.

150

Mladi pastir kraj izvora seo

Tom lepotom biše se zaneo

Čeka belu iz gorice Vilu

Čeka svoju jelisavku milu.

151

Da ga vodi na zbor medu Vile

Što su njega bile osudile

Vjetar piri te miris raznosi

Iz daleka do njega donosi

152

Ljepi miris zanese ga opi

Mladi pastir svoje oči sklopi

Na san pred njeg izlaze vile

Kada su ga na smrt osudile

153

U daljini neku sjajnost vide

Pa sve sada bliže njemu ide

Jednom svjetlost obasjaga svega

Jelisavka stoji ispred njega.

154

Nevjestinska ruka je imala

Pored njega uz rame mu stala

Kad pogleda sa nje svjetlost sija

I da svjetlost njega obasija.

155

Oko njeg se poredale Vile

Sve se smješe sve su ljupke mile

U tom milju i zanosu tome

Bjele ruke pruži zlatu svome

156

Iz sna lakog prenuo se svoga

Znoj obriše s ćela vatrenoga

Onda priđe na studeno vrelo

I tu umi svoje lice belo.

157

Mjesec sjajni kroz grane prosija

Okolinu ljepo obasija

Opet sjede na zelenu travu

Na ruku je naslonio glavu.

158

Jelisavku on češće pogleda

Skoje će je strane da ugleda

U misli se opet dao biše

Misli njega daleko odniše.

159

Možda neće pomene ni doći

Možda sama Vilama će poći

Ali neće riječ je ona dala

Carici je davno obećala

160

A već dužnost ispuniti mora
Prije sutra nego svanu zora
Mora mene vilama odvesti
Pred caricu mora me privesti.

161

Zato sam se bila zabavila
Što sam cveče opet nabavila
Evo cvetak u njedra ga metni
Da se tebi vila ne osveti.

162

Nemoj draga netrebami cveče
Netreba mi čudnovati cvece
Od radosti u miloj slobodi
Hajde napred Vilama me vodi.

163

Jelisavki tad grunuše suze
Svom draganu ljubiti ruke uze
Prebacuje sebi oko vrata
Rukama ga oko pasa hvata.

164

Ček još malo da te grlim ljubim
Ja već vidim da ću te izgubiti
Milovanja nikad nije dosta
Ljubav moja neka ti je prosta

165

Prosti meni moj dragane mijo
Bez mene bi možda sretan bijo
Da se nisi ti smenom zaveo
Nebi bio sada neveseo.

166

Ne bi iso da te sude Vile
I nama bi stobom sretne bile
Tu govori suza suzu stiže
Do dragana svoga se približe.

167

Ko merlinče oko njega što je
Kada traži iz njedarca svoje
Jelisavku grli pastir mladi
Pa je tiši poljupcima sladi.

168

Nemoj tako neču toga zboru
Suđeno je tako biti mora
Rječ je tvoja da me srce boli
Jer ti neznaš da te dragi voli.

169

Zašto tebi da oprostaj dadem
Zašt za ljubav tvoju da se kajem
Ne kajem se moj cvjete ubavi

Ne kajem se rad naše ljubavi.

170

Smrtno samo ko ti rane smije

Srce moje samo zate bije

Život zate ja evo polažem

Ljubav svoju da tebi pokažem.

171

Smrt na nama nije mi suđena

Ti si vila meni osuđena

Na redanje sudbina mi reče

Sovim lekom da mi život teče.

172

Od sudbine ne možeš uteći

Niti možeš nikuda pobeći

Onoć časa kad sam se rodio

Suđenicu tebe sam dobijo

173

Nebrini se moj anđele lepi

Srce tvoje kuca ti i trepi.

Nego hajdmo do Vilinskog zbora

Kako sude tako biti mora

174

Nema smrti bez suđenog dana

Kad to rece za ruku je hvata

Hajde Vilo pa budi vesela

Što si njima dragoga otela.

175

Hajmo dragi al mi srce trepi

Hajmo dragi moj živote lepi

Zagrljeni stazicom odoše

Malo posle u goru zađoše.

176

Mesec bleđi ozgor na njih gleda

Kroz goricu na štapicu sljedi

Osvetljava kroz onu stazicu

Vragolasko pogleda danicu.

177

Jer i ona treperi i sjaje

Dopali su donje uzdisaje

Sa zemljice što se nebu vije

Od radosti što ga srcem bije

178

Jelisavka grli zlato svoje

Več on tamo blizu zbora stoje

Noć je tamna svud tisina vlada

Samo dvoje sto za ljubav strada.

179

Ispod bora zelenoga stali

Jedno drugom u naručaj pali

Ispod bora riječi tute nije

Jelisavka gorke suze lije.

180

Ah što li je bosilje i ruža

Što se draga svom draganu pruža

Draga prima od dragoga cveče

Pa ga sebi u njedarce meče.

181

Daj mi cvetak da u njedra dođe

Da ti tuga sa srdajca prođe

A ovako kud će [nečitljivo] mlada

Klonula je od velikog jada.

182

Kosom briše svoje bjele suze

Pa dragome govoriti uze

Vidiš dragi te visoke jele

I prilike što se pod njim bele

183

To sut Vile sto tebe cekaju

Vidiš kako željno pogledaju

Vidiš onu sjedi na srijedi

I ovako vilama besedi.

184

To je sviju vila staresica

To je naša visoka carica

Vidiš kako umiljeno gleda

Al se čuvaj njezinog pogleda

185

Jošte malo tamo ćemo biti

S ovim će te pogledom ubiti

Kad to reće na grudi mu pala

Ter ga opet grlit ljubiti stala.

186

Kad budemo među njima bili

Pokloni se starešici vili

Pa se onda korak dva okloni

I ostalim vilam se pokloni.

187

Stani blizu do studena vrela

Budi lica vedra i vesela

Iza tebe ja ću odma biti

Svaki pogleda caričin motriti.

188

Ne bojim se Jelisavko mila

U borbama da si me vidila

I tamo se nisam mnogo krijo

Već sam vjeran pred svom braćom bio

189

Kao kiša pada ljuta strela
Nisam bio lica nevesela
Jelisavku mladu grli ljubi
I pritiska na mlađene grudi.

190

Možda sada pa vise nikada
Kroz plač reče Jelisavka mlada
Ajmo sada draga među vile
Da vidimo sto bi uradile.

191

Kako nebi primetile Vile
Da su oči zaplakane bile
Jelisavka dragog poslušala
Suzne oči svoje obrisala.

192

Jeli dobro moje milo zlato
Jeli lice jošte zaplakato
Sad je dobro sad moremo tamo
Ali nešto moliću te samo.

193

Budi i ti vedra i vesela
Pojdi smjerno suzdignuta čela
Svaka volja to od sebe traži

To mi topi to mi srce blaži.

194

Kad te vidim veseloga lica

Pitat čete vilinska carica

Kako moreš ti vesela biti

Dok češ svoje drago izgubiti

195

Oto svome dragome ugodi

Ajde zlato vilama me vodi

Kao ono ko sto kiša mine

Zarko sunce kad za goru sine.

196

Sinu lice Jelisavke mile

Lijepo lice Jelisavke vile

Svog dragana za ruku uzela

Veselo ga vilama odvela.

197

Kad su blizu do zborista bili

Naum padne Jelisavki Vili

Da su tajne sve vilinske strane

Kud na svoja zboravista dolaze

198

Smrtnik nesme zate strane znati

Koji znade taj životom plati

Svome dragom to priča kazuje

Bjelim velom oči mu vezuje

199

Ne ljuti se moj dragane ljepi

Ovo činim jer mi srce trepi

Nesmješ znati kud Vile prolaze

Kad na svoje zboravište dolaze.

200

Životom se zato dragi plati

koj to znade natrag se povrati

Sa velom češ ti tamo stajati

A carica sama će kazati.

201

Kad ti reče Vilinska carica

Ti ga skini sa svojega lica

Hajdmo sada hajdmo mili dragi

Pomoć će nas bog jedini dragi.

202

Najedam put premiču se Vile

Jelisavku kad su opazile

Zagrljeno vodi svoje zlato

I šapče mu čuvaj mise snago.

203

Kad su došli sada među njima

Jelisavka pokloni se svima

Onda smjerno carici dolazi

Još smjernije ručici prolazi.

204

Kruno svijetla starešice moja.

Ja ispunim što je volja tvoja

Na koljeno ja pred tebe padam

Pa te molim milosti se nadam.

205

Ne za mene za njega te molim

Jer ga više nego sebe volim

Sve tisina niko ne govori

Samo vjetrić što piri u gori

206

Vile stale Jelisavku glede

A u licu rumene i bljede

Minjaju se svaki čas u liču

I sa strahom gledaju caricu.

207

Štaće ona jelisavki reći

Jer je ovo sada pristup veći

Mlada dobro za presudu znade.

Opet ona to kazati stade.

13.2.2. [Pjesma o Luciji]

Kad stigne pred jednu palaču

Gdje mislijo izvršit zadaču

Oko kuće budno razmotrijo

Da u tami nebi kog spazijo

Sad lozinku Pavao izdao

Sa očinski da bi je poznao

Ugovorni znak kad je izdao

Uza zid se na zemlju spustao

Malo vrijeme u éekanju prođe

Tamna sjena u susret mu dođe

Kad je sjenu dobro razmotrijo

Zlotvor joj se odmah približio

Ženski lik je sad pred njime stao

Pavle joj je tiho šaputao

Hoće mo li posla pristupiti

I osnovu našu izvršiti.

Hrapavi mu glas sad progovori

Hajde odmah pa je ti umori

Jer mi ona mnogo dodijala

I život mi nemilo skončala.

A i tebi zadalo je jada

Kad na tvoju ljubav ne pristade

Proti tebe nemilo ustaje

Klevetati nikad ne pristaje

Okajaćeš svoju samo volju

Ti ćeš za se naći curu bolju

A ja hoću mirno uživati

Kad pastorku ne budem gledati.

I Estera moja jedinica

Okada biće od sveg nasljednica

Još pastorak mira mi ne dade

Al' ga stvarno živa ne imade

Osam godin upravo je imao

Kad od mene on je otisao

Već sad evo godina deseta

Da je pošo po svjetu da šeta

Nikad da bi nam kazao

Da je njega negdje ugledao

Il se negde tajanstveno krije
Ili njega na životu nije.

Al nećemo govorit o tome
Nego poslu pristupit ovome
I u kuću pohitili sada
Gdje tišina i san laki vlada.

Do odaje pođu obojica
Gde spavala nevina djevica
Ubojicu u sobu uvela
I zločin prisustovat htjela

Ali Pavle nikako ne daje
Da i ona kod njega ostade
Da iziđe on je prisilijo
I za njome vrata zatvorijo

Stavi masku po svojem licu
Nož prihvati u ruku desnicu
Kad je sobu svjećom osvetlio
Luciju je nevinu spazijo

Mlada djeva na krevetu spava

Anđeoski sanak je snivala
Ni u sanku ne može da sniva
Smrt nemila da kod nje pribiva

I krevetu brzo pristupio
Te umorstvo izvršiti htio.
Pogled baci preko njenog lica
Ubojici zadržće desnica.

Baš kada je htio da umori
Glas savjesti iz nje progovori
I osjećaj osjeti u srcu
Da nevinu ne proliva krvcu

U odluci dok on vreme gubi
Lucija se od sanku probudi
Preplašena po sobi smotri
Zločinca je odmah upazila

Sad od straha uhvati je muka
Kao janje kad ugleda vuka
Te u pomoć dozivati stade
Nema koga da joj pomoć dade

Pavao je ko ubijen stao
Zbunjeno je Luciju gledao
On osjeti da ne ima snage
Za umorstvo djevojčice blage.

Sada drugu odluku stvorio
Klorofom je rubac natopijo
I potrči brzo do Lucije
Cjelo lice rubcem joj ovije

Jadna djeva stala se boriti
Al nemogla navalu odbiti
Čim sa rubca otrov udisala
Lucija je na uzglavlje pala

Sad Pavao vrata otvorio
I zlotvorku u sobu pustio
Ona pođe do mrtve Lucije
Veseli se i u srcu smije

Podrugljivo zboriti joj stade
Oj Lucijo propale ti nade
Da će ovo sve naše imanje
Bit pušteno tebi na vladanje

Sada hoće jedinica moja
Uživati ova prava tvoja
A tebi će oholice mlada
Odmah sada nestati ti traga

Ubojici srce [nečitljivo]
I ovako njemu govorila
Da zločinu trag bi se zameo
Kaži meni kako bi izveo

Zločinac joj progovori malo
Ja se moram pobrinuti zato
Nemoj ništa ti straha imati
Za naš zločin da će se doznati

Daj mi pare što sam zaradio
Za umorstvo koj sam izvršio
Jer ja moram odmah odlaziti
U skrovište djevu sahraniti.

Za skrovište doznati se neće
Onim putem jer nitko ne kreće
Da je ćeta detektiva išla

Neće doći za njeno skrovište

Nagradu mu sada dobru dala

Kako mu je prije obećala

Trostruko bi ona prigorila

Samo kad se pastorke rešila

Sad u plahte djevu omotali

Mrtve ruke bjelu privezali

Te mi malo izgledala nije

Da se tijelo u omotu krije

Mrtvo tijelo na leđa uprti

Misleć da će ga teret satrti

Jer težinu strašnu osjećao

Pod teretom mućno koracao

S djevom stiže moru na obalu

Gdje brodicu potražio malu

Kad je našo željenu brodicu

Postavijo unju djevojčicu

Sad lagano vesla prihvatio

I silno se veslat požurijo

Da pod krinkom ove tamne noći

Da bi mogo do skrovišta doći

Dugo vrijeme Pavao vozijo

Dok je cilju željno prispio

Još oluja nemilo bjesnila

Kad je žrtva u skrovištu bila

Mrtvo tijelo spusti na zemljicu

Tad motriti stade devojcicu

Jaki miris usnom joj prinese

Mrtvo tijelo na jednoć se strese

Prođu otrov koju joj sad dao

Od mrtvila nju je nezabrao

Lucija je bila uspavana

I prividna smrt joj bi zadana

Njene oči čudno su zasjale

Okolinu kad su ugledale

A Pavao kad je osjetijo

Malo dalje Lucije se krijo

Kad djevojka jedna razabrala

Da je nekom u ropstvo upala

Stala se je sa mišlju boriti

Robinjica čija će sad biti

Al se brzo dosjetila jadu

Koji ju je ugrabio mladu

Ove boli koje joj zadao

Od očinskog dvora otrgao

Bolni pogled oko sebe skreće

Sa uzdahom ova sići neće

Ajme! Moji trnoviti puti

Što vas moje jadno srce sluti.

Mila majko da ti je ustati

I u naše dvore pogledati

Nebi našla svoju dicu umrlu

Koju jesi gojila na krilu

Kako janjci kad su bez pastira

Divlja neman nedade im mira.

Nit nikako živjeti im nedadu

Dok u ralje njima ne upadu

Te ko janjci mi smo rastjerani
Od dušmana naši zavlalani
I zlotvorka ona sad uživa
Kada sama u dvoru prebiva

Al i bog će pravedno suditi
Te ni ona neće sretna biti
Tuđe dobro kada je oteto
Bit će ono od boga prokleta

Dok Lucija mišlju se borila
Ljucka neman njoj je prilazila
Ko đavao tamom izgledao
Jer na licu masku je imao

[nekoliko je redova prazno]

Skini masku sa svojega lica
Jer se pod njom kriješ ubojica
Što ti misliš sada učiniti
Il nevinu mene umoriti

Što me nisi sinoć umorio
Kad si bio jednoć odlučio

Il si novu stvorio odluku
Da što težu zadati mi muku

Nesretnice bog nanebu stoj
Svakoga kazni koga se ne boji
Svaki zločin koji se učini
Bog bliži gori na visini

I zlo djelo svako učinjeno
Bit će teško od boga kažnjeno
Još zemaljska stići će ga pravda
Hoće stara ako neće mlada

Zmiski pogled djevojku upravi
Jer imao takvog od naravi
Zloča mu se vidila na licu
Kad ovako oslovi djevicu

Ja te neću sada umoriti
Ni slobodi više pustiti
Već odluke odreci se luda
I pristani na moje ponude

Sve ću zate rado žrtvovati

Samo moju ljubav ti prihvati

Lude misli ti odbaci svoje

I prihvati milovanje moje

Kad djevojka reći razumila

Sa zemlje je na noge skočila

Te mu govor ovaj drzoviti

Odgovor mu dade odrešiti

Nesretniće tebe sam odbila

Jer sam drugom srce poklonila

Pa je tvoja sva jalova nada

Jer ja neću pristati ti mlada.

Da te tvoje laskave ponude

Nit tvog srca ispuni požude.

Svako zlo mi možeš učiniti

Ali tvoja nikad neću biti.

Pa ti zaman skori trud i muka

Da se moja promeni odluka

Koga ljubim njegova ostajem

I za drugim ni malo nehajem

Mog Ivana kad bi ja izdala
Te bi drugom ljubav obećala
Nebi ni ti mogo stalom bi ti
Da ni tebe neću ostaviti

Smiluj mi se slobodu mi vrati
Da nesretna mladost mi ne pati
Ovu što si naumio mi zloču
Od srca ti oprostiti hoću

Sad Pavao kad je razumio
Divlji pogled u nju uperio
Podrugljivo stao joj zboriti
Nećeš moja vjerenica biti

Ljubav tvoja neće ti procvati
Jer svog draga nećeš ugledati
Koji te je jadnu zaludio
A može se drugom oženio

Nemoj mislit da ću to pustiti
Drugog momka da ćeš ti ljubiti
Hoćeš nećeš moraš biti moja
Mora menja odluka se tvoja

Noćas sam te bio odlučio
Tebe mladu umoriti htio
Al me ljubav spram tebi ovlada
I srce mi zaokupi nada

Da ću opet jednom te moliti
Bil te mogo za se predobiti
A sad vidim iz tvoga pogleda
Da se tebe pridobiti neda

U sebi sam stvorio odluku
Težu neku zadati muku
Vidiš ova malena brodica
Bit će tvoja vjerna drugarica

Bez ikakvog njenog pribora
S njom ćeš ploviti preko sinjeg mora
Te ćeš strašne osjetiti muke
Divljem moru kad padneš u ruke

Nikad nećeš stići svome dvoru
Jer grobnica biće ti u moru
Osudu ću odmah izvršiti

Ako nećeš moja djeva biti

Na osvetu djevojka ne preda

Već ga okom prezirno pogleda

Te drhtave usnice otvori

I ovako njemu progovori

Odlučnoti sada izjavljujem

Da od toga ništa ne strahujem

Život mladi mogu izgubiti

Al odluku neću promeniti

Divljom mržnjom njemu sinu lice

Kad odgovor čuo od djevice

Te od njega rijeći nije čuti

Već pun mržnje djevi se uputi

Smilovanja spram njoj ne oseti

Već ko tigar devojki poleti

Te pun bjesa žrtvu ugrabio

Malenom se brodu uputio

Po kamenju vuće je i bije

Al od žrtve glasa čuti nije

Samo suza niz obraz joj pada

Srce bolno umire od jada

Al devojku snaga je izdala

Od žalosti u nesvest je pala

Ali za nju sad milosti nema

Već ko mrtvu u lađu je sprema.

Sva pomoćna srestva sa lađice

Pobacao na kraj nemilice

Da se tako nemože pomoći

Ni do kraja nikakvog doći

Kad Luciji opet svest se vrati

Grozno ga je stala zaklinjati

Zalud moli bolne suze lije

Jer na njega delovalo nije.

Nit je njene osetio boli

Nit je čuo što ga djeva moli

Već od kraja lađu odvezao

Uzburkanom moru je predao

Zločinac je na obali stao

Borbu mora s lađom pomatrao

Nestrpljivo čeka kaće biti

Kad će vali lađicu prekriti

A lađica koda krila ima

Borila se silnim valovima

Kad međ sebe zbacje je valovi

A do časo navrh vala plovi

Bez vesala i jakih jedara

Bez kormila i bez kormilara

Sa valim se lađica borila

I prkosno po njima plovila

Bjesno more u lađicu poda

Jer se lađom kormilo ne vlada

Te trećinu malenoga broda

Zapremila sada morska voda

Nadnu lađe djevojka je stala

Grčevito broda se držala

Još sirota stala je u vodi

Studen trese bože oslobodi

Suzne oči spram nebu okreće
Bolni uzdah jezik joj izreće
O presveta nebeska kraljice
Svih sirota mila zaštitnice

Lađu moju pravim putem vodi
Sinjeg mora mene oslobodi
Tebi sam te gospe obratila
Jer ti nisi nikog zapustila

Koji se je tebi obratijo
I milosti tvoje zaprosijo
A i meni budi od pomoći
Dabih mogla do spasenja doći

Lucija se molitvom krepila
I molitvom zavedena bila
Al kad sunce pristupi
Tad posljednju uništi joj nadu

Da na moru brodić ugledati
U pomoć ga se bi dozivati
Danak prođe tamna noć nastupi
Bol i jad joj srce zaokupi

Glad i studen i preteški jadi
Njezin život skončali su mladi
I djevojka jadna osjećala
Da bez svake snage je ostala.

O spasenju miso je ne mori
Jer joj duša sa tijelom se bori
I na smrt je stala se spremati
Dragom bogu oporuku slati

Primi k sebi bože svemogući
Ovaj uzdah moj sada gorući
Kad spasenja za moj život nije
Duh moj primi pod svoje okrilje

Dabi ova malena brodica
Privremena sad moja grobnica
Negdje s mojim tijelom doplovila
I od svijeta premještena bila

Koji bi mi sahranio telo
Izvršio bogu milo djelo
Nek mi tijelo ne prevuče more

A otvori duši rajske dvore

Crna tmina i samoča pusta

Oko mene previše si gusta

Oči moje ne vide nikoga

Samo zvjezde nepreglednog neba

Sjajne zvezde viste mi jedine

Da se moja miso do vas vine

Pozdravite moje drago milo

Koje nezna što se dogodilo

Izvan svega da sam ga ljubila

Da do smrti njemu sam vjerna bila

Zadnje misli što ću izvršiti

Dragome ću svome posvetiti

Pozdravite mojeg brata mila

Ako smrt ga nije umorila

Sestrica ga njegova pozdravlja

I sa svjetom ovim se rastavlja

Što se bliže zora primicila

Djevojka bi silno smalaksala

Žarko sunce tek malo poskoći

Već Lucija ne gleda na oči

Al još život ugasnuo nije

Srce tiho u grudima bije

Te po snagom sunčeve topline

Opet život na oči joj sine

Te umorne otvorila oči

Gleda opet opet očel pomoć doći

Na moru je vladala tišina

Što bih jadnoj utjeha jedina

I po moru smotri na sve strane

Kad će lađa od kud da grane

Te na nekom mestu da opazi

Brod nekakvi da bliže dolazi

U srcu se svome radovala

Ko anđela da je ugledala

Jer parabrod pravac je imao

Blizu mesta de je brodić stajao

Ali strah je opet sad spobade

Jer kapetan drugi pravac dade

Parobrod je pravac promenio

Na daleko kad je lađe bio

Kad iz vida ovog izgubila

Na istoku drugog opazila

Parabrod je iz Turske plovijo

I palerma pravac mu je bio

Možda boža pravilnos bijaše

Da na putu lađa mu bijaše

Stalno djeva bogu se molila

Da bi s broda premeštana bila

Kad su lađu s broda primjetili

Na okup se mornari skupili

I Kapetan zapovjed izdao

S broda čamac da bi se spustao

I da brodić onaj lutajući

Da ga odu do broda dovući

Te što bio zapovjed izdao

Već se čamac namore spustao

I mornari u njega skočili
Svoju dužnost da bi izvršili
Kao lasta čamac poletio
Za pet časa na mjestu je bio

Al na prizor kad su ugledali
Svi mornari plaho zadrhtali
Kad spaziše neko žive biče
Dje u vodi na lađi se miče

Ali oni brzo se sabrali
I na poso svoje ruke dali
Sad djevojku na ruke primiše
I u svoju lađu postaviše

Al djevojci prozborit se neda
Već pogledom samo što ih gleda
Sve mornare ovog parabroda
Potresla je ova ružna zgoda

Užurbanost na brodu nastada
Da sto bolja njega joj se dade
Spremili joj suhoga odela
Mednog pića i krasnoga jela

Sa pitanjem nisu je morili
Već u sobu samu ostavili
Da se krijepi i malo odmori
O sudbini poslije progovori

Brzo se je djeva okrepila
Te ponovo snagu osetila
I kapetan njoj je pristupio
Za razgovor sad je zamolio

On joj reče kako si neznanko
Jesili si se okrepila malko
Moliću te jadnice neznana
Da mi kažeš sa kojih si strana

Ja ću tebi u svemu pomoći
Ti ćeš sretno zavičaju doći
Sad nam svoje iskaži nevolje
Pa na srcu biće tebi bolje

Sva posada željela je znati
Što će ova djeva kazivati
Te se četa oko nje sabrala

Kad Lucija govorit stala

Ja sam djete zemlje Italije

sa otoka divna Sicilije

A ma moj zavičaj mili

Odakle me jadnu ugrabili

Ja od roda ne imam nikoga

Kogab mogla nazvati za svoga

Sudbina je kleta odredila

Da sam samo majku izgubila

Da bi udes još što teži bio

Otac mi se s drugom oženio

Oženio neku udovicu

Dovela mu i ćer jedinicu

[Ostatak pjesme nije izgubljen, već nikada nije ni bio prepisan. Poslije zadnje prepisane kitice slijedi nekoliko praznih stranica u bilježnici.]

14. Literatura

1. Balen, Matea. 2016. Motiv sna u hrvatskoj usmenoj baladi. *Narodna umjetnost*, 53 (2): 133–147.
2. Belaj, Marijana – Urem, Sandra. 2010. Pirovačke kapelice i poklonci: mjesta interakcije, sjećanja i identifikacije. *Studia ethnologica Croatica*, 22 (1): 255–282.
3. Berisha, Anton. 1982. Neki problemi usmene književnosti u svjetlu estetike recepcije. *Narodna umjetnost* 19 (1): 199–208.
4. Biti, Vladimir. 1987. Pogled na trivijalnu književnost danas. U: Svetlana Slapšak (ur.) 1987. *Trivijalna književnost*. Beograd: Studentski izdavački center UK SSO, Institut za književnost i umetnost, 28–44.
5. Bogdan, Tomislav. 2006. Pluralnost hrvatske ljubavne lirike 15. i 16. stoljeća. U: Živa Benčić – Dunja Fališevac (ur.) 2006. *Čovjek, prostor, vrijeme : književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Disput, 57–80.
6. Bošković-Stulli, Maja. 1967. Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti. *Umjetnost riječi* 11 (3): 237–262.
7. Bošković-Stulli, Maja. 1971. Balada o pastiru i tri vještice. U: *Usmena književnost: izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga, 89–105.
8. Bošković-Stulli, Maja. 1973. O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima. *Umjetnost riječi* 27 (3): 149–184; 27 (4): 237–260. [Poseban otisak].
9. Bošković-Stulli, Maja. 1975a. Narodna predaja-*Volkssage* – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze. U: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost, 121–136.
10. Bošković-Stulli, Maja. 1975b. O rečenici usmenog pripovjedača. U: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost, 153–174.
11. Bošković-Stulli, Maja. 1978. Usmena književnost. U: Maja Bošković Stulli – Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti. Knj. 1. Usmena i pučka književnost*. 1978. Zagreb: Liber/Mladost, 7–353.
12. Bošković-Stulli, Maja. 1982. O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta. *Narodna umjetnost* 19 (1): 41–55.
13. Bošković-Stulli, Maja. 1997. *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica hrvatska.
14. Bošković-Stulli, Maja. 2002. *O usmenoj tradiciji i životu*. Zagreb: Konzor.

15. Botica, Stipe. 1990. Vile u hrvatskoj mitologiji. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 25: 29–40.
16. Botica, Stipe. 1995. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Botica, Stipe. 1996. *Usmene lirske pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.
18. Botica, Stipe. 1999. Transformacija hrvatske usmene lirike – tragovi renesanse u novijim zapisima. U: Dubravka Sesar (ur.) 1999. *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet, 495–505.
19. Botica, Stipe. 2001. Hrvatska usmena književnost i tradicijska kultura danas. U: Vesna Požgaj Hadži (ur.) 2001. *Prvo slovensko-hrvaško slavistično srečanje = Prvi hrvatsko-slovenski slavistički skup : zbornik referatov*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze, 89–97.
20. Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Budišćak, Vanja. 2015. Pučka kao popularna književnost. *Jat* 1 (2): 154–169.
22. Celić, Valentina. 2021. *Poetika i stilistika usmene lirike na području Dalmatinske zagore i šibenskog zaleđa* (Diplomski rad). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
23. Coha, Suzana. 2015. *Medij, kultura, nacija : poetika i politika Gajeve Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet – Periodica Croatica.
24. Culler, Jonathan. 2001. *Književna teorija. Vrlo kratak uvod*. Zagreb: AGM.
25. Čapek, Karel. 1967. *Marsija ili na marginama literature*. Beograd: Kultura.
26. Čistov, Kiril V. 2010. Specifičnost folklora u svjetlu teorije informacije. U: Marijana Hameršak – Suzana Marjanić (ur.) 2010. *Folkloristička čitanka*. Zagreb: AGM, 139–158.
27. Čubelić, Tvrtko. 1990. *Povijest i historija usmene narodne književnosti: historijske i literarno-teorijske osnove te geneološki aspekti – analitičko-sintetički pogledi*. Zagreb: Ante Pelivan i Danica Pelivan.
28. Dabo Hunjak, Emina. 2018. Fenomen pučkoga pjesništva otoka Paga i njegova uloga u zajednici. *Tabula* 15: 317–331.
29. Dabo, Emina. 2014. Iz pučkoga pjesništva otoka Paga: Iveša i Novalja. *Čakavska rič* XLII (1-2): 147–162.
30. Delić, Simona. 2001. *Između klevete i kletve. Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
31. Delorko, Olinko. 1963. Rad kao pratilac i poticatelj narodne poesije u Dalmaciji. *Narodna umjetnost* 2 (1): 65–71.

32. Delorko, Olinko. 1979. *Zanemareno blago*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
33. Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
34. Dragić, Marko. 2010. Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu. *Godišnjak Titius* 3 (3): 123–174.
35. Fortis, Alberto. 2004. *Put po Dalmaciji*. Split: Marjan tisak.
36. Furčić, Ivo. 1984. *Narodno stvaralaštvo šibenskog područja II: mjesta uz obalu*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.
37. Gareljić, Tatijana. 2022. *Transformacija drva*. Zagreb: Nacionalni muzej moderne umjetnosti.
38. Havelock, Eric A. 2003. *Muza uči pisati. Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*. Zagreb: AGM.
39. *Hrvatska književna enciklopedija 3 Ma–R* [HKE]. 2011. Popularna književnost. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
40. *Hrvatska književna enciklopedija 3 Ma–R* [HKE]. 2011. Pučka književnost. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
41. Ileš, Tatijana. 2020. Popularnost žanrova popularne književnosti, moguća dijagnoza stanja društva. *Dani Hvarškoga kazališta* 46 (1): 290–302.
42. Ivančević, Radovan. 1985. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost.
43. Jakobson, Roman – Bogatirjov, Pjotr. 1971. Folklor kao naročit oblik stvaralaštva. U: Maja Bošković-Stulli (ur.) 1971. *Usmena književnost. Izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga, 17–30.
44. Juran, Kristijan. 2020. Popis župa i naselja Šibenske biskupije iz sredine 15. stoljeća. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 7: 157–186.
45. Juran, Kristijan. 2021. Jučer Zlosela, danas Pirovac: bilješke o postanku naselja i njegovim imenima. *Croatica et Slavica Iadertina* 17 (1): 139–155.
46. Kekez, Josip. 1983. Usmena književnost. U: Zdenko Škreb – Ante Stamać. 1983. *Uvod u književnost*. Zagreb: Grafički zavod hrvatske, 175–252.
47. Lešić, Zdenko. 2008. *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
48. Lozica, Ivo. 1997. Zapisano i napisano. U: Stjepan Damjanović (ur.) 1997. *Prvi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova II*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 179–188.

49. Maraković, Ljubomir. 1971. Seljačka književnost. U: Albert Haler – Mihovil Kombol – Branko Gavella – Ljubomir Maraković. 1971. *Eseji, studije, kritike*. Zagreb: Zora, Matica hrvatska, 508–519.
50. Marjanić, Suzana. 2004. Životinjsko u vilinskom. U: Renata Jambrešić Kirin – Tea Škokić (ur.) *Između roda i naroda: etnološke i folklorističke studije*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za ženske studije, Biblioteka Nova etnografija, 231–256.
51. Marks, Ljiljana. 1996. *Stilografija usmene proze suvremenih zapisa* (doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
52. Marks, Ljiljana. 2008. Interpretativne razine usmene proze. U: Bernardina Petrović – Marko Samardžija (ur.) 2008. *Vidjeti Ohrid. Referati hrvatskih sudionica i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres (Ohrid, 10. – 16. rujna 2008.)*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; Hrvatska sveučilišna naklada, 305–332.
53. Marks, Ljiljana. 2018a. Priča o terenu ili teren kao priča. U: Evelina Rudan – Davor Nikolić – Josipa Tomašić (ur.) 2018. *Tragovi tradicije, znakovi kulture: zbornik u čast Stipi Botici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Hrvatsko filološko društvo; Matica hrvatska, 241–251.
54. Marks, Ljiljana. 2018b. Uvod. U: Ljiljana Marks – Evelina Rudan (ur.) *Predaja: temelji žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 9–17.
55. Matić, Tomo. 1962. *Grada za povijest književnosti hrvatske. Knjiga 28*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
56. Nemeč, Krešimir. 1998. Trivijalni i pučki roman. U: Dubravka Težak (ur.) 1998. *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje, 265–281.
57. Nemeč, Krešimir. 2006. Od feljtonskih romana i „sveščića“ do sapunica i Big Brothera. U: Krešimir Bagić (ur.) 2006. *Raslojavanje jezika i književnosti: zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu ; Zagrebačka slavistička škola ; Hrvatski seminar za strane slaviste, 143–158.
58. Ong, Walter J. 2002. *Orality and Literacy. The Technologizing of the World*. London – New York: Routledge.
59. Pavličić, Pavao. 1987. Pučka, trivijalna i masovna književnost. U: Svetlana Slapšak (ur.) 1987. *Trivijalna književnost*. Beograd: Studentski izdavački center UK SSO, Institut za književnost i umetnost, 73–83.
60. Pavličić, Pavao. 1993. *Stih i značenje*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

61. Pavličić, Pavao. 2017. Pučka i popularna književnost: jedno ili dvoje?. U: Boris Senker – Vinka Glunčić-Bužančić (ur.) 2017. *Dani hvarskog kazališta* 43 (1), 5–17.
62. Perić Polonijo, Tanja, 1988. The Ballad and the Lyric Poem. U: Jerko Bezić – Zorica Rajković (ur.) *Ballads and Other Genres*. Zagreb. Zavod za istraživanje folklor, 41–51.
63. Peternai Andrić, Kristina. 2018. Skica za pojam popularne književnosti. U: *Dani Hvarskoga kazališta* 44 (1), 152–170.
64. Petravić, Ante. 1937a. Filip Grabovac (preteča Kačićev). U: *Pete studije i portreti*. Zagreb: Binoza, 32–42.
65. Petravić, Ante. 1937b. Juraj Kapić (pučki pjesnik) U: *Pete studije i portreti*. Zagreb: Binoza, 110–123.
66. Petrer, Fran. 1963. Elementi „zabavne“ proze. *Umjetnost riječi* 7: 339–341.
67. Polić, Maja – Spicijarić-Paškvan, Nina. 2011. Zloeljani (Pirovčani) i „Sjećanja na Zloeljane“ Ljubomira Draganića Vrančića. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 53: 201–222.
68. Protrka Štimec, Marina. 2018. Tanka linija koja stvara priče. Tranzistornost pučkog: autorstvo i angažman u Ljudima od voska Mate Matišića. U: Evelina Rudan – Davor Nikolić – Josipa Tomašić (ur.) 2018. *Tragovi tradicije, znakovi kulture: zbornik u čast Stipi Botici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Hrvatsko filološko društvo; Matica hrvatska, 223–236.
69. Puljić, Želimir. 2012. Pučka pobožnost i liturgija prema crkvenim dokumentima. *Vrhbosnensia* 16 (1): 75–93.
70. Radin, Ana. 1987. Eventualne formalno-semantičke distinkcije: trivijalna i umetnička književnost. U: Svetlana Slapšak (ur.) 1987. *Trivijalna književnost*. Beograd: Studentski izdavački canter UK SSO, Institut za književnost i umetnost, 44–50.
71. Rihtman-Auguštin, Dunja. 1982. Kultura grupe i usmena komunikacija. *Narodna umjetnost* 19 (1): 65–74.
72. Rudan, Evelina. 2016. *Vile s Učke. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Zagreb – Pula: Hrvatska sveučilišna naklada – Povijesni i pomorski muzej Istre / Museo storico e navale dell'Istria.
73. Rudan, Evelina. 2022. Oko ili uho, glas ili pismo – binarni kodovi i nebinarne prakse. U: Iva Nazalević Čučević – Igor Marko Gligorić (ur.) 2022. *BINARNOSTI I SUPROTNOSTI u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi Zbornik radova 49. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF Press ; Zagrebačka slavistička škola, 147–175.

74. Rudan, Evelina. 2023. Maja Bošković-Stulli's Conception of the History of Oral Literature, or on the Problems of Literary-Historical Systematization in Oral Literature. *Narodna umjetnost*, 60 (2): 9–27.
75. Sabol, Tea. 2024. *Usmenoknjiževni zapisi s otoka Cresa i njihova kontekstualizacija* (doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
76. Skok, Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga treća. Zagreb: JAZU.
77. Slamnig, Ivan. 1965. *Disciplina mašte*. Zagreb: Matica hrvatska.
78. Solar, Milivoj. 1971. Zabavna i dosadna književnost. U: *Pitanja poetike*. Zagreb: Školska knjiga, 117–131.
79. Solar, Milivoj. 1997. Zabavna književnost. U: *Suvremena svjetska književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 305–329.
80. Stošić, Krsto. 1941. *Sela šibenskoga kotara*. Šibenik: Dominović.
81. Šimunović, Petar. 2005. *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
82. Šimunović, Petar. 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
83. Škreb, Zdenko. 1963. Shematičnost „zabavne“ književnosti. *Umjetnost riječi* 7: 335–338.
84. Škreb, Zdenko. 1973. Trivijalna književnost. *Umjetnost riječi* 17: 135–141.
85. Škreb, Zdenko. 1981. Trivijalna književnost. U: *Književnost i povijesni svijet*. Zagreb: Školska knjiga, 167–195.
86. Škreb, Zdenko. 1987. Trivijalna književnost. U: Svetlana Slapšak (ur.) 1987. *Trivijalna književnost*. Beograd: Studentski izdavački centar UK SSO: Institut za književnost i umetnost, 11–17.
87. Šporer, David. 2022. Autor, identifikacija i dokument. *Književna smotra* 54, 204(2): 65–74.
88. Šrepel, Milivoj. 1899. *Građa za povijest književnosti hrvatske. Knjiga 2*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
89. Tomašić Jurić, Josipa. 2014. *Pučka sastavnica u djelu Luke Ilića Oriovčanina* (doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
90. Tomašić, Josipa. 2010. Žena u natpisima na ukrasnim zidnim krpama. U: Marija Turk (ur.) 2010. *Peti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova. Knjiga 2*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 703–711.

91. Tomašić, Josipa. 2015. Recipijenti pučke književnosti kao polazište za razumijevanje pučke poetike. *Narodna umjetnost* 52 (2): 179–194.
92. Tomašić, Josipa. 2016. Slavonske varoške pjesme: pučka pjesmarica 19. stoljeća. U: Stipe Botica et. al. (ur.) 2016. *Šesti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Vukovaru i Vinkovcima od 10. do 13. rujna 2014. Prvi svezak*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 191–201.
93. Zakon o pučkim otvorenim učilištima. 2010. Narodne novine, 54/97, 5/98, 109/99, 139/10.
94. Zakon o pučkom pravobranitelju. 2012. Narodne novine, 76/12.
95. Zečević, Divna. 1971a. Pučka književnost. *Croatica* 2 (2): 135–158.
96. Zečević, Divna. 1971b. RASTVARANJE FORMULA TRADICIONALNE USMENE POEZIJE – FORMULE PUČKIH PJESAMA. *Narodna umjetnost* 8 (1): 19–41.
97. Zečević, Divna. 1977. O istraživanju fenomena pučke književnosti. *Croatica* 8 (9-10): 217–250.
98. Zečević, Divna. 1978. Pučki književni fenomen. U: Maja Bošković Stulli – Divna Zečević. 1978. *Povijest hrvatske književnosti. Knj. 1, Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber/Mladost, 357–638.
99. Zečević, Divna. 1986. *Književnost na svakom koraku. Studije i članci*. Osijek: Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“.
100. Zečević, Divna. 1991. *Prošlost u sadašnjosti (Popularnost pučkog književnog mišljenja)*. Osijek: Izdavački centar Revija Otvorenog sveučilišta.
101. Zečević, Divna. 1999. Pučki književni oblici o viđenju žena u kršćanstvu pod teretom kolektivne krivnje i kazne "etničkog čišćenja" iz raja, Ženski govor o sudbini djevice Marije, Stradanja patnice na putu do svetice ili crna kronika i krimić. *Treća* 1/2: 35–41.
102. Žmegač, Viktor. 1963. O terminu „zabavna književnost“. *Umjetnost riječi* 7: 333–335.
103. Žmegač, Viktor. 1973. O kritičkom pristupu trivijalnoj književnosti. *Umjetnost riječi* 17: 75–88.
104. Žmegač, Viktor. 1976. Kategorije kritičkog pristupa trivijalnoj književnosti. U: *Književno stvaralaštvo i povijest društva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 157–179.

Internetski izvori

1. Boro i Vera (stara bosanska usmena predaja). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zi6Xl2RhXoU> [pregled 13. ožujka 2024].
2. *HJP* = *Hrvatski jezični portal*. URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d11iWBQ%3D&keyword=puk [pregled 23. listopada 2023].
3. *HJP* = *Hrvatski jezični portal*. URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e19vWRU%3D&keyword=kafa [pregled 5. studenog 2023].
4. *HJP* = *Hrvatski jezični portal*. URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1xuURk%3D&keyword=knjiga [pregled 5. rujna 2024.]
5. *HJP* = *Hrvatski jezični portal*. URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVplURM%3D&keyword=popularan [pregled 20. travnja 2024].
6. *HJP* = *Hrvatski jezični portal*. URL: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19gWhB0&keyword=usmen [pregled 5. rujna 2024.]
7. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. pirika Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/pirika> [pregled 7. ožujka 2024].
8. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Pirovac. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. URL: <https://enciklopedija.hr/clanak/pirovac> [pregled 11. siječnja 2024].
9. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. trivijalna književnost. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. URL: <https://enciklopedija.hr/clanak/trivijalna-knjizevnost> [pregled 12. travnja 2024].
10. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. pučka etimologija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51019> [pregled 23. listopada 2023].
11. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. pučki pravobranitelj. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51024> [pregled 23. listopada 2023].

12. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. pučka etimologija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/pucka-etimologija> [pregled 23. listopada 2023].
13. Kolokacijska baza hrvatskoga jezika URL: http://ihj.hr/kolokacije/search/?q=pu%C4%8Dki&search_type=basic&page=1 [pregled 23. listopada 2023].
14. Nives Celzijus uručen Kiklop. URL: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/nives-celzijus-urucen-kiklop-20131216> [pregled 12. travnja 2024].
15. Popis 2021. : Prvi digitalni Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj. URL: <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88> [pregled 11. siječnja 2024].
16. Povijest i kultura Pirovca. URL: <https://www.tz-pirovac.hr/hr/pirovac/povijest-kultura> [pregled 13. siječnja 2024].
17. Povijest Pirovca. URL: <https://pirovac.hr/povijest-pirovca/> [pregled 15. siječnja 2024].
18. Pučke pobožnosti danas. URL: <https://www.vjeraidjela.com/pucke-poboznosti-danas/> [pregled 23. listopada 2023].
19. Pučko otvoreno učilište. URL: <https://www.pou.hr/o-ucilistu/o-nama> [pregled 23. listopada 2023].
20. U Pakoštanima se danas slave “Križi” – blagdan Gospodinova Uzašašća. URL: <https://bnm-portal.com/u-pakostanima-se-danas-slave-krizi-blagdan-gospodinova-uzasasca/> [pregled 21. lipnja 2024].

15. Sažetak

Pučka književnost ne može se pravedno vrednovati ni prema kriterijima *visoke, umjetničke* književnosti ni prema kriterijima usmene književnosti. Zbog toga je taj treći književni fenomen (Zečević 1978) često zanemaren i pučke su tvorevine (Zečević 1986) shvaćane kao trivijalne, klišeizirane, priproste, neuke, čak i prezrene (Slamnig 1965). U ovome će se radu opisati pučki književni fenomen pirovačkoga kraja. Pirovac je naselje smješteno 20-ak kilometara sjeverozapadno od Šibenika i broji nešto manje od 2000 stanovnika. U svome ga djelu *Put po Dalmaciji* pod imenom Zlosela spominje i Alberto Fortis. Na početku će se rada iznijeti teorijski okvir pučke književnosti većim dijelom temeljen na radovima Divne Zečević, Pavla Pavličića i Josipe Tomašić. Zatim će se opisati rukopisne i pretipkane pučke pjesme zabilježene u Pirovcu u 40-im i 50-im godinama prošlog stoljeća. U daljnjoj će se analizi interpretirati sadržaj pučkih pjesama, pokrit će se važni pojmovi poput autora, izvora, konteksta izvođenja i zapisivanja te problem pučkog recipijenta. Obavit će se i snimiti polustrukturirani intervju s vlasnikom pučke građe o njegovu viđenju te građe, načinu nastanka građe, temama pjesama, kontekstu nastanka, ali i s primjerom njegova aktivnog i pasivnog verbalnofolklornog repertoara (pjesme, pripovijetke, predaje...). Podaci dobiveni razgovorom omjerit će se o teorijske uvide istraživača pučke i usmene književnosti (uz već nabrojane, Maja Bošković-Stulli, Olinko Delorko, Ivan Slamnig...). Na kraju rada priložit će se prepisani tekst ili transkripcija svih obrađenih pučkih tvorevina koje će se u radu dokazati kao takve.

Ključne riječi: pučka književnost, Pirovac, pučka pjesmarica

16. Summary

Folk literature cannot be fairly evaluated either according to the criteria of high, artistic literature or according to the criteria of oral literature. For this reason, this third literary phenomenon (Zečević 1978) was often neglected and folk creations (Zečević 1986) were understood as trivial, clichéd, simple, ignorant, even despised (Slamnig 1965). This paper will describe the folk literary phenomenon of the Pirovac region. Pirovac is a village located about 20 kilometers northwest of Šibenik and has a little less than 2000 inhabitants. In his work *A Journey through Dalmatia* under the name Zlosela, Alberto Fortis also mentions Pirovac. At the beginning of the paper, the theoretical framework of folk literature will be presented, mostly based on the works of Divna Zečević, Pavao Pavličić and Josipa Tomašić. Then, handwritten and retyped folk songs originated from Pirovac in the 40s and 50s will be described. Further

analysis will interpret the content of folk songs, cover important terms such as author, source, context of performance and writing, and the problem of the folk recipient. A semi-structured interview with the owner of folk material will be conducted and recorded about his view of the material, the way the material was created, the themes of the songs, the context of writing, but also with an example of his active and passive verbal-folklore repertoire (songs, stories, traditions...). The data obtained from the interview will be measured against the theoretical insights of researchers of folk and oral literature (in addition to those already mentioned, Maja Bošković-Stulli, Olinko Delorko, Ivan Slamnig...). At the end of the paper, a transcribed text or transcription of all processed folk creations that will be proven as such in the paper will be attached.

Keywords: folk literature, Pirovac, folk songbook